

INUSSUK • Arktisk forskningsjournal 2 • 2004

**Sundhed og helbred
hos skolebørn i Grønland
fra 1994 til 2002**

***Christina Schnohr
J. Michael Pedersen
Maria Carmen Granado Alcón
Birgit Niclasen***

Sundhed og helbred hos skolebørn i Grønland fra 1994 til 2002

INUSSUK - Arktisk forskningsjournal 2 • 2004

Copyright © Forfatteren og Direktoratet for Kultur, Uddannelse, Forskning og Kirke, Nuuk 2004

Forside illustration: Arnannuar Høegh, ætsning og kollage

Forside layout og grafik: Hammerich Design

Tilrettelæggelse: Anne Lise Sørensen

Sats: Verdana

Tryk: AKA Print A/S, Århus

1. udgave, 1. oplag

Oplag: 500 eksemplarer

ISBN 87-90948-09-2

ISSN 1397-7431

Uddrag, herunder figurer, tabeller og citater er tilladt med tydelig kildeangivelse. Skrifter der omtaler, anmelder, citerer eller henviser til denne publikation, bedes venligst tilsendt.

Skriftserien INUSSUK udgives af Direktoratet for Kultur, Uddannelse, Forskning og Kirke, Grønlands Hjemmestyre.

Det er formålet at formidle resultater fra forskning i arktis, såvel til den grønlandske befolkning som forskningsmiljøer i Grønland og Danmark. Skriftserien ønsker at bidrage til en styrkelse af det arktiske samarbejde, især inden for humanistisk, samfundsvidenskabelig og sundhedsvidenskabelig forskning.

Redaktionen modtager gerne forslag til publikationer.

Redaktion

Forskningskoordinator Tom Greiffenberg
Grønlands Hjemmestyre, Direktoratet for Kultur,
Uddannelse, Forskning og Kirke
Postboks 1029, DK-3900 Nuuk, Grønland
Telefon: +299 34 50 00
Fax: +299 32 31 71
E-mail: tog@gh.gl

Professor Peter Bjerregaard
Statens Institut for Folkesundhed
Øster Farimagsgade 5
DK-1399 København K, Danmark
Telefon: +45 39 20 77 77
Fax: +45 39 20 80 10
E-mail: pebj@gh.gl

Publikationer i serien kan rekvireres ved henvendelse til

Atuagkat
Postboks 1009
DK-3900 Nuuk
Email: mail@atuagkat.gl
Hjemmeside: www.atuagkat.gl

Forord

Formålet med denne rapport er at formidle nøgleresultater fra den grønlandske del af undersøgelsen Health Behaviour in School-Aged Children (HBSC). HBSC er et internationalt forskningsprojekt om børns og unges sundhed og sundhedsvaner. Undersøgelsen har været gennemført ca. hver 4. år siden 1984 i en række lande og har i Grønland fundet sted i 1994, 1998 og 2002. Resultaterne fra forskningsprojektets tre undersøgelser i Grønland har ikke tidligere været udgivet i samlet form.

Rapportens ønske er at formidle HBSC-undersøgelsens resultater til de mange skoler som i årenes løb har hjulpet med undersøgelsens praktiske del samt til planlæggere af sundhedsfremmende indsatser, kommunale forebyggelseskonsulenter og andre der interesserer sig for sundhed hos børn og unge i Grønland. For at gøre rapporten tilgængelig for alle er dybtgående videnskabelige analyser udeladt til fordel for en mere generel fremstilling. Det er således ikke alle aspekter i diskussionerne af resultaterne, der underbygges med referencer til andre undersøgelser, ligesom de statistiske analyser, der danner baggrund for rapporten, ikke beskrives i detaljer.

HBSC Grønland er startet af læge, MPH J. Michael Pedersen, der tidligere var distriktslæge i Ilullisat. Den internationale projektleder er Dr. Candace Currie fra Universitetet i Edinburgh, som har det overordnede videnskabelige ansvar for undersøgelsen. Oddrun Samdal fra Universitetet i Bergen er ansvarlig for den internationale databank, der indeholder data fra alle deltagerlande i HBSC.

Rapportens mål har været at formidle både positive og negative sider af grønlandske skoleelevers sundhedsadfærd og levevilkår, hvilket vi håber læseren er indstillet på at modtage, som det er tænkt.

Udarbejdelsen af rapporten er sket i samarbejde med en række personer, hvoraf vi vil rette en særlig tak til statistiker Anne Mette Kejs for utrættelig statistisk førstehjælp, Jesper Vang Nielsen for kritisk og konstruktiv gennemlæsning, professor Peter Bjerregaard for vejledning og inspiration og

professor Finn Diderichsen for på et tidligt tidspunkt at give uvurderlige råd om skrivning og god fremstilling i denne type rapporter.

HBSC undersøgelserne i Grønland har igennem årene været støttet fra mange sider og en særlig tak skal rettes til de fonde der har støttet.

J. Michael Pedersen har modtaget økonomisk støtte fra Direktoratet for Sundhed, Miljø og Forskning samt Statens Sundhedsvidenskabelige Forskningsråd. Undersøgelsen fra 1998 og 2002 blev støttet af Statens Sundhedsvidenskabelige Forskningsråd, Grønlandsmedicinsk Selskabs Fond, Lundbeckfonden og Direktør E. Danielsen og frues fond og KIIIP. Denne rapport har modtaget midler fra KIIIP og Nuna Fonden.

Forfatterne

Indhold

Forord	3
Indledning	7
Baggrund	7
Undersøgelsens formål	7
Rapportens opbygning	9
Sådan gennemføres undersøgelsen	10
Resultater og diskussion	11
Familie, venner, netværk og sociale forhold	13
Familielationer	13
Familiens velstand	14
Venner og netværk	18
Familie og netværk – analytisk del	21
Familien i Grønland	21
Er netværket forældre eller kammerater?	24
Skolen	27
Skoletrivsel	27
Mobning	30
Skolen – analytisk del	34
»Mig og skolen«	34
Hvem mobber og hvem bliver mobbet?	38
Trivsel og symptomer	40
Selvvurderet livskvalitet	40
Selvvurderet helbred	42
Symptomer	42
Symptomer og trivsel – analytisk del	45
Selvvurderet livskvalitet, symptomer og helbred	45
Sundhedsvaner	48
Måltidsvaner hos unge i Grønland	48

Kost49
Fedme, slankekur og kropsoptagelse55
Fysisk aktivitet og inaktivitet62
Sex og prævention65
Rygning67
Alkohol69
Hash og snifning72
Sundhedsadfærd – analytisk del74
Misbrugsadfærd og den afholdende type74
Forskelle i sundhed og adfærd76
Social ulighed i sundhed76
Perspektivering80
Grønland og resten af verdenen80
Sociale forhold, familie og venner80
Livskvalitet, selv vurderet helbred og forekomsten af symptomer82
Skoletilfredshed og mobning83
Vaner omkring rygning, andre rusmidler og seksualitet84
Kost, overvægt og fedme85
Bortfald og repræsentativitet88
Population og svarprocent88
Figuroversigt91
Tabeloversigt93
Litteraturliste95
1994-imit 2002 tikillugu Kalaallit Nunaanni meeqqani atuartuni peqqinneq peqqissuserlu99

Indledning

Baggrund

Mange sundhedsvaner grundlægges i barndommen og de tidlige ungdomsår gennem påvirkninger fra omgivelserne. Disse vaner er medbestemmende for sundheden senere i livet. Siden 1970'erne har der været en øget interesse for børns og unges sundhedsvaner både nationalt og internationalt. Denne interesse har tidligere resulteret i snævre undersøgelser, som beskæftigede sig med én sundhedsvane eller ét område ad gangen. I løbet af 1980'erne opstod en stigende erkendelse af vigtigheden af en mere bred tilgang til arbejdet omkring sundhedsvaner hos den unge del af befolkningen med henblik på at optimere sundhedsfremmende indsatser.

En gruppe forskere i England, Finland og Norge tog i begyndelsen af 1980'erne initiativ til en bredere undersøgelse af børns og unges sundhedsvaner. I samarbejde med Verdenssundhedsorganisationen, WHO, resulterede dette i den europæiske spørgeskemaundersøgelse Health Behaviour in School-Aged Children HBSC, der nu er gennemført fem gange i alt. Ved første undersøgelse deltog ni lande, og ved den seneste undersøgelse i 2002 var der deltagelse af 35 lande og regioner. Foruden Grønland deltager blandt andet alle de nordiske lande. Grønlands deltagelse i HBSC blev igangsat af læge, MPH J. Michael Pedersen.

Undersøgelsens primære ønske var og er stadig, at betragte skoleelevers sundhedsvaner i et bredt perspektiv, der inddrager omgivelserne omkring eleven, og forsøger at besvare spørgsmålene *hvordan hænger sundhedsvanerne sammen med hvad der ellers foregår i de unges liv?* og *hvad er sammenhængen mellem de unges sundhedsvaner, den sociale kontekst og de vilkår, de oplever i deres hverdag?*

Undersøgelsens formål

Den internationale del af HBSC-undersøgelsen har fire overordnede formål.

For det første at give et samlet billede af børns og unges sundhedsvaner f.eks. rygning, alkoholforbrug, motion, kost, seksuel adfærd, fritidsaktiviteter osv. At undersøgelsen gennemføres hver 4. år giver mulighed for at følge de ændringer, der måtte finde sted over tid.

For det andet at give større indsigt i hvad der påvirker unges sundhedsvaner. Vanerne beskrives derfor ofte i relation til den sociale kontekst, hvori de unge lever, f.eks. familien og skolen.

For det tredje at bidrage med mere viden om, hvordan unge oplever deres eget helbred og hvordan deres generelle trivsel er. Undersøgelsen søger således at skabe større forståelse for hvilke sammenhænge, der er mellem unges sundhedsvaner, helbred, trivsel og levevilkår.

For det fjerde skal undersøgelsen resultere i nye kundskaber, som kan anvendes i det sundhedsfremmende arbejde blandt børn og unge.

Spørgeskemaet er udarbejdet som et fælles projekt mellem alle lande der deltager i HBSC-undersøgelsen, hvilket har gjort at det ikke er alle spørgsmål, der er lige relevante for Grønland. Spørgsmålene, der udvikles på engelsk, er oversat til dansk og herefter til grønlandsk bortset fra i 2002, hvor spørgsmålene blev oversat direkte fra engelsk til grønlandsk. Det grønlandske spørgeskema blev tilbageoversat til dansk af en anden oversætter og derefter til engelsk. Eventuelle forskelle er diskuteret mellem oversætterne og bedste formulering valgt. De enkelte lande har mulighed for at supplere med spørgsmål af national interesse. Den mulighed har været benyttet i Grønland omkring snifning, og disse spørgsmål er udviklet på dansk, oversat til grønlandsk og tilbageoversat til dansk.

Spørgeskemaet har tre dele. 1) *Kernespørgsmål* anvendes i alle deltagerlande og medtages i hver dataindsamling. Disse spørgsmål drejer sig overvejende om helbred, sundhedsvaner og sociale forhold. 2) *Årets internationale tema* er en gruppe spørgsmål, der anvendes i alle lande, men som er forskellige i hver undersøgelse, og 3) *Årets valgfrie tema/er* er spørgsmål hvert land kan føje til eller vælge fra alt efter egnetheden i den pågældende befolkning.

Tabel 1 viser de internationale og valgfrie temaer for de tre grønlandske undersøgelser.

Tabel 1. Spørgeskemaets indhold i de tre grønlandske undersøgelser.

År	Årets internationale tema	Årets valgfrie/grønlandske temaer
1994	Skolens arbejdsmiljø Skader & ulykker	Andre rusmidler (hash, snifning) Selvmord Tro
1998		Skolens arbejdsmiljø Andre rusmidler
2002	Højde & vægt Seksualitet	Skolens arbejdsmiljø Familiereationer

Selvom resultaterne fra Grønland ikke tidligere har været publiceret i samlet form, foreligger to rapporter på dansk om de tidligere undersøgelser. »Sundhedsadfærd blandt grønlandske skolebørn« fra 1997 (Pedersen 1997) og »Den grønlandske folkeskole – et arbejdsmiljø for skolebørn« (Pedersen 2000). En oversigt over øvrige publikationer kan ses på undersøgelsens hjemmeside www.hbsc.org.

Rapportens opbygning

Resultaterne fra HBSC Grønland formidles i denne rapport under opdeling i seks overordnede afsnit, som hvert består af en beskrivende del efterfulgt af en mere analytisk del. Sidstnævnte præsenterer uddybende analyser af de præsenterede resultater. En generel viden om sundhedsvidenskabelig sprogbrug kan være en fordel, men er ingen forudsætning. Hvert afsnit indledes med en overskrift, der illustrerer nogle af de vigtigste fund efterfulgt af en begrundelse for inddragelse af netop dette område. De spørgsmål, der er brugt i spørgeskemaet, præsenteres for at give læseren mulighed for at forholde sig kritisk til spørgsmålets formulering og svarkategoriernes opdeling.

Følgende områder præsenteres i hver sit afsnit.

- 1) Familie, venner, netværk og sociale forhold. Heri indgår elevernes beskrivelse af deres familierelationer og familiens velstand samt forhold til den nære familie, venner og det øvrige netværk.
- 2) Skolen herunder generel skoletrivsel og mobning samt uddybende analyser omkring tilfredsheden med blandt andet skole, lærere og klassekammerater, samt hvilke forskelle der observeres mellem skolerne i hovedstaden, byerne og bygderne.
- 3) Symptomer og trivsel vedrører elevernes rapportering af symptomer og selvvurderet helbred.
- 4) Sundhedsadfærd hvori der blandt andet indgår kostvaner, fysisk aktivitet, fedme og forbrug af tobak og rusmidler.
- 5) Social ulighed i sundhed hvor forskelle i de sociale forhold ses i sammenhæng med en række sundhedsvaner.
- 6) Internationale perspektiver hvori undersøgelsens resultater sammenlignes med øvrige deltagerlande i HBSC-undersøgelsen.

Sådan gennemføres undersøgelsen

Undersøgelsen gennemføres som en spørgeskemaundersøgelse blandt et repræsentativt udsnit af 11-, 13- og 15-årige skoleelever i deltagerlandene hvert 4. år. På grund af færre elever i den grønlandske befolkning indgår alle elever i 6. til 11. klassetrin. Spørgeskemaet besvares efter introduktion af læreren i én bestemt klassesituation. Elever, der er fraværende den pågældende dag, vil ikke udfylde skemaet senere. Efter skemaet er udfyldt, lægges det i en kuvert, der lukkes og denne åbnes først igen af projektlederen. Det er ikke muligt at identificere den enkelte elev, hvilket netop er undersøgelsens intention. Inden skemaet udfyldes vælger eleven selv, om han/hun ønsker at udfylde skemaet på dansk eller på grønlandsk.

Resultater og diskussion

Eleverne angiver deres fødselsmåned og -år i spørgeskemaet, hvilket har været brugt til at udregne elevernes alder på undersøgelsestidspunktet. Undersøgelserne er gennemført i henholdsvis februar 1994, februar 1998 og maj 2002. Resultaterne, der præsenteres i rapporten, omfatter unge mellem 11 og 17 år. Samtlige resultater præsenteres med en sammenlægning af de 11- og 12-årige som den yngste gruppe, de 13- og 14-årige er lagt sammen i en midtergruppe og de 15-17 årige er ældste gruppe. Dette er dels gjort for at gøre formidlingen af resultater mere overskuelig og for at kunne sammenligne med internationale HBSC-resultater, der benytter de tre aldersgrupper 11, 13 og 15 år. Derudover kan de respektive grupper betragtes som tre forskellige »faser« i ungdommen, hvor den første kan betragtes som starten af puberteten, den anden som en periode med store fysiske og følelsesmæssige forandringer og udvikling, mens den sidste kan ses som en tid hvor man blandt andet tager beslutninger om fremtiden (Currie et al. 2000).

En geografisk opdeling er sket på baggrund af afsenderadresse for 1998 og 2002, men da dette ikke blev noteret for undersøgelsen fra 1994 benyttes besvarelserne på spørgsmålet »Hvor bor du?« der havde »Hovedstad«, »By« eller »Bygd« som mulige svarkategorier til at opdele materialet fra 1994 geografisk.

Deltagerantallet i de enkelte undersøgelser fremgår af tabel 2. »Antal elever« er alle elever på skoler, der opfylder indgangskriterierne til undersøgelsen. Detaljer omkring disse og en opgørelse af deltagelsen baseret på den geografiske fordeling fremgår af afsnittet om baggrundsbefolkningen i slutningen af rapporten.

Tabel 2. HBSC Grønland - besvarelser, antal elever, kønsfordeling og deltagerprocent.

	1994	1998	2002
Antal besvarelser (b)	2.999	3.057	2.010
Antal elever (a)	4.797	5.077	5.598
Antal piger (%)	50	52	54
Deltagerprocent (100 x b/a)	62	60	36

Når der i præsentationen af resultaterne er angivet et »N«, er det antallet af elever, der har besvaret spørgsmålet. Når en andel er udregnet, sker det på baggrund af N, der kan variere fra spørgsmål til spørgsmål afhængigt af hvor mange elever, der har valgt at svare på det pågældende spørgsmål.

Når det angives at der er fundet en forskel betyder det, at en statistisk prøve har afsløret at forskellen mellem to grupper af individer eller to målinger er så stor, at den ikke kan bero på ren tilfældighed. Når der findes en statistisk betydelig forskel er dette skrevet med **fed** og *kursiv*. Denne form for illustration af statistiske forskelle er benyttet gennem hele rapporten.

Hvorvidt spørgeskemaet er besvaret på dansk eller grønlandsk kan opdele besvarelserne på baggrund af sprog. Da andelen af dansktalende elever er størst i byerne og andelen af grønlandsktalende er størst i bygderne ses fordelingen af besvarelser i forhold til sprog i relation til fordelingen på bosted (tabel 3).

Tabel 3. Fordelingen af besvarelser på år, sprog og bosted (% andel).

	1994		1998		2002	
	Grønlandsk	Dansk	Grønlandsk	Dansk	Grønlandsk	Dansk
Hovedstad	55	45	59	41	68	32
By	82	18	84	16	90	10
Bygd	98	2	98	2	99	1
I alt	78	22	79	21	84	16

N: 1994=2.927, 1998=3.057, 2002=2.010

Tabellen illustrerer, at der er blevet flere grønlandske besvarelser i HBSC siden 1994 i byerne og hovedstaden. En politisk målsætning gennem de sidste årtier har været en opprioritering af det grønlandske sprog. Resultaterne fra HBSC viser, at dette mål er ved at blive nået.

Desværre er der ikke inkluderet spørgsmål om, hvor godt man taler eller forstår det andet sprog, hvilket ikke gør det muligt at konkludere, om denne opprioritering har medført et ringere kendskab til dansk. Andre undersøgelser tyder på, at dette er tilfældet (Bjerregaard & Curtis 2002).

Familie, venner, netværk og sociale forhold

Familierelationer

Familiens sammensætning kan give et indtryk af familiens størrelse, men også familiens sociale forhold og dens velstand. Sidstnævnte klassificeres oftest på baggrund af beskæftigelsen hos familiens voksne og antal indkomster i familien. Familien udgør også en stor del af unge menneskers netværk. Elevernes forhold til deres forældre og elevernes vurdering af forældrenes viden om deres hverdag var det valgfrie tema for undersøgelsen i 2002.

En stigende andel bor i kernefamilie

Mange unge gav udtryk for et nært tilhørsforhold til deres hjem idet 91% svarede, at de opholdt sig i deres hjem hele tiden eller det meste af tiden.

Siden 1994 har der været en lille stigning i andelen af elever, der rapporterer at bo sammen med to forældre. I 1994 boede 20% med én forælder og 61% med to forældre, mens disse andele var henholdsvis faldet til 17% og steget til 65% for 2002. 52% angav at bo sammen med mor og far, mens 11% boede sammen med mor og stedfar. For de sidste 2% var sammensætningen far og stedmor eller to stedforældre. Omkring 12% af de elever, der svarede, at de boede sammen med to forældre boede uden søskende, mens resten angav, at der boede mindst én søskende i hjemmet udover dem selv. 7% angav at bo på børnehjem eller på kollegium.

Af tabel 4 ses forskellene på familiens sammensætning imellem hovedstad, by og bygd. Flest af dem, der boede med en forælder i 2002, boede i Nuuk.

Tabel 4. Familiens sammensætning fordelt på bosted og år (% andel).

	1994 (N=2.999)		2002 (N=2.010)	
	Bor med én forælder*	Bor med to forældre	Bor med én forælder*	Bor med to forældre
Hovedstad	23	62	19	65
By	19	60	16	65
Bygd	19	60	13	65

*enten mor, far, stedmor, stedfar eller én bedsteforælder

ESPAD, som er en international rusmiddelundersøgelse blandt unge, der gennemføres af Paarisa og Grønlands Statistik (Grønlands Statistik 2003) fandt at i 2003 boede 62% af unge i en kernefamilie (med både far/stedfar og mor/stedmor) hvilket stemmer godt med denne undersøgelse. HBSC viste desuden at den andel, der angav at bo med hverken mor eller far var 12% i 1994 mod 7% i 2002. I alt boede 10% også sammen med en bedstemor i 1994 mod 7% i 2002, hvor 5% desuden angav at bo sammen med en bedstefar. I 2002 gav spørgsmålene mulighed for at angive »et andet hjem« og 7% af eleverne angav at have et hjem nummer to.

Familiens velstand

De økonomiske og sociale forhold børn og unge lever under præger deres udvikling og er til en vis grad bestemmende for, hvilke økonomiske forhold de selv kommer til at opnå senere i livet. De unges baggrund er også med til at påvirke hvilken uddannelse og hvilket arbejde, de selv får senere.

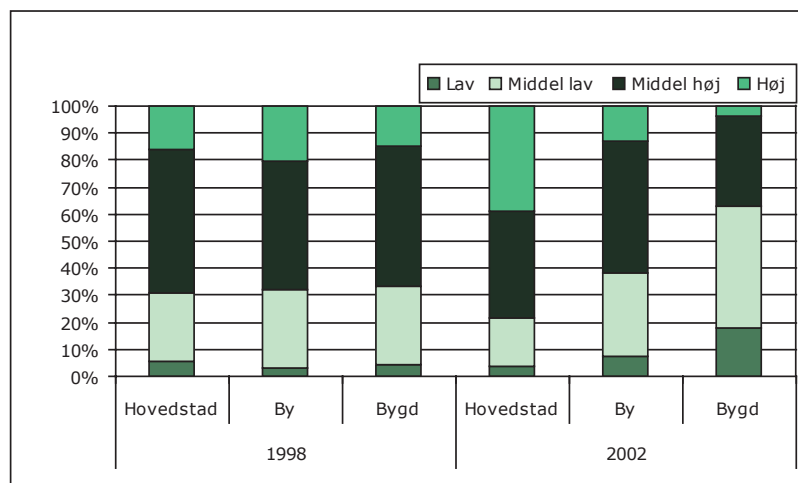
I HBSC konstrueres socialgruppeinddelingen på baggrund af spørgsmål om forældres arbejdsplads (f.eks. hospital, bank, lager), og en uddybende jobbeskrivelse (f.eks. sekretær, lærer, buschauffør). På baggrund af disse oplysninger kan forældrene klassificeres i henhold til socialgruppeinddeling I til V, der blandt andet er benyttet af Statens Institut for Folkesundhed i andre undersøgelser i Grønland (Bjerregaard et al. 1995).

Denne form for klassifikation benyttes når man betragter sociale forhold blandt erhvervsaktive. At opdele børn og unge på baggrund af forældrenes

sociale status skaber en række begrebsmæssige og metodemæssige problemer, ikke mindst fordi det har vist sig, at børn og unge kun i ringe omfang ved hvilken beskæftigelse deres forældre har (Currie et al. 2000). I denne undersøgelse manglede oplysninger omkring forældrenes arbejde for 28% af eleverne i 1994, 32% af eleverne i 1998 og 38% i 2002.

Dette har givet anledning til udvikling af alternative mål for familiens sociale status i HBSC. Disse mål bygger på familiens materielle goder og sammenfattes til et indeks, The Family Affluence Scale (FAS) (Currie et al. 2000, Griesbach et al. 2003), hvilket vi benævner »velstandsindex« i denne rapport. I en undersøgelse foretaget af professor Peter Bjerregaard har FAS vist sig at være i god overensstemmelse med den traditionelle socialgruppeinddeling i Grønland, som den blandt andet er brugt i Sundhedsprofilundersøgelsen (Bjerregaard 2004, personlig meddelelse).

FAS bygger på besvarelserne omkring ejerskab af bil, hvorvidt eleven har eget værelse, og om familien tager på ferie. Ved ingen bil/uden eget værelse/ingen ferie det sidste år gives 0 point, mens 1 point gives for hver besvarelse der udtrykker ejerskab af bil, eget værelse, eller at have været på ferie mindst én gang det sidste år. På denne måde tildeles hver elev et antal points, der kan variere fra 0 til 3 og der dannes på den måde fire socialgrupper (Griesbach et al. 2003). Fordelingen fremgår af figur 1.

Figur 1. Velstandsindex 1998 og 2002.

Stigende velstand i hovedstaden

Fordelingen i henholdsvis hovedstad, by og bygd for undersøgelserne i 1998 og 2002 fremgår af figur 1. En stigende andel af de mest velhavende er bosat i hovedstaden, hvilket til dels afspejler det mere udbredte ejerskab af bil, der er i hovedstaden. I en del byer og bygder i Grønland er afstandene så små, at det er unødvendigt med ejerskab af bil.

En stigende andel i bygderne kategoriseres ved lav velstand, hvilket dels må forventes ud fra det konstruerede indeks, men som sikkert også afspejler et reelt fald i velstanden hos bygdebefolkningen fra 1998 til 2002.

Egnetheden af et velstandsindex i Grønland

Brugen af FAS giver særlige problemstillinger i Grønland, både i forhold til det tidligere nævnte ejerskab af bil, men også i forhold til boligsituationen. Da boligmassen er offentlig ejet er boligen oftest tildelt efter familiestørrelse og nogle steder, f.eks. i bygderne, kan boligerne være mindre end gennemsnitligt. En lille bolig er derfor ikke nødvendigvis et udtryk for lav velstand, men afhænger af familiens størrelse, de tilgængelige lejligheder og beror også på traditionerne indenfor boligbyggeri i Grønland. *Velstandsindexet* må betragtes som egnet til sammenligning imellem de forskellige HBSC undersøgelser og umiddelbart findes ikke et bedre alternativ til en social inddeling af skoleeleverne i undersøgelsen.

Én ud af ti går ofte sulten i seng

Spørgsmål 1.

Nogle unge mennesker går i skole eller i seng sultne, fordi der ikke er nok mad hjemme. Hvor ofte sker det for dig?

»Altid«, »Ofte«, »Somme tider«, »Aldrig«

En ny indikator for dårligt sammenhængende sociale forhold blev introduceret i 2002 med spørgsmålet om, hvor ofte eleven går sulten i seng eller i skole på grund af mangel på mad i hjemmet. 7% af eleverne angav, at de *altid* gik sultne i seng eller i skole, mens det *ofte* var tilfældet for yderligere 4%. 69% svarede, at det *aldrig* skete for dem. Der blev fundet en forskel mellem drenge og piger, idet drenge næsten dobbelt så hyppigt som piger angav at gå sulten i seng eller i skole. 70% af de elever, der syntes at deres

familie var velhavende gik aldrig sultne i seng eller i skole mod 38% af dem, der syntes at deres familie var under gennemsnitligt velhavende. Der er en lille forskel på sprog, idet 83% af dansksprogede og 65% af grønlandssprogede aldrig går sultne i seng eller i skole. Andelen, der går sultne i seng eller i skole, er højere i bygderne end i Nuuk.

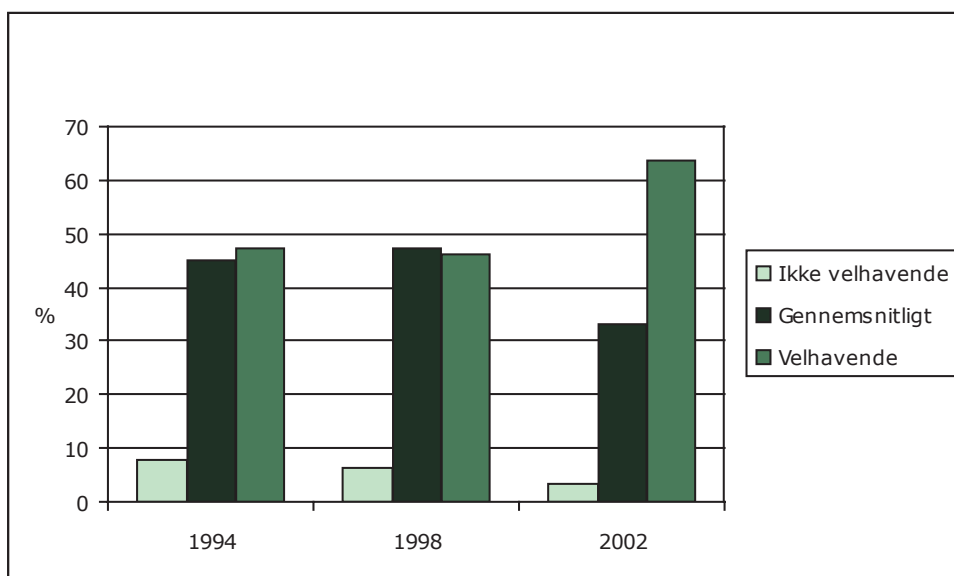
Eleverne føler sig generelt velhavende

Spørgsmål 2.

Hvor velhavende synes du din familie er?
»Meget velhavende«, »Velhavende«, »Gennemsnitlig«,
»Ikke velhavende«, »Slet ikke velhavende«

For selvværdet er det formentlig mere vigtigt hvor velhavende man føler sig end hvor velhavende man er og i et spørgsmål blev eleven bedt om at angive sin egen vurdering af familiens velstand.

Dette spørgsmål har været stillet i samtlige undersøgelser i Grønland og udviklingen fremgår af figur 2.

Figur 2. Selvvurderet velstand fordelt på år (% andel).

Som det fremgår, synes en faldende andel af eleverne, at deres familie er »gennemsnitligt velhavende«, mens en stigende andel synes, at deres familie er over gennemsnittet. Der er en stor stigning i andelen af grønlandssprogede, der vurderer sig som velhavende fra 39% i 1994 til 65% i 2002, og der er sket et fald hos dansksprogede fra 70% til 60%. Der er ingen forskel på andelen af unge i Nuuk, byer og bygder, der vurderer sig selv som »ikke velhavende«, hvilket tyder på, at unge i høj grad vurderer deres families velstand i forhold til naboer og kammeraters velstand, og at de unge generelt vurderer deres families økonomiske vilkår som høje.

Venner og netværk

Der er mange grunde til at være interesseret i unges netværk. En af dem er, at et velfungerende netværk giver adgang til nogle praktiske og følelsesmæssige ressourcer (Rasmussen et al. 2000), mens et andet er, at netværket har stor betydning for udviklingen af normer og vaner. Det sociale netværk har vist sig at have stor indflydelse på livet, livskvaliteten og dagligdagen for de fleste mennesker og det gælder måske i endnu højere grad i ungdomsårene.

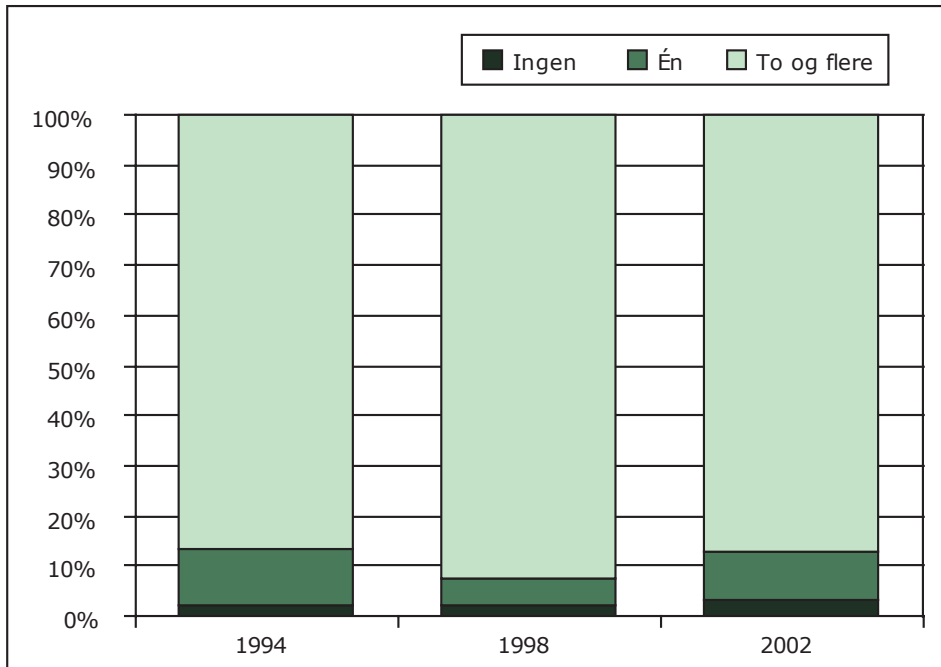
Meget få elever har ingen venner

Spørgsmål 3.

Hvor mange nære venner har du?
»Jeg har ingen nære venner for øjeblikket«, »Én«, »To«, »Tre eller flere«

Omkring netværk er foruden spørgsmålene om familiens sammensætning også spurgt til antallet af nære venner.

Alle år angiver ca. 80% at have flere nære venner, mens 2-3% angiver at være helt uden venner. Denne andel er dog ca. 7% i bygderne og kun omkring 1% i hovedstaden, hvilket formodentlig er et udtryk for, at det er lettere at skabe sociale kontakter i de mere befolkningstætte byområder.

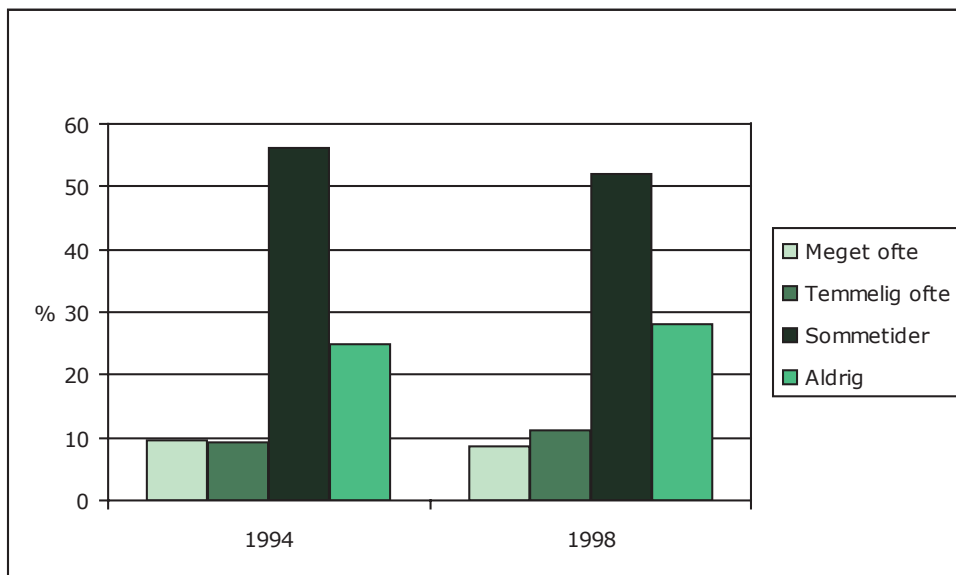
Figur 3. Antal nære venner fordelt på år.

Drengene har venner i grupper

Spørgsmål 4.

Føler du dig nogle gange ensom? <hr/> »Ja, meget ofte«, »Ja, temmelig ofte«, »Ja, somme tider«, »Nej«

Der ses en forskel mellem kønnene, idet piger oftere angiver at have 1-2 nære venner, mens drenge i højere grad svarer »Tre eller flere«. Det tyder på, at drenge har venner i grupper. Sammenhængen mellem følelsen af at være ensom og antal venner kan ses som et udtryk for dårlig trivsel i forhold til elevernes netværk. Elevernes følelse af ensomhed illustreres ved figur 4.

Figur 4. Graden af ensomhed fordelt på år (% andel).

Følelsen af ensomhed afhænger ikke af antal venner

Som det fremgår, er der tale om en uændret – relativt høj – andel, der ofte føler sig ensomme. 31% af pigerne og 38% af drengene i hovedstaden angiver at de ikke føler sig ensomme, mens de tilsvarende andele for bygderne er 19% for pigerne og 22% for drengene. For pigerne er der ingen forskel på bosted i andelen, der »meget ofte« føler sig ensomme, men for drengenes vedkommende angiver 11% dette i bygderne mod kun 2% i hovedstaden.

Der lader ikke til at være en entydig sammenhæng mellem dét at føle sig ensom og samværet med venner. Elever uden venner er oftere ensomme, men man kan godt have mange venner og stadig føle sig ensom. Lidt flere af de ældste elever føler sig ensomme og andelen varierer i forhold til køn og bosted.

Over halvdelen af de ældre elever er sammen med venner næsten hver aften

Spørgsmål 5.

»Hvor mange dage om ugen er du sammen med dine venner lige efter skole?« Hvor mange aftener om ugen er du sammen med dine venner?
Angivelse af antal dage 0-5 (efter skole) og 0-7 (om aftenen)

Omfanget af sociale relationer i fritiden er en betydningsfuld del af skoleelevers netværk (Currie et al. 2001). I alle tre undersøgelser indgik spørgsmål om, hvor ofte eleverne så deres venner efter skoletid og om aftenen. Generelt er rigtig mange unge i Grønland sammen med venner både efter skole og om aftenen. Ca. 50% af alle angiver at være sammen med venner hver dag efter skole, mens 47% af de 11-12-årige og 58% af de 15-17-årige også angiver at være sammen med venner 5-7 aftener om ugen.

Der er sket en stigning i andelen, der er sammen med venner efter skole siden 1994. En lille andel er ikke sammen med venner, hvilket er en gruppe, der kan være sårbar på grund af manglende sociale relationer til jævnaldrende.

Familie og netværk – analytisk del

Familien i Grønland

De unges forhold til forældrene indgik som et valgfrit tema i 2002, idet man ønskede at sætte fokus på familiens betydning for den unge. Familien er det første sted, barnet lever og udvikler sig og her grundlægges gode sundhedsvaner, integration i samfundet og positiv selvfølelse, hvis alt går vel.

I undersøgelsen indgik en række spørgsmål om forældrenes viden om, hvem elevens venner var, hvad de unge brugte deres penge til og hvor de opholdt sig i deres fritid. Desuden blev der spurgt til elevens fornemmelse af støtte fra forældrene, med spørgsmål om hvorvidt forældrene blev opfattet som kærlige, forstående, hjælpsomme eller kontrollerende. Derudover indgik

spørgsmål om, hvad familien lavede sammen. Ovenstående er sammenfattet for at tegne et billede af de sociale relationer mellem den unge og familien i form af kontakt både i følelsesmæssig og praktisk forstand.

Eleverne følte, at mor vidste mest om dem

Spørgsmål 6.

»Hvor meget ved din mor/far i virkeligheden om: Hvem dine venner er? Hvad du laver i fritiden?«
»Hun/han ved meget«, »Hun/han ved lidt«, »Hun/han ved ingenting«

65% af de unge mente, at mor vidste meget om, hvem deres venner er og 56% mente at mor vidste meget om, hvad de lavede i deres fritid. Det samme mente 46% henholdsvis 44% at deres fædre gjorde. Flere piger end drenge mente at deres mor vidste, hvem deres venner var og hvad de lavede i fritiden og andelen, der svarede positivt på spørgsmålene, blev mindre med stigende alder.

De ældste elever følte sig dårligere forstået af deres forældre

Spørgsmål 7.

»Min mor/far hjælper mig så meget som jeg har brug for« »Min mor/far er kærlig« »Min mor/far forstår mine problemer og bekymringer« »Min mor/far prøver at kontrollere alt jeg gør«
»Næsten altid«, »Somme tider«, »Aldrig«

Mor blev vurderet som »næsten altid« kærlig af 72% af eleverne, forstående af 44%, hjælpsom ved behov af 56% og kun »næsten altid« kontrollerende af 13%. Far vurderes som »næsten altid« kærlig af 63%, forstående af 31%, hjælpsom ved behov af 44% og kun »næsten altid« kontrollerende af 12%.

En større del af pigerne mente, at mor og far var kærlige og at mor hjalp ved behov. Færre blandt de ældste unge følte sig forstået af deres forældre.

Drengene vidste sjældnere hvorfor de bliver straffet

Spørgsmål 8.

»Min mor/far forklarer hvad jeg har gjort og hvorfor jeg bliver straffet«
»Min mor/far siger jeg har opført mig dårligt men straffer mig ikke«
»Min mor/far straffer mig med det samme uden at sige hvorfor«
»Næsten altid«, »Somme tider«, »Aldrig«

Straf har negativ klang i de flestes ører og er for nogle synonymt med fysisk afstraffelse. Straf kan være mange ting og det, der forstås ved straf er i denne forbindelse det de unge forstår som straf, hvilket formentlig dækker over mange forskellige handlinger. Spørgsmålene kan illustrere elevernes opfattelse af, hvordan deres overtrædelser af familiens normer og holdninger håndteres af mor henholdsvis far.

Tabel 5. Forældrenes reaktion når eleven har gjort noget forkert (% andel).

Min mor/far	Mor	Far
..forklarer hvad jeg har gjort og hvorfor jeg bliver straffet	42	37
..siger jeg har opført mig dårligt men straffer mig ikke	45	39
..straffer mig med det samme uden at sige hvorfor	6	7

Kun en lille andel følte, at de straffes uden at de ved hvorfor. Generelt er der ikke forskel på de unges opfattelse af mors henholdsvis fars reaktioner, hvilket tyder på at forældrene har samme holdning til måder at opdrage deres børn på. Der observeres generelt en forskel mellem kønnene, idet dobbelt så mange drenge syntes, at de ofte blev straffet uden at kende årsagen.

De ældre elever er mindre sammen med familien

Spørgsmål 9.

Hvor ofte plejer du og din familie at gøre hver af disse ting sammen? Spille spil Gå tur Sidde og snakke Spise måltider Se TV
»Hver dag«, »De fleste dage«, »Omkring en gang om ugen«, »Sjældent«, »Aldrig«

Forældre og børn har både tætte og forskellige relationer og børn er generelt tæt knyttet til deres forældre, de elsker dem, skændes med dem, de gør ting sammen og kvaliteten af disse tidlige sociale bånd har stor indflydelse på børn og unges følelsesmæssige sundhed (Currie et al. 2001).

Resultaterne omkring fælles aktiviteter i familien viser, at det er uændret hvor mange, der ser TV sammen med forældrene, mens de andre aktiviteter laves sjældnere blandt de ældste elever.

Er netværket forældre eller kammerater?

Det er tidligere fundet, at tilknytningen til forældre har stor indflydelse på børn og unges følelsesmæssige sundhed og at en god tilknytning til forældrene mindsker risikoen for følelsesmæssige problemer (Currie et al. 2001, Rasmussen et al. 2000). Det er påvist, at voksentilknytning er den del af netværket, der skaber normer for individet, mens tilknytning til venner kan virke positivt på udviklingen af sociale færdigheder, men ikke nødvendigvis er med til at skabe en vedvarende positiv udvikling i samme grad, som god kontakt til voksne gør. Man ved fra andre undersøgelser, at nogle unge overvejende har tilknytning til enten forældre eller venner.

Forældrene er generelt dem man bedst kan betro sig til

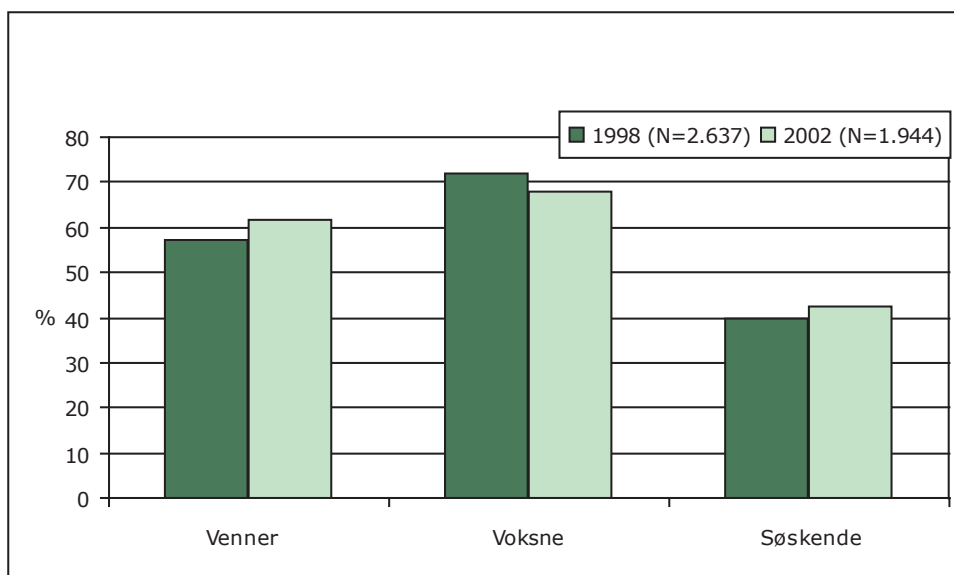
Spørgsmål 10.

Hvor let er det for dig at tale med de nævnte personer om ting, der virkelig bekymrer dig?
(Far, stedfar, mor, stedmor, brødre, søstre, bedste ven/veninde, venner af samme køn, venner af modsat køn)

»Meget let«, »Let«, »Svært«, »Meget svært«, »Har ikke/ser ikke denne person«

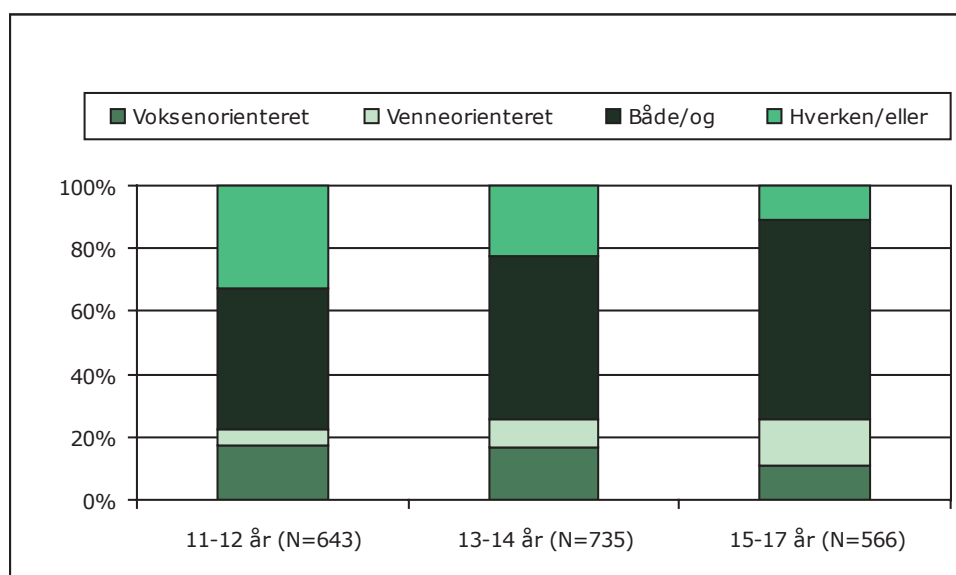
For at få et nuanceret billede af elevernes oplevelse af støtten i deres netværk benyttes spørgsmålet omkring hvem man kan betro sig til af henholdsvis forældre, søskende eller kammerater. Spørgsmålet blev stillet i 1998 og 2002.

I analyserne er de to udtalelser for »let« slået sammen og af figur 5 fremgår det, at ca. 60% af eleverne har let ved at tale med deres venner om ting, der virkelig bekymrer dem, mens andelen er ca. 70% i forhold til forældrene og 40% har let ved at tale med deres søskende.

Figur 5. Elever, der har let ved at tale med venner, forældre og søskende (% andel).

I en opdeling af netværket i forhold til venner og forældre er der fundet en forskel over aldersgrupperne i graden af kontakt til henholdsvis forældre (de »*voksenorienterede*«) og venner (de »*venneorienterede*«). Som det fremgår, er gennemsnitligt 53% både voksenorienterede og venneorienterede, mens 10% er venneorienterede alene og 15% er voksenorienterede alene.

Figur 6. Netværkets sammensætning fordelt på aldersgrupper (% andel).

Der sker ændringer i netværkets sammensætning med alderen, idet venner spiller en stigende rolle jo ældre man bliver, samtidig med at nærheden til forældrene bliver mindre.

Hver 3. af de yngste elever har ingen at betro sig til

33% af de yngste, 21% af 13-14 årige og 11% af de ældste elever har ingen personer at tale med om ting, der bekymrer dem og det resultat kan tolkes på flere måder. Måske har de yngste elever ingen fortrolige eller måske har de endnu ikke haft behov for fortrolige og har derfor ikke tænkt over det. Der er nok grund til bekymring for de større elever, der ikke har fortrolige, da et netværk er vigtigt for at møde de fysiske og mentale ændringer, der sker i puberteten. Der observeres en forskel mellem kønnene, idet lidt flere drenge end piger ikke har nogen at betro sig til.

Skolen

Skoletrivsel

Som nævnt indledningsvist sætter HBSC-undersøgelsen fokus på skolen som elevernes arbejdsmiljø, hvilket tidligere har været beskrevet (Pedersen 2000). Forskning har konkluderet, at skolemiljøet har stor betydning for elevers trivsel og sundhed, selvom det kniber med at definere helt præcist, hvad det er ved skolen, der giver god eller dårlig trivsel (Rasmussen et al. 2000). I præsentationen af undersøgelsens resultater vedrørende skolen har forfatterne udvalgt en række parametre, der kan tegne et billede af forhold, der virker fremmende henholdsvis hæmmende på grønlandske elevers skoletrivsel.

Dette afsnit om skolen vil præsentere undersøgelsens resultater vedrørende 1) den generelle skoletrivsel, 2) selvvurderet skolepræstation, 3) andelen, der ville ønske de ikke skulle gå i skole og 4) forekomsten af mobning.

Færre og færre er glade for at gå i skole

Spørgsmål 11.

Hvad synes du om at gå i skole for tiden?

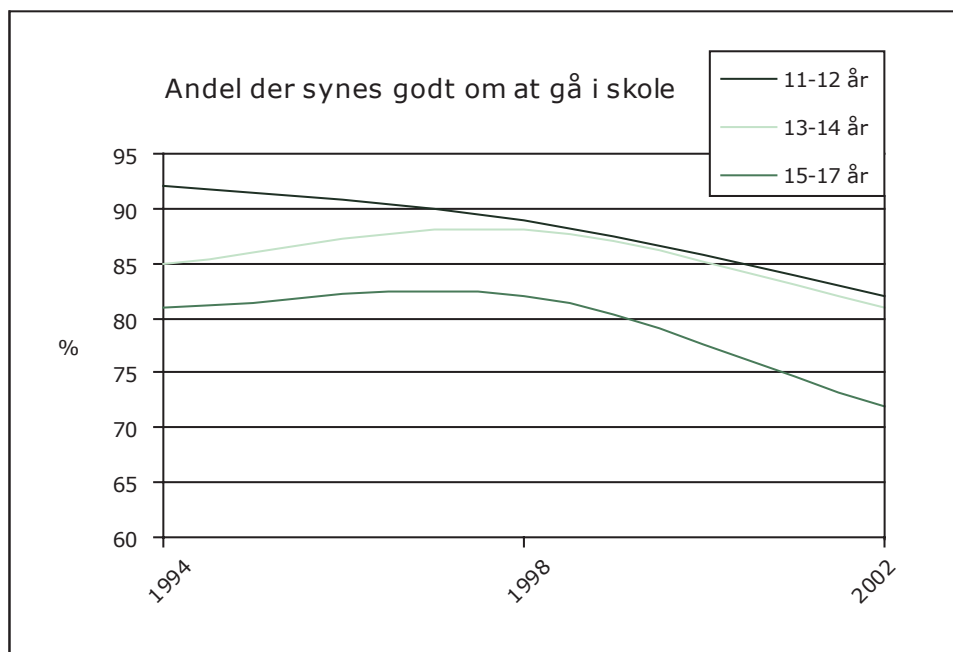
»Jeg kan meget godt lide det«, »Jeg kan godt lide det«,
»Jeg kan ikke så godt lide det«, »Jeg kan slet ikke lide
det«

Spørgsmålet omkring den generelle skoletrivsel fremgår af tekstboksen. Figur 7 illustrerer den andel der svarede at de »meget godt« og »godt« kan lide at gå i skole.

Fra 1994 har der været et fald på næsten 10% til at knap 80% af eleverne rapporterer at være glade for at gå i skole i 2002. Der er forskel på aldersgrupperne, idet der observeres en dalende tilfredshed med skolen med stigende alder. Dette er også fundet i andre lande (Currie et al. 2000), hvilket vil indgå i afsnittet med internationale sammenligninger.

Ved en opdeling af skoletrivsel på bosted blev det fundet, at elever i bygdskoler synes bedre om at gå i skole. I hovedstaden og byerne var 9% af

det samlede antal elever utilfredse med at gå i skole (svarede at de »ikke« og »slet ikke« kan lide at gå i skole) mod kun 4% i bygderne. Disse andele er fra undersøgelsen i 2002.

Figur 7. Andel der »meget godt« og »godt« kan lide at gå i skole fordelt på aldersgruppe og år.

Det bør prioriteres, at fortsætte monitoreringen af skoletilfredsheden for at følge dennes videre udvikling, specielt på baggrund af den nye skoleforordning for den grønlandske folkeskole (Atuarfitsialak), der blev indført i august 2003.

Hver fjerde dreng ønsker, at han ikke behøvede gå i skole

Spørgsmål 12.

Jeg ville ønske jeg ikke behøvede at gå i skole
(kun i 2002)

»Fuldstændig enig«, »Enig«, »Hverken enig eller uenig«,
»Uenig«, »Fuldstændig uenig«

I 2002 bad man eleverne angive, hvorvidt de ønskede at kunne slippe for at gå i skole.

I gennemsnit 24% (16% af de 11-12-årige og 32% af de 15-17-årige) af drengene svarede, at de var enige, mens det samme gjaldt for 13% af pigerne (mellem 8% og 16%). 25% af de der ønskede, at de ikke behøvede gå i skole svarede dog samtidigt, at de godt kunne lide at gå i skole, mens 61% ikke kunne lide det. Svaret kan således både tolkes som utilfredshed med at skulle gå i skole, men også at man har andet man hellere vil.

En stor andel af eleverne betragter sig selv som bedre end gennemsnittet

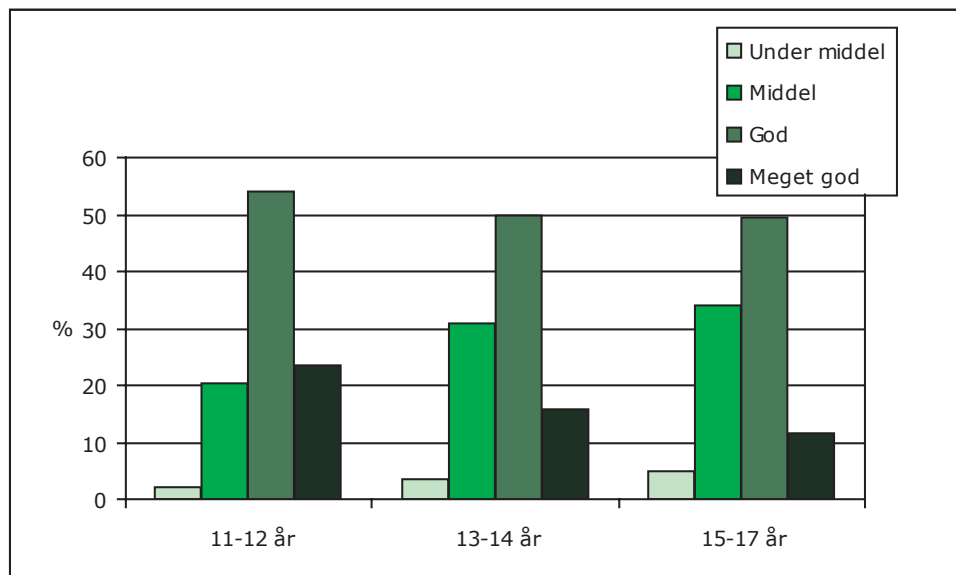
Spørgsmål 13.

Hvad mener din lærer om dine præstationer sammenlignet med dine klassekammeraters?

»Meget gode«, »Gode«, »Middel«, »Under middel«

Et andet overordnet spørgsmål vedrører elevernes egen vurdering af deres skolepræstation i sammenligning med klassekammeraternes.

Figur 8 illustrerer, hvorledes eleverne opfatter sig selv i sammenligning med de andre i klassen. Der har ikke været nogle ændringer i resultaterne fra 1994 til 2002, men der observeres en forskel mellem aldersgrupperne. Som det fremgår, er der tale om meget store andele, der betragter sig selv som bedre end gennemsnittet. Denne optimisme daler lidt med alderen, idet der kommer flere i gruppen, der betragter sig selv som »under middel« og færre der ser deres egne præstationer som »meget gode«. Dette kan skyldes, at de ældre elever i videre omfang bliver bedømt ved karaktersystem og sammenligner sig med hinanden internt.

Figur 8. Selvvurderet skolepræstation fordelt på aldersgrupper (% andel).

Mobning

Spørgsmål 14.

Hvor ofte er du blevet/har du mobbet andre i skolen i dette skoleår?

»Slet ikke«, »1 eller 2 gange«, »2 eller 3 gange om måneden«, »Cirka 1 gang om ugen«, »Flere gange om ugen«

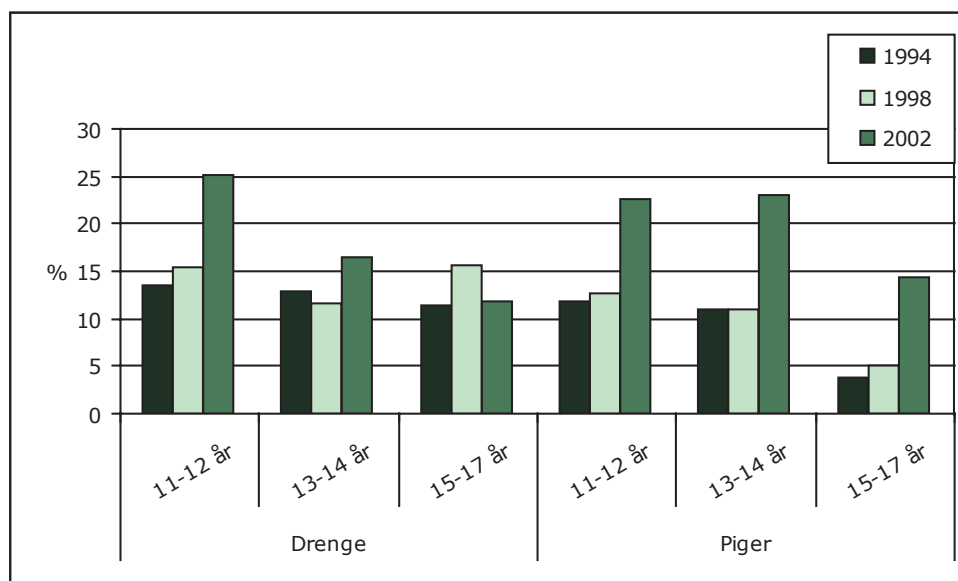
Spørgsmål omkring mobning har indgået i alle tre undersøgelser. Resultaterne fra disse spørgsmål er vigtige af flere grunde. Mobning betragtes fortsat af enkelte som en uundgåelig del af dét at gå i skole (Muscari et al. 2002), men der er et tiltagende fokus på mobning som et problem, der bør tages hånd om. Mobning betragtes af de fleste som en type vold med negative konsekvenser, der kan række ud over skolealderen. I andre undersøgelser er det fundet, at elever, der mobber andre oftest er mindre interesserede i skolen og samtidig udviser risikoadfærd på andre områder (f.eks. rygning og alkohol). Elever, der mobbes, mister engagement i skolen, får lavere selvværd og har større risiko for at få en række fysiske symptomer (Currie et al. 2001, Due et al. 1999). Da mobning er årsag til skolefravær og pjækkeri og det kun

er de elever, der var i skole, der har svaret på spørgeskemaet, kan man formode at, den præsenterede forekomst af mobning er undervurderet.

For at mindske graden af misforståelser omkring begrebet *mobning*, indgår i spørgsmålet en beskrivelse af, hvad man opfatter som mobning. Denne kan dog ikke tage højde for samtlige former af mobning, og eleverne svarer på *deres følelse og opfattelse* af mobning, hvilket resultaterne må fortolkes ud fra.

I undersøgelsen indgår der to spørgsmål om mobning, hvoraf det ene vedrører hvorvidt man er blevet mobbet og det andet hvorvidt man har mobbet andre. Figurerne illustrerer den andel, der svarer, at de er blevet mobbet »cirka 1 gang om ugen« og »flere gange om ugen«.

De ældre oplever sjældnere, at de bliver mobbet

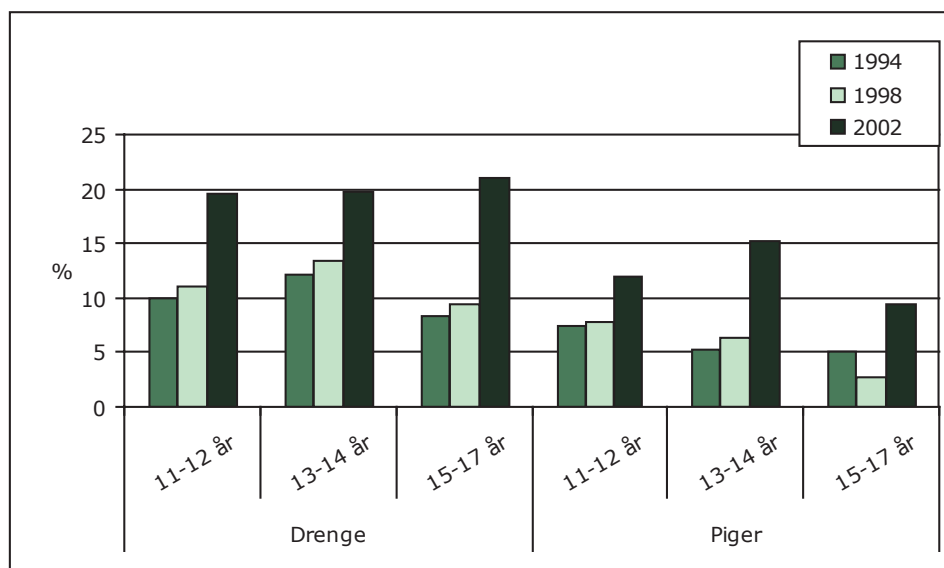
Figur 9. Andel der mobbes mindst ugentligt fordelt på køn, alder og år (% andel).

Der ser ud til at være sket en differentiering fra 1994 til 2002, idet udviklingen både har været, at der er kommet flere der »aldrig« mobbes (vises ikke) og flere, der mobbes hyppigt (mere end én gang om ugen). Pigerne rapporterer i langt højere grad end drengene, at de mobbes og der er et fald i oplevelsen

af at blive mobbet, når man bliver ældre. Der er flere grønlandsktalende, der angiver at blive mobbet ugentligt (21%) end dansktalende (10%) og der er også færre grønlandsktalende, der aldrig har været mobbet.

Svarene på spørgsmålene omkring at mobbe andre viser en stigning i andelen siden 1994, hvilket stemmer godt overens med, at flere unge oplever at de mobbes (figur 9). Resultaterne kan dog være påvirket af, at der har været øget fokus på mobning i skolerne, som kan have skabt en større bevidsthed omkring forskellige former for mobning hos eleverne.

Dreng mobber oftere end piger

Figur 10. Andel der mobber andre mindst ugentligt fordelt på køn, alder og år (% andel).

I 1994 havde 39% aldrig mobbet andre og denne andel steg til 40% i 1998 og 64% i 2002. Der er fundet en forskel mellem kønnene, idet drengene oftere mobber andre. Lige mange mobber i de forskellige aldersgrupper. 65% af de grønlandsktalende børn angiver at have mobbet andre mod 54% af de dansksprogede. Flere grønlandsktalende (17%) end dansktalende (10%) mobber andre hver uge. Der er også for dette spørgsmål fundet en differentiering sted fra 1994 til 2002, idet der både er kommet en større andel der

»aldrig« har mobbet andre og flere der har mobbet andre hyppigt (»mindst ugentligt«).

Næsten halvdelen af eleverne oplever slet ikke mobning

For at finde ud af fordelingen mellem dem der mobber og dem der mobbes, har vi opdelt eleverne i to kategorier, »ofre« og »mobbere«. Førstnævnte er de elever, der kun rapporterer at de mobbes mindst hver uge og ikke selv mobber, mens sidstnævnte er de elever, der mobber mindst hver uge og ikke selv mobbes. Dem der mobbes / mobbere mindre end ugentligt er således ikke med her.

Tabel 6. Fordelingen af »ofre« og »mobbere« i 1994 og 2002 (% andel).

1994		Ofre for mobning*	
		Ja	Nej
Mobber	Ja	3%	2%
andre*	Nej	2%	25%
*Mindst hver uge		N: 1994=2.653	
2002		Ofre for mobning*	
		Ja	Nej
Mobber	Ja	8%	6%
andre*	Nej	4%	46%
*Mindst hver uge		N: 2002=1.582	

Tabel 6 illustrerer, hvordan mobningen fordeles mellem »ofre« og »mobbere«. Som det fremgår af tabellen, er der sket markante ændringer siden 1994. Der er sket en stigning fra 25% til 46% i andelen, der rapporterer hverken at mobbes eller mobbe andre, men der er ligeledes sket en stigning fra 3% til 8% i andelen, der rapporterer både at blive mobbet og at mobbe andre. Den tidligere nævnte forklaring med øget fokus på mobning i skolemiljøet kan være en del af grunden til de markante ændringer i den rapporterede forekomst af mobning.

En beskrivelse af sammenhænge mellem mobning og udvalgte indikatorer for sundheden er beskrevet i den analytiske del af afsnittet om skolen. Da mobning kan have betydelige negative konsekvenser for den enkelte elev er udviklingen i forekomsten af mobning vigtig at følge. Det kan ikke udelukkes, at der er sammenhæng mellem stigningen i forekomsten af mobning og den faldende skoletilfredshed, men undersøgelsens måde at indsamle oplysninger på gør det ikke muligt at analysere denne sammenhæng yderligere.

Skolen – analytisk del

»Mig og skolen«

Den foregående præsentation af resultater omkring skoletrivsel og mobning er en del af de uforarbejdede resultater fra HBSC-undersøgelserne. I det nedenstående vil en mere analytisk og uddybende præsentation finde sted på baggrund af grupperinger af udvalgte spørgsmål. De spørgsmål, der er udvalgt inden for forskellige områder i skolemiljøer er, 1) andre elever, 2) lærere, 3) forældrenes engagement, 4) skolemiljøet og 5) krav fra omgivelserne.

Inden for hvert område inkluderes to til tre spørgsmål. Besvarelserne er sammenfattet på denne måde ud fra en idé om, at man ved inddragelse af flere spørgsmål om samme emne, med større sikkerhed kan beskrive elevernes holdning.

For hvert spørgsmål kunne eleverne give deres enighed eller uenighed til kende og den andel, der er **enig i alle tre påstande** betragtes som den gruppe elever, der er *yderst tilfredse* og hvis en elev er **uenig i to ud af tre påstande** betragtes eleven som *utilfreds*.

Stor stigning i tilfredsheden med klassekammerater

Tre spørgsmål indgik i undersøgelsen for at dække elevernes opfattelse af sammenhold og accept mellem eleverne i klassen.

Tabel 7. Tilfredshed omkring elevfællesskabet fordelt på år (% andel).

Holdning til elevfællesskabet			
»Eleverne i min klasse kan lide at være sammen«			
»De fleste elever i min klasse er søde og hjælpsomme«			
»De andre elever accepterer mig som jeg er«			
År	Yderst tilfreds	Hverken eller	Utilfreds
1994	26	66	8
1998	29	64	7
2002	40	56	4

N: 1994=2.588-2.673, 1998=2.669-2.737, 2002=1.529-1.613

Som det fremgår, er der sket en stor stigning i andelen, der er »*yderst tilfreds*« med forholdet til deres klassekammerater, mens andelen af »*utilfreds*« er halveret siden 1994.

Hver fjerde elev er yderst tilfreds med deres lærere

Analogt med ovenstående blev tre spørgsmål omkring lærerne sammenfattet og det blev undersøgt, hvor stor en andel der henholdsvis var »*yderst tilfreds*« med deres lærere, og hvor stor en andel der udtrykte utilfredshed med mindst to punkter i forhold til lærerne.

Tabel 8. Tilfredshed omkring lærernes engagement fordelt på år (% andel).

Holdning til lærerne			
»Jeg støttes i at sige min mening i klassen«			
»Når jeg har brug for ekstra hjælp får jeg det«			
»Mine lærere er interesseret i mig som person«			
År	Yderst tilfreds	Hverken eller	Utilfreds
1994	30	67	4
1998	33	64	4
2002	27	71	3

N: 1994=2.580-2.623, 1998=2.661-2.709, 2002=1.452-1.473

Spørgsmålene er inddraget, da de samlet set siger noget om den følelsesmæssige støtte eleven oplever fra sin lærer, hvilket er centralt i lærer/elevrelationen.

Der var alle år cirka en tredjedel, der var »yderst tilfreds« med forholdet til deres lærere, mens kun 3% var »utilfreds« i 2002.

Andelen af elever, der er yderst tilfreds med forældrenes engagement er steget markant

Elevernes holdninger til forældrenes engagement i elevens skolegang præsenteres ud fra de tre spørgsmål, der fremgår af tekstboksen. Spørgsmålene afspejler to former for støtte, som forældrene kan udvise, en praktisk støtte ved at de møder op på skolen, samt den mere følelsesmæssige opbakning der består i at opmuntre til at gøre noget ud af skolen.

Tabel 9. Tilfredshed omkring forældrenes engagement i skolen fordelt på år (% andel).

År	Holdning til forældres engagement		
	Yderst tilfreds	Hverken eller	Utilfreds
1994	21	68	11
1998	21	69	10
2002	46	52	2

N: 1994=2.467-2.539, 1998=2.582-2.655, 2002=1.455-1.467

En stigende andel elever var tilfredse med forældrenes støtte og ved sidste undersøgelse var knap halvdelen af eleverne yderst tilfredse med deres forældres engagement i skolegangen. Ligeledes var gruppen af utilfredse faldet markant til kun 2% i 2002.

En stor andel føler, at de har medbestemmelse i deres skole

Spørgsmål vedrørende forholdene i skolen er præsenteret tidligere i afsnittet og de inddragede spørgsmål præsenterer elevernes opfattelse af medbestemmelse. De »yderst tilfredse« mener således både, at de er med til at

lave reglerne og at reglerne er retfærdige, mens de »utilfredse« er den del, der er uenig i blot én af de to udtalelser.

Tabel 10. Tilfredshed omkring medbestemmelse fordelt på år (% andel).

Grad af medbestemmelse			
»I vores skole er eleverne med til at lave reglerne«			
»Reglerne på vores skole er retfærdig«			
År	Yderst tilfreds	Hverken eller	Utilfreds
1994	38	58	4
1998	42	55	3
2002	42	52	2

N: 1994=2.566-2.594, 1998=2.621-2.706, 2002=1.463-1.505

4 ud af 10 mente, at de havde høj grad af medbestemmelse på deres skole. Kun 2% var utilfredse med reglerne på deres skole.

Hver tiende elev føler sig meget presset fra omgivelserne

I de to første undersøgelser blev der indsamlet spørgsmål omkring det selvoplevede pres fra omgivelserne (fra forældre og fra lærere), samt hvor presset man følte sig ved de lektier, man skulle lave. Disse tre udtalelser blev sammenfattet for at identificere hvor stor en andel af eleverne, der mente at både forældre og lærere forventede for meget af dem samtidig med at de oplevede lektiepres.

Tabel 11. Oplevelse af pres fra omgivelserne for 1994 og 1998 (% andel).

Selvoplevet pres fra omgivelserne		
»Mine lærere forventer sig for meget af mig i skolen«		
»Mine forældre forventer sig for meget af mig i skolen«		
»Hvor stort et pres føler du ved de lektier du skal lave?«		
År	Oplever pres	Oplever ikke pres
1994	12	88
1998	9	91

N: 1994=2.437-2.569, 1998=2.520-2.726

Tabel 11 viser, at 1 ud af 10 elever vurderede, at de var presset fra flere sider; både fra forældre, lærere og af lektier. Dette spørgsmål blev desværre ikke stillet i 2002, men bør stilles i fremtidige undersøgelser, for at følge det oplevede pres fra omgivelserne, der kan være en stressfaktor hos nogle.

Hver femte elev er meget tilfreds med alle forhold i skolen

Når ovennævnte resultater omkring skolen slås sammen, fremgår det, at 23% af eleverne generelt er tilfredse med alle forhold omkring skolen. De har det godt med deres klassekammerater, med lærerne, med den støtte de oplever fra forældrene og de føler sig ikke presset af forventninger fra omgivelser eller lektier. En endnu større gruppe, næsten to tredjedele, har det hverken bemærkelsesværdigt godt eller dårligt og andelen, der er utilfreds med samtlige forhold omkring skolen, udgør kun 1%.

Det er værd at bemærke, at tilfredsheden på alle områderne omkring skolen stiger, samtidig med at en større andel føler sig mobbet og flere angiver at være mindre tilfredse med skolen generelt.

Hvem mobber og hvem bliver mobbet?

Et vigtigt element i spørgsmålet om trivsel i skolemiljøet er mobning. Både den man er offer for og den man selv er med til. Formålet med denne del af afsnittet er, at analysere forholdet mellem mobning og sundhed. I en nærmere beskrivelse af de forskellige »*mobbetyper*« sammenlignes gruppen, der aldrig oplever mobning, med de tidligere præsenterede »*ofre*« og »*mobbere*«, samt gruppen, der rapporterer både at mobbe andre og selv blive mobbet hver uge. Sidstnævnte gruppe kaldes i det følgende »*nallinnartut*« som betyder »*de stakkels mennesker*«. Dem der mobber / mobbes mindre end ugentligt er ikke med i dette afsnit.

Tabel 12 illustrerer udvalgte andele af de forskellige grupper af elever. Når der er fundet en statistisk forskel mellem mobbegrupeerne er tallene angivet med **fed** og *kursiv*.

Tabel 12. Mobbegrupper fordelt på trivsel, sociale forhold og sundhedsvaner (% andel).

År 2002	Mobbetyper			
	Aldrig	Ofre	Mobbere	Nallinnartut
	n=730	n=98	n=69	n=129
Trives godt i skolen	83	69	84	65
Godt selv vurderet helbred	77	67	82	66
Et eller flere ugentlige symptomer	48	71	54	64
Bor med to forældre	73	74	70	61
Sammen med venner hver aften	52	52	73	62
Fysisk aktive hver dag	47	57	47	49
Ryger dagligt	24	22	44	20
Har drukket alkohol	53	41	72	40
Overvægtige + fede	21	15	27	21

Gruppen »*Aldrig*« trives godt i skolen og har godt selv vurderet helbred. De rapporterer sjældent symptomer og hører til de elever, der hyppigt bor sammen med to forældre. De er ikke så socialt engageret med venner om aftenen.

»*Ofre*« er karakteriseret ved at trives dårligt i skolen og have lavere selv vurderet helbred. »*Ofre*« oplever desuden markant flere symptomer, men er dem, der hyppigst bor med to forældre. De er lige så socialt engageret som gruppen »*aldrig*« og er desuden de mest fysisk aktive, om end dette resultat ikke er statistisk afvigende. De hører til gruppen med mest hensigtsmæssige sundhedsvaner i form af færrest, der har drukket alkohol og færre der ryger dagligt.

»*Mobbere*« trives bedst i skolen og har det højeste selv vurderede helbred af alle grupperne. »*Mobbere*« er mest sociale med venner om aftenen og i denne gruppe findes langt den største andel rygere og det hyppigste indtag af alkohol.

»*Nallinnartut*« trives dårligere i skolen end »*ofre*« og har det laveste selv vurderede helbred. En stor andel rapporterer ugentlige symptomer og i denne

gruppe bor en stor del ikke med to forældre (voksne). Denne gruppe har dog de mest hensigtsmæssige sundhedsvaner i forhold til rygning og alkohol.

Undersøgelser (Due et al. 1999, Forero et al. 1999) viser store forskelle mellem både skoler og lande i forekomsten af mobning. I de lande, hvor man har gjort en indsats for at mindske mobning, forekommer det sjældnere og indenfor enkelte lande er der klar sammenhæng mellem forekomsten af mobning og skolens indsats på området. Meget tyder på, at en indsats fra skoleledelsen kan reducere forekomsten, og eventuelt påvirke de dele af den u hensigtsmæssige adfærd, der er knyttet til mobning.

Det anbefales at sundhedspersonale og andre, der observerer elever med fysiske symptomer eller lavt velbefindende, overvejer mobning som en mulig grund (Forero 1999).

Trivsel og symptomer

Selv vurderet livskvalitet

Spørgsmål 15.

Hvordan føler du dit liv er på nuværende tidspunkt generelt set?

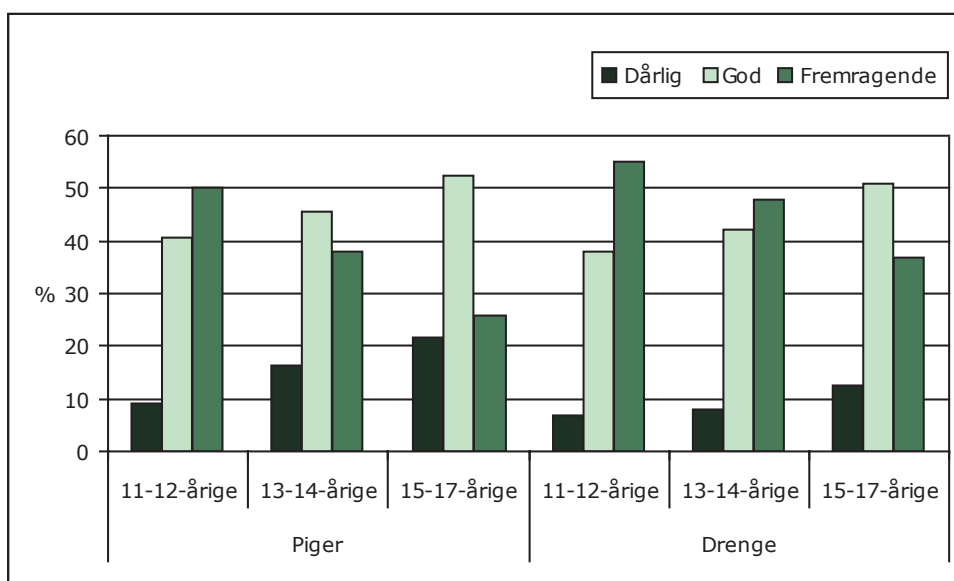
»Jeg føler mig meget tilfreds«, »Jeg føler mig rimelig tilfreds«, »Jeg føler mig ikke særlig tilfreds«, »Jeg er overhovedet ikke tilfreds«

Alle år er der spurgt til elevernes egen opfattelse af deres livskvalitet lige nu. Spørgsmaalsformuleringen blev ændret i 2002, hvor spørgsmålet blev stillet så eleven skulle vurdere sin livskvalitet på en stige med trin fra 0-10, hvor 0 var værst mulige liv og 10 var bedst mulige liv (Cantrils stige) (Cantril 1965). Det er derfor ikke muligt at vurdere om der er sket ændringer over tid i elevernes selv vurderede livskvalitet.

På baggrund af fordelingerne indenfor de forskellige svarkategorier har en inddeling fundet sted for at illustrere elevernes livskvalitet. For 1994 og 1998 gælder det, at de elever, der angav at være »ikke særlig tilfreds« og »overhovedet ikke tilfreds«, blev slået sammen og illustrerer den andel med

»dårlig livskvalitet«, mens »rimelig tilfreds« betragtes som udtryk for »god livskvalitet«. De elever, der angav at være »meget tilfreds«, illustreres som havende »fremragende livskvalitet«. For 2002 er Cantrils stige opdelt således at trin 0-5 regnes som »dårlig livskvalitet«, 6-8 som »god« og 9-10 som »fremragende«.

De fleste er tilfredse med deres liv lige nu

Figur 11. Livskvalitet fordelt på køn og alder (% andel).

Der er umiddelbart ingen forskel mellem undersøgelserne, men livskvaliteten blandt eleverne følger nogle generelle mønstre. Som det fremgår af figur 11 gjaldt det for både drenge og piger, at andelen, der selv mente at de havde fremragende livskvalitet, var størst blandt de yngste elever. Samtidig gjaldt det, at andelen, der vurderede deres livskvalitet som dårlig, var stigende med stigende alder og at denne stigning var mest udtalt for pigernes vedkommende. Lidt flere grønlandsksprogede end dansksprogede vurderede deres livskvalitet som fremragende.

Der er en sammenhæng mellem skoletilfredshed og tilfredshed med livet

Alle år er der fundet en sammenhæng mellem skoletilfredshed og livskvalitet idet 60-62% af dem, der er meget tilfredse med at gå i skole, vurderede deres livskvalitet højt, mens 39-51% af dem, der slet ikke kan lide at gå i skole, vurderede deres livskvalitet som dårlig.

Selvvrurderet helbred

Sundhed er mere end blot fravær af sygdom specielt for gruppen af skoleelever, der sjældent rammes af alvorlig sygdom og generelt har et godt helbred i medicinsk forstand. Selvvrurderet helbred har vist sig at være en god indikator for det generelle velbefindende hos voksne og ikke mindst at være god til at forudsige risikoen for at blive syg (Idler & Benyamini 1997). Det er lidt mere uvist, hvorvidt disse sammenhænge også gælder blandt unge, men det kan med rimelighed formodes at selvvrurderet helbred er en god indikator for velbefindende hos børn og unge. Spørgsmålsformuleringen blev ligesom for livskvalitet ændret forud for undersøgelsen fra 2002, så det er ikke muligt at sige noget om den tidsmæssige udvikling.

Kun 2% af eleverne har dårligt selvvrurderet helbred

Spørgsmål 16.

Vil du sige din sundhed er ... ?
»Fremragende«, »God«, »Nogenlunde«, »Dårlig«

I 1994 vurderede 39% sig som »meget sunde«, 53% som »rimeligt sunde« og 8% som »ikke ret sunde«. Der var ingen forskel til 1998, hvor de samme andele var 37%, 55% og 7%. I 2002 vurderede 27% deres helbred som »fremragende«, 48% som »godt«, 23% som »rimeligt« og 2% som »dårligt«.

Symptomer

Selvom alvorlig sygdom er en sjældenhed blandt unge, er fysiske symptomer en del af dagligdagen. I undersøgelsen indgik der spørgsmål om en række symptomer. Forekomsten af symptomer kan tolkes som udtryk for forskellige former for dårlig trivsel. En følelse af at være deprimeret eller nervøs afspejler ikke en egentlig psykiatrisk lidelse, men afspejler nok at være dårligt

fungerende i dagligdagen, mens rapporteringen af f.eks. hovedpine, mavesmerter og rygsmerter kan fortolkes både som egentlig sygdom, men også som udtryk for dårlig trivsel. Hovedpine vides blandt unge at have sammenhæng med den generelle livskvalitet (Waldie 2001) og kan betragtes som en indikator for unges oplevede stressniveau (Carlsson 1996).

Piger har oftere symptomer

Spørgsmål 17.

Indenfor de sidste 6 måneder, hvor ofte har du haft følgende? »Hovedpine« »Ondt i maven« »Ondt i ryggen« »Følt dig deprimeret« »Irritabel eller i dårligt humør« »Følt dig nervøs« »Svært ved at falde i søvn« »Følt dig svimmel«
»Næsten hver dag«, »Mere end én gang om ugen«, »Næsten hver uge«, »Næsten hver måned«, »Sjældent eller aldrig«

Når det drejer sig om symptomer observeres en statistisk forskel mellem kønnene, idet samtlige symptomer bortset fra rygsmerter rapporteres væsentlig hyppigere af piger. Det er også fundet, at grønlandsksprogede rapporterer symptomer mindre hyppigt end dansksprogede, men de grønlandsksprogede har fra 1994 til 2002 nærmet sig niveauet for de dansksprogede. Forskellene i køn og sprog præsenteres ikke for overskuelighedens skyld. En forskel mellem undersøgelserne illustreres i tabel 13 ved at tallet er skrevet med **fed** og *kursiv*.

Hver fjerde pige har hovedpine hver uge

Andelen med hyppig hovedpine har været stigende fra 1994 til 2002, således at mere end hver femte elev har hovedpine hver uge eller hyppigere. 8% angav at have daglig hovedpine i 2002. Konsistent gennem alle årene angiver ca. dobbelt så mange piger som drenge at have hovedpine hyppigt. I 2002 havde 15% af drengene og 27% af pigerne hovedpine hver uge. Forekomsten

af hovedpine steg med alderen, og var mest udtalt for pigerne og hovedpine må betegnes som et betydeligt symptom hos skoleelever.

Mavesmerter hver uge er generelt mindre hyppigt. Cirka 10% havde alle år mavepine mindst hver uge, flest blandt de yngste elever (13-14%) og mavesmerter er hyppigst hos piger. Rygsmerter blev fundet med samme hyppighed alle år (17-19%), var hyppigst hos de ældste elever (20-21%) og generelt med samme hyppighed hos drenge og piger.

Tabel 13. Hyppighed af symptomer og søvnbesvær (% andel).

	Næsten hver uge			Sjældent eller aldrig		
	1994	1998	2002	1994	1998	2002
Hovedpine	17	21	22	65	46	66
Rygsmerter	17	19	17	57	46	73
Mavepine	9	10	11	69	53	76
Deprimeret	15	19	18	57	45	70
Irritabel	29	33	36	46	34	45
Nervøs	16	20	19	55	42	69
Søvnbesvær	25	25	27	54	41	63

N: 1994=2.306-2.606, 1998=2.352-2.623, 2002=1.503-1.627

Når man bliver ældre får man »ondt i livet«

Af tabel 13 fremgår det desuden, at en betragtelig del af eleverne oplevede ugentlige gener i form af enten at være nervøs, deprimeret eller irritabel. For samtlige symptomer gjaldt det, at forekomsten steg med alderen. For eksempel steg andelen fra 22% af de yngste til 35% af de ældre med ugentlige symptomer. Flere piger rapporterede disse symptomer end drenge, for eksempel var andelen, der havde været irritable hver uge 28% af drengene og 42% af pigerne i 2002.

Hver fjerde elev har søvnbesvær hver uge

I et land som Grønland, hvor variationen i lyse timer er stor over årstiderne, er skiftende søvnrytmer noget man må forvente. Når eleverne rapporterer søvnbesvær må det dog formodes, at de oplever en eller anden gene ved en

dårlig rytme omkring søvnen. Der var forskel mellem aldersgrupperne, idet de ældre elever hyppigere oplevede søvnbesvær, men som det fremgår, rapporterede en uændret andel at have søvnbesvær.

Næsten halvdelen havde mindst et symptom hver uge i 2002 heraf flere dansksprogede og flere piger

Hvis man kiggede på forekomsten af symptomer så man, at andelen med mindst et symptom ugentligt var 48% i alt, af dem var 39% drenge og 62% piger. Blandt gruppen med mindst ét symptom ugentligt var der relativt flere af dansksprogede, idet 44% af de grønlandsksprogede mod 66% af de dansksprogede havde ugentlige symptomer. Det er velkendt, at kvinder rapporterer flere symptomer, oftere går til læge og får ordineret mere medicin end mænd – også i Grønland (Bjerregaard 1995). Men hvordan forskellene mellem sprog skal tolkes er mindre ligetil.

Flere har det rigtig dårligt – men flere har det også rigtig godt!

Som det fremgår af tabel 13 var der flere, der havde ugentlige symptomer, men også flere der angav aldrig at have symptomer. Der var sket en stigning i andelen med ugentlig hovedpine, uden at dette var ledsaget af en stigning i andelen, der aldrig havde hovedpine.

For rygsmerter gjaldt det dog at andelen, der »aldrig« havde det var steget, hvilket også var tilfældet for det at være deprimeret og nervøs. For mavepine sås en større spredning, idet flere rapporterede ugentlige symptomer, men en større andel end tidligere havde »aldrig« mavepine. For søvnbesvær var den ugentlige forekomst af søvnbesvær for hele gruppen 27%, men andelen der »aldrig« havde søvnbesvær var steget.

Symptomer og trivsel – analytisk del

Selvurderet livskvalitet, symptomer og helbred

En undersøgelse som denne gør det ikke muligt at sige noget om sammenhæng mellem årsag og virkning, da en tværsnitsundersøgelse ikke kan identificere, hvad der er gået forud for hvad. Man kan dog godt komme med gode bud på sammenhænge ved at se på indbyrdes relaterede spørgsmål og identificere mønstre i besvarelsene – og det vil vi gøre her omkring selvvurderet livskvalitet.

Da spørgsmålsformuleringen omkring elevens egen vurdering af sin livskvalitet blev ændret i 2002, er her kun medtaget data fra 2002. Fordelen ved Cantrils stige er, at den giver mulighed for at opdele svarkategorierne som man finder mest egnet. I det nedenstående har vi valgt at sammenligne sundhedsvaner og symptomer med henholdsvis »fremragende livskvalitet« (stigens trin 9-10) og »dårlig livskvalitet« (trin 0-5). Vi har specielt fokuseret på sammenhængen mellem selv vurderet livskvalitet og 1) brug af rusmidler, 2) skoletrivsel og mobning og 3) kropstilfredshed, selv vurderet helbred og symptomer. For at kunne sætte andelen indenfor henholdsvis dårlig og fremragende livskvalitet i relation til hele gruppen, angives det i tredje kolonne, hvad gennemsnitsværdierne er. For eksempel i forhold til daglig rygning, hvor gennemsnitligt 25% af alle elever er daglige rygere. For gruppen med fremragende livskvalitet ryger 15% og for gruppen med dårlig livskvalitet ryger 40%. Når der er fundet statistisk signifikant forskel er de angivet med **fed** og *kursiv*.

Tabel 14. Sammenhæng mellem livskvalitet og sundhedsvaner, skoletrivsel og symptomer (% andel).

År 2002	Dårlig (N=309)	Fremragende (N=438)	Samlet gennemsnit
Daglig rygning	39	15	25
Aldrig været fuld	47	70	57
Tilfreds med sin krop	39	61	54
Kan rigtig godt lide at gå i skole	18	40	27
God selv vurderet skolepræstation	44	77	66
Offer for mobning	17	7	9
Meget godt selv vurderet helbred	8	44	27
Mindst ét symptom ugentligt*	74	43	56
Hovedpine dagligt	12	6	8
Søvnbesvær dagligt	20	10	13

* hovedpine, ondt i maven, ondt i ryggen, deprimeret, irriteret, nervøs og/eller søvnbesvær

Livskvaliteten har sammenhæng med mange forskellige forhold!

Som det fremgår af tabel 14 så er der sammenhæng mellem livskvalitet og *brug af rusmidler*, idet unge med en fremragende livskvalitet i langt mindre grad røg og sjældnere havde været fulde. Elever med et fremragende helbred var også hyppigere tilfredse med deres krop.

Den mest markante forskel i livskvalitet sås i forhold til *selvvurderet helbred* hvor en meget større andel med en meget god livskvalitet også havde et godt selvvurderet helbred i sammenligning med andelen med dårlig livskvalitet, hvilket dog ikke er overraskende. En meget større del af unge med *mindst et symptom ugentligt* angav dårlig livskvalitet.

Der var ikke kun flere med en høj livskvalitet, der var *glade for at gå i skole*, men også flere med en høj livskvalitet, der syntes at de *klarede sig godt i skolen*. Hvis man havde en lav livskvalitet var der også større sandsynlighed for, at man samtidig ikke kunne lide at gå i skole, måske fordi man blev *mobbet* da det at være offer for mobning påvirker livskvaliteten i negativ retning. Ved dårlig livskvalitet er der også større risiko for at man har været mobbet.

Selvom man ikke kan sige noget om årsagssammenhænge og derfor ikke kan sige om f.eks. livskvaliteten er høj fordi skoletrivsel er det eller om dårlig trivsel i skolen medfører dårlig livskvalitet afslører undersøgelsen, at der er entydige sammenhænge mellem selvrapporterede symptomer, selvvurderet helbred og livskvalitet hos unge.

At der er åbenlyse sammenhænge mellem den selvvurderede livskvalitet og hvordan eleverne har det på en række andre områder kan ses som et udtryk for, at eleverne er gode til at vurdere deres eget liv her og nu. De forskellige udtryk for dårlig livskvalitet skoleelever måtte have bør tages alvorligt, da elever, der angiver dårlig livskvalitet, sandsynligvis ikke er optimalt fungerende på flere områder, hvilket de selv lader til at være bevidste om.

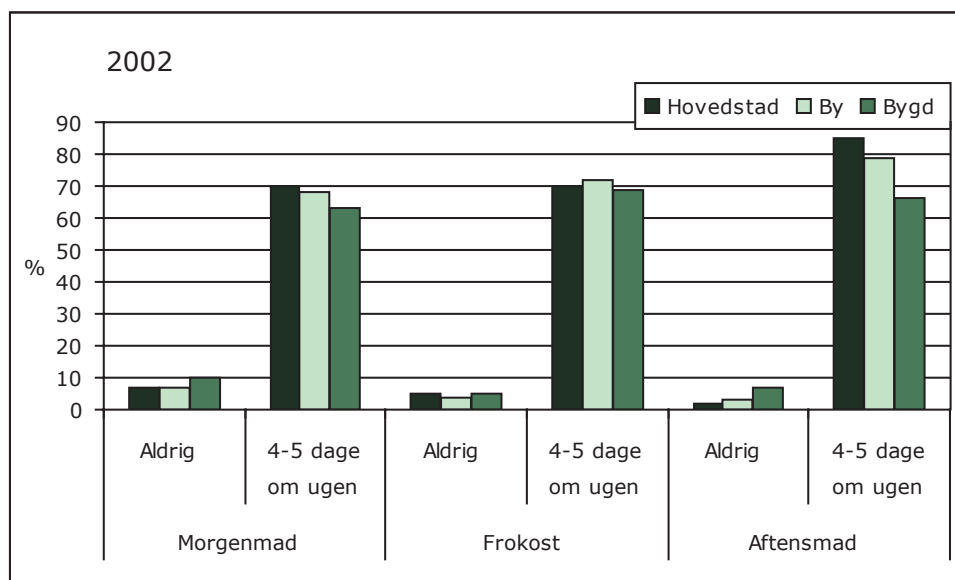
Sundhedsvaner

Måltidsvaner hos unge i Grønland

I 2002 blev der indsamlet oplysninger om eleverne spiste morgenmad, frokost og aftensmad.

I bygderne er der andre spisevaner end i hovedstaden

Andelen, der svarede at de »aldrig« henholdsvis fik måltider »4-5 gange om ugen« på hverdage fremgår af figur 12 og der fremgår flere forskelle mellem bygd og by.

Figur 12. Indtag af morgenmad, frokost og aftensmad fordelt på bosted (% andel).

En mindre andel af eleverne i bygderne fik morgenmad hver dag, ligesom en lidt større andel i bygderne rapporterede aldrig at få morgenmad. Der var ikke forskel på bosted i indtaget af frokost, men hvad angår aftensmad, sås store forskelle. 7% i bygderne angav, at de aldrig fik aftensmad mod kun 2% i hovedstaden og kun 66% i bygderne mod 85% i hovedstaden fik aftensmad på alle hverdage.

Som det fremgår, er der forskelle i spisemønstrene i bygderne i sammenligning med byerne og hovedstaden. Når et morgenmåltid springes over, med-

fører det ofte træthed og manglende energi senere på dagen og risiko for at kosten erstattes af fastfood og snacks, hvilket ikke er hensigtsmæssigt ud fra et ernæringsmæssigt synspunkt.

Kost

Spørgsmål 18.

Hvor ofte spiser/drikker du ... ?
»Frukt«, »grøntsager«, »slik«, »sodavand«

Kostvaner er en vigtig del af sundhedsvanerne, og sunde spisevaner hos børn og unge fremmer sundhed, vækst og udvikling (Currie et al. 2001) samtidig med, at det danner god basis for sunde kostvaner i voksenalderen.

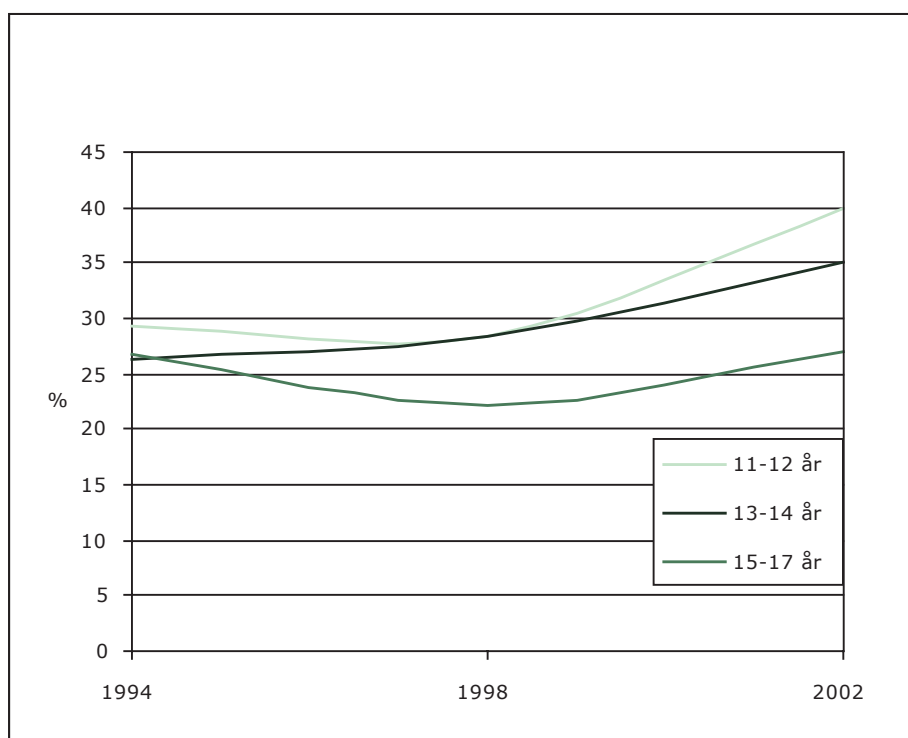
Kost er et område, der af flere grunde er meget fokus på også i Grønland. Fra officielle institutioner er der fokus på balancen mellem forureningsstoffer og de positive virkninger af marine fedtsyrer i den traditionelle grønlandske kost samtidig med, at den tiltagende forekomst af overvægt og fedme har givet fornyet interesse for befolkningens kostvaner. For den almene befolkning er kostvaner i høj grad forbundet med kultur og tradition og ændringer i vanerne sker ofte langsomt og vanerne er svære at påvirke udefra.

Det er generelt vanskeligt at undersøge en befolknings kostvaner, så der opnås et fuldstændigt billede af det samlede kostindtag. En spørgeskemaundersøgelse som HBSC kan ikke give et fyldestgørende billede af de unges kost, men meningen er da også kun at indsamle viden på enkelte områder, der anses for at være indikatorer for kosten (f.eks. mængden af sukker) og følge indtaget over tid. Resultaterne kan bidrage med viden om, hvor grønlandske elever ligger i forhold til et anbefalet dagligt indtag af disse indikatorer. På grund af undersøgelsens internationale oprindelse er der ikke spurgt direkte til indtag af grønlandsk kost.

Selvom forholdene omkring kostvaner både er vanskelige at studere og at påvirke er det stadig vigtigt at følge med i udviklingen for at overvåge den generelle sundhed.

HBSC-undersøgelserne har ved alle tre undersøgelser i Grønland indsamlet oplysninger om indtag af frugt, grøntsager, slik og sodavand, da dette indgår i det obligatoriske spørgeskema. I formidlingen af resultaterne er eleverne, der svarede at de havde »dagligt« eller »mere end dagligt« indtag illustreret.

Flere er begyndt at spise grøntsager og der spises mere af det

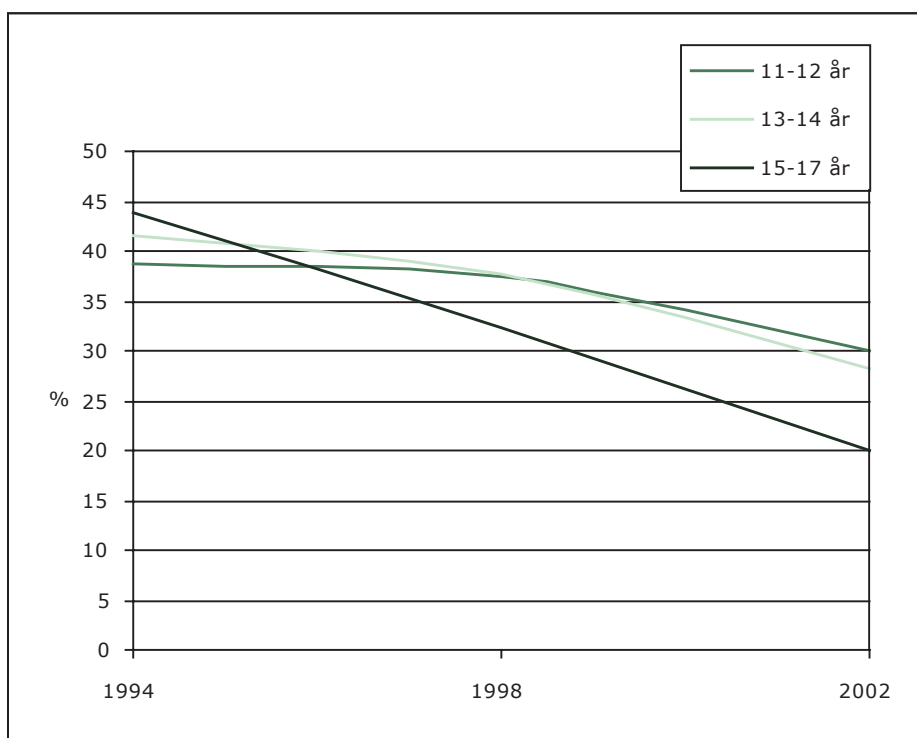
Figur 13. Dagligt indtag af grøntsager fordelt på aldersgrupper og år (% andel).

28% af alle 11-17-årige spiste grøntsager hver dag i 1994, 29% i 1998 og 31% i 2002 samtidig med at andelen, der spiste grøntsager sjældnere end ugentligt, faldt fra 43% til 18%. Der har således både været en stigning i andelen af elever, der spiste grøntsager dagligt og et fald i andelen med sjældent indtag. De yngre elever havde det højeste indtag af grøntsager og var også den gruppe, der havde haft den største stigning i indtaget. Generelt spiste piger også oftere grøntsager end drenge, yngre oftere end ældre.

Selvom der var sket en stigning i indtaget, var det dog fortsat kun en tredjedel, der spiste grøntsager hver dag.

Det daglige frugtindtag er faldet

Udviklingen indenfor indtag af grøntsager går ikke igen i forhold til indtag af frugt hos eleverne. Der var i perioden sket et fald i den andel, der spiste frugt dagligt og faldet har været mest markant for de ældste og andelen, der spiser frugt sjældent er uændret (cirka en tredjedel af eleverne).

Figur 14. Dagligt indtag af frugt fordelt på aldersgrupper og år (% andel).

I 1994 spiste 41% frugt dagligt, mens det var henholdsvis 36% i 1998 og 26% i 2002. Igen spiser piger mere frugt end drenge.

Tabel 15. Andelen med dagligt indtag af grøntsager, frugt, slik og sodavand fordelt på bosted (% andel).

År 2002	Hovedstad	By	Bygd
Spiser slik dagligt	34	36	44
Drikker sodavand dagligt	32	35	45
Spiser frugt dagligt	29	26	21
Spiser grøntsager dagligt	35	36	28

N=1.691-1.846

Umiddelbart kan det antages, at familier med en traditionel grønlandsk livsstil har et lavere indtag af frugt og grøntsager, mens indtaget forventes at være større i familier med tradition for danske kostvaner. Som det fremgår af tabel 16 er dette ikke tilfældet i HBSC. Sprog og kultur har i den store »Sundhedsprofil«-undersøgelse i Grønland i 1993-1994 fundet at være knyttet tæt sammen og det har vist sig at personer, der taler grønlandsk også har et større indtag af traditionelle grønlandske fødevarer (Bjerregaard et al. 1995). Andelen af grønlandsktalende unge, der spiser frugt og grøntsager hyppigt, er ligeså stort som hos dansktalende unge, og i 2002 var der tre gange så mange grønlandsktalende unge der havde et hyppigt frugtindtag. Noget tyder på, at frugt og grøntsager er blevet mere integreret i den grønlandske kost fra 1994 til 2002.

Tabel 16. Andel der spiser grøntsager og frugt dagligt fordelt på sprog (% andel).

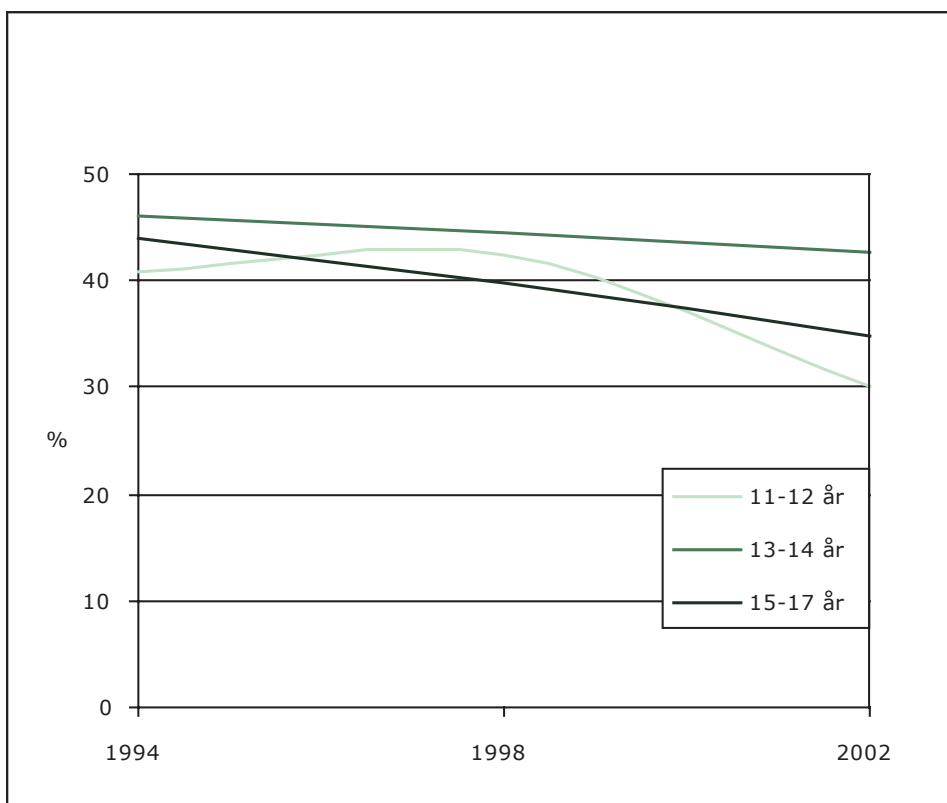
	Grønlandsk			Dansk		
	1994	1998	2002	1994	1998	2002
Grøntsager	26	26	48	32	25	41
Frukt	32	31	49	68	52	14

N: 1994=2.973, 1998=2.648, 2002=1.703

Andre undersøgelser har vist, at indtaget af frugt og grøntsager er sammenhængende, hvilket også findes i denne undersøgelse. I 2002 var der 26% der havde et dagligt indtag af både frugt og grøntsager. Traditionel grønlandsk

kost indeholder alle nødvendige kostelementer og i en tid, hvor mange nye fødevarer med en vekslende lødighed introduceres i Grønland, bør det sikres, at de unge ikke overgår fra en mere lødige grønlandsk eller dansk kost til en insufficient blandingskost.

Det daglige slikindtag er faldet siden 1994 – men grønlandske skoleelever har stadig en sød tand

Figur 15. Dagligt indtag af slik fordelt på aldersgrupper og år (% andel).

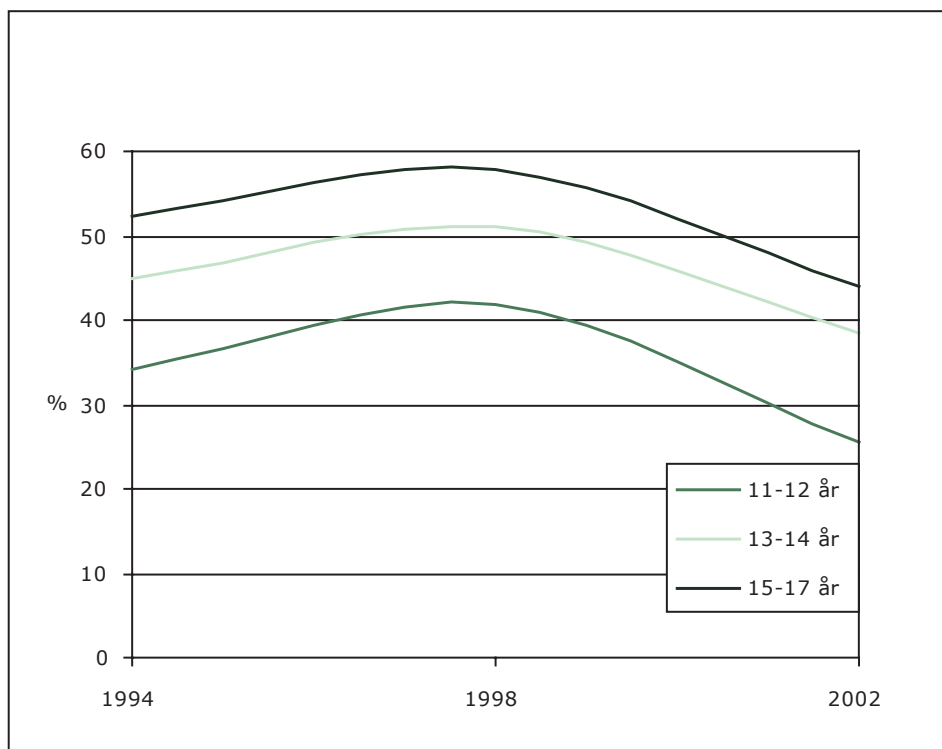
44% af de 11-17-årige spiste slik mindst dagligt i 1994 mod 36% i 2002, men samtidig blev der færre med sjældent indtag (»*mindre end én gang om ugen*«), som faldt fra 25% til 15%. Andelen af unge med et dagligt indtag af slik er gennemgående højest hos de 13-14-årige og nedgangen i dagligt

slikindtag har været mest markant for den yngste aldersgruppe og mindre hos den ældste.

Pigerne (45% med et dagligt indtag i 1994 og 40% i 2002) spiste generelt mere slik end drengene (43% i 1994 og 33% i 2002). Trods et fald siden 1994 havde 30% af de yngste og 43% af de ældste et dagligt slikindtag. Elever i bygderne spiste hyppigere slik end børn i byerne og Nuuk.

Næsten halvdelen af de ældste elever drikker sodavand hver dag

Resultaterne omkring indtaget af sodavand svarer ikke helt til udviklingen inden for slik. Andelen af unge med et dagligt indtag af sodavand steg fra 44% i 1994 til 51% i 1998, hvorefter det faldt til 36% i 2002. Samtidig er der sket et fald i andelen med et indtag mindre end ugentligt fra 23% til 17%.

Figur 16. Dagligt indtag af sodavand fordelt på aldersgrupper og år (% andel).

Mellem de to første undersøgelser blev ½-liters flaskerne introduceret som supplement til de tidligere ¼ liters flasker fra »Nuuk Imeq«, der har monopol på salg af sodavand overalt i Grønland med undtagelse af Østkysten og Avangersuaq kommune. Da HBSC-undersøgelserne kun har indsamlet oplysninger om *hyppigheden* er den faktiske stigning i indtaget højere, da *indtaget per gang* formodentlig er steget, idet op mod 90% af sodavandssalget nu er ½ liter flasker. Dette bekræftes af Pisiffik, der har registreret en stigning i det gennemsnitlige køb pr. indbygger i Grønland.

Drenge drak generelt mere sodavand end jævnaldrende piger og indtaget af sodavand steg med alderen. I alt 37% af drengene og 29% af pigerne havde et dagligt indtag i 2002 og af de 11-12-årige rapporterede 25% et dagligt indtag mod 45% af de 15-17-årige.

Ligesom for frugt og grøntsager hang forbruget af slik og sodavand sammen. Der var således 21%, der rapporterede at have et dagligt indtag af både slik og sodavand.

Fedme, slankekur og kropsovfattelse

Forekomsten af fedme stiger overalt i verden og verdenssundhedsorganisationen WHO betragter »den globale fedmeepidemi« som et af de største sundhedsproblemer verden står overfor i dag. Lettere tilgang til let-fordøjelige fødevarer i kombination med nedsat niveau af fysisk aktivitet er dele af forklaringerne på denne udvikling.

Epidemiologisk set kan den globale fedmeepidemi betragtes som en uhenigtsmæssig konsekvens af den økonomiske udvikling og den urbanisering, der sker i mange samfund (Gill et al. 1999). Fedme som epidemi rammer alle befolkningsgrupper inklusive børn og unge (Loke 2002) og som en del af det sundhedsfremmende arbejde, anbefales det at følge udviklingen i forekomsten af overvægt hos børn og unge (Cole et al. 2000). Fedme har indtil nu ikke været anerkendt som et problem i Grønland, men nyere undersøgelser har fundet en øget hyppighed af fedme blandt voksne (Bjerregaard 2004). Der foreligger ingen undersøgelser af hyppigheden af fedme blandt børn og unge i Grønland, men der er ingen umiddelbar grund til at tro, at grønlandske unge adskiller sig fra unge i andre dele af verden, hvor der sker en stigning i forekomsten af overvægt og fedme.

HBSC har ved samtlige undersøgelser i Grønland indsamlet oplysninger omkring elevernes kropsopfattelse og hvorvidt de var på slankekur eller selv mente, at de burde tabe sig.

I 2002 blev der indsamlet oplysninger om højde og vægt, hvilket kan bruges til at beregne en forekomst af overvægt på baggrund af *body mass index* (BMI), $BMI = \text{vægt (kg)} / \text{højde}^2 \text{ (m}^2\text{)}$. Dette mål bruges verden over til at måle forekomsten af overvægt og fedme på befolkningsniveau.

Brugen af BMI er en økonomisk fordelagtig og praktisk anvendelig metode til at bestemme kroppens sammensætning (Chen et al. 2002, Poskitt 1995) og den eneste måde at indsamle den type oplysninger i mangel af klinisk undersøgelse (som i dette tilfælde ved anonym spørgeskemaundersøgelse). BMI er desuden det mest udbredte stedfortrædende mål for overvægt (Whitaker et al. 2003). Det videnskabelige forum bag HBSC skønner på baggrund af pilotundersøgelser, at man kan fastsætte forekomsten af overvægtige børn med 96%’s nøjagtighed ved metoden, der blev benyttet i HBSC 2002 (Currie et al. 2002).

Fedme

Der indgik oplysninger om BMI for 1.201 elever ($N_{\text{vægt}}=1.370$, $N_{\text{højde}}=1.457$), hvilket udelader oplysninger fra ca. 1/3 af besvarelsene. Dette bortfald fordeler sig primært blandt de yngste elever, så det skyldes formodentlig at de 11-13-årige ikke kender deres højde og vægt. Hvis bortfaldet var ligeligt fordelt over hele gruppen af elever, kunne man antage, at det var de overvægtige elever, der undlod at svare.

Af tabel 17 fremgår det, at BMI-værdierne stiger med alderen, hvilket i sig selv er normalt i disse aldersgrupper. BMI ændrer sig under væksten og kan derfor være svært at benytte hos den unge del af befolkningen. Først efter endt vækst kan det sammenlignes direkte med de almindeligt anvendte værdier for overvægt / fedme hos voksne. Blandt børn og unge kan det også være svært at skelne mellem normale og usunde fedtdeponeringer, da den naturlige vækst kan være forskellig fra individ til individ og en person, der er tidligt udviklet, kan ikke med BMI alene skelnes fra en person, der er senere udviklet men overvægtig. BMI kan heller ikke skelne mellem fedt og muskler og muskuløse individer har alt andet lige et højere BMI. Med disse forbehold

er BMI dog et simpelt og godt indeks til at vurdere fedmeudviklingen i en befolkning.

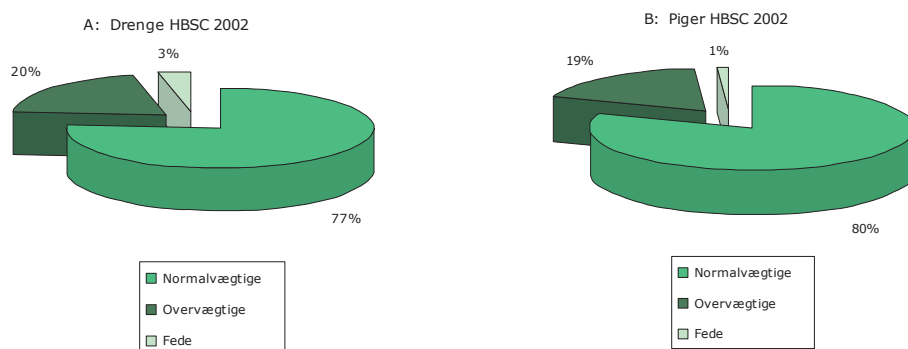
Tabel 17. BMI minimum (min), maximum (max) og middelværdi, antal (N) fordelt på køn og alder.

År 2002	Dreng				Piger			
	Min	Max	Gennemsnit	N	Min	Max	Gennemsnit	N
11-12	11,9	35,5	19,2	174	14,1	34,2	19,2	189
13-14	14,5	31,6	20,6	205	12,7	36,7	20,7	216
15-17	16,9	35,4	22,4	181	15,6	36,8	22,1	205

Forekomsten af fedme hos unge i HBSC 2002

For at vurdere forekomsten af overvægt blandt eleverne i 2002 opdeles BMI-variablen efter internationale anbefalinger (Cole et al. 2000). Kurverne er lavet på baggrund af oplysninger om højde, vægt og alder hos knap 100.000 unge primært fra Europa, Australien og USA. Kurverne er lavet til unge mellem 2 og 18 år og svarer til de almindeligt anvendte grænser for BMI hos voksne på henholdsvis 25 m/kg² som overvægtig og 30 m/kg² som fed.

Figur 17 illustrerer forekomsten af fedme i HBSC Grønland. 20% af drengene klassificeres som overvægtige mod 19% af pigerne. En relativt større andel drenge blev klassificeret som fede, idet dette gjaldt 3% af drengene henholdsvis 1% af pigerne.

Figur 17 a og b. Fordelingen af normalvægtige, overvægtige og fede i HBSC Grønland 2002.

Forekomsten af fedme fordelt på bosted og sprog

På baggrund af de fundne forskelle i indtag af de forskellige kostelementer er det interessant at undersøge fordelingen af fedme ved opdeling på bosted og sprog.

Tabel 18. Fordelingen af overvægtige og fede på baggrund af bosted og sprog (% andel).

År 2002	Drenge			Piger		
	N	Normal vægtige	Overvægtige / fede*	N	Normal vægtige	Overvægtige / fede*
Nuuk	233	81	19	242	82	18
By	221	76	24	258	81	19
Bygd	103	69	31	107	67	33
Grønlandsk	426	75	25	468	80	20
Dansk	134	81	19	142	81	19

*Baseret på internationale cut points (Cole et al. 2000)

Som det fremgår er der fundet flere overvægtige og fede i byggerne (31% af drengene og 33% af pigerne) i forhold til i byer og Nuuk (19% drenge og 18% piger)

Flere drenge har et højt BMI, hvilket på den ene side kan være et tegn på flere overvægtige og fede blandt drengene, men det kan også være et udtryk for at drengene har mere muskelvæv, der giver højere BMI. Førstnævnte bekræftes dog af, at der samtidig er sket en stigning i andelen af drenge, der opfatter sig selv som tykke.

En af 10 af de ældste piger er på slankekur

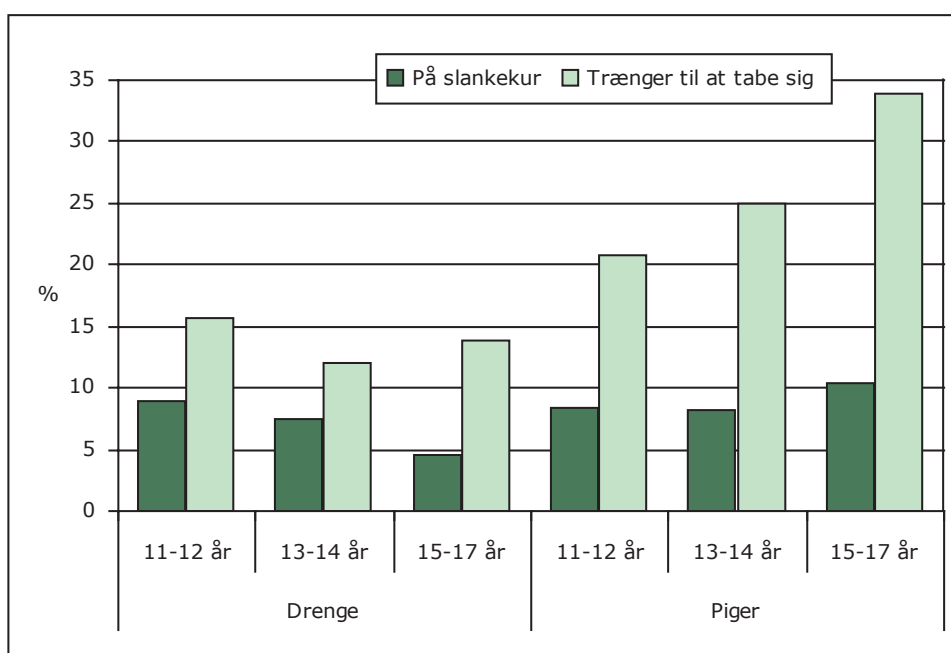
Spørgsmål 19.

Er du i øjeblikket på kur for at tabe dig?

»Nej«, »Ja«, »Nej, men jeg kunne godt trænge til at tabe mig«

I alle undersøgelser blev eleverne spurgt om de var på slankekur og om de synes, at de trængte til at tabe sig. Andelen, der svarede positivt på disse spørgsmål, er illustreret for at tegne et billede af den selvopfattede overvægt blandt eleverne. Svarene kan ikke betragtes som et objektivt mål for overvægt, men som et mål for elevernes opfattelse af deres egen krop og tilfredsheden med denne.

Figur 18 illustrerer forskellene mellem kønnene og udviklingen over alderstrin. Der er sket et fald i andelen af drenge, der er på slankekur fra 9% til 5% af de ældste og ingen ændringer over år i andelen, der mener de bør tabe sig. For pigernes vedkommende er der sket en lille stigning med alderen i andelen, der er på slankekur fra 8% til 10% og en markant stigning i andelen, der mener de bør tabe sig fra 20% blandt de yngste piger til 34% blandt de ældste.

Figur 18. Elever på slankekur eller mener de bør tabe sig fordelt på køn og alder (% andel).

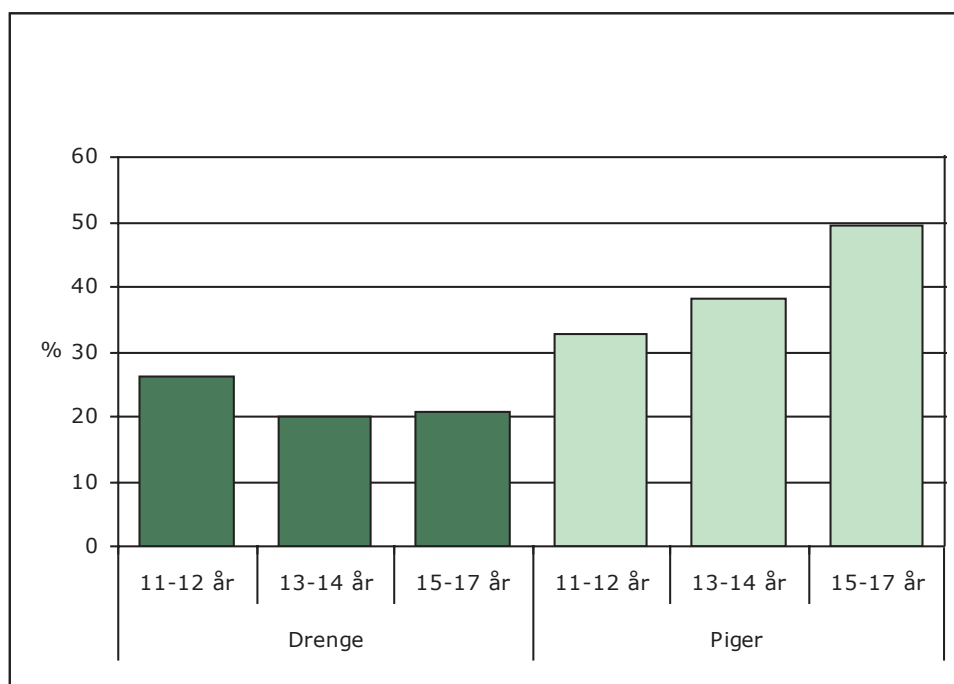
Undersøgelsens resultater afspejler, at der samlet set var en stor andel elever, der rapporterede at være på slankekur eller mente, at de burde tabe sig.

Hver fjerde dreng og hver anden pige betragter sig selv som tyk

Spørgsmål 20.

Synes du din krop er ...?
»Alt for tynd«, »Lidt for tynd«, »Passende«, »Lidt for tyk«,
»Alt for tyk«, »Jeg tænker ikke over det«

Samtlige undersøgelser spurgte også direkte til elevernes opfattelse af egen krop, hvoraf figur 19 illustrerer den andel, der angav at opfatte sig selv som »lidt for tyk« og »alt for tyk«.

Figur 19. Elever der betragter sig selv som tykke fordelt på køn og alder (% andel).

Som det fremgår, ligner mønsteret resultaterne omkring slankekur dog med en mere udtalt forskel mellem kønnene. 20-25% af drengene opfattede sig selv som tykke uanset alderstrin, mens der skete store ændringer med alderen for pigernes vedkommende. Næsten halvdelen af de ældste piger opfattede sig selv som tykke, hvilket har været uændret siden 1994.

Det må understreges, at resultaterne omkring elevernes kropsopfattelse ikke giver udtryk for overvægt i klinisk forstand og der er betydelig flere, der betragter sig som overvægtige end dem, der har et højt BMI. Det er meget sandsynligt, at det påvirker det psykologiske velbefindende negativt at betragte sig selv som overvægtig eller have behov for at tabe sig. Området har derfor en potentiel negativ indflydelse på trivslen blandt de grønlandske skoleelever – i høj grad for pigernes vedkommende.

Besvarelsene omkring slankekur og kropsopfattelse ligner hinanden meget fordi spørgsmålene overlapper. Begge er dog medtaget for at illustrere de interne sammenhænge og underbygge resultaterne, der så baseres på mere end ét spørgsmåls besvarelse.

God sammenhæng mellem selvopfattet overvægt og klinisk overvægt (målt ved BMI)

For undersøgelsen i 2002 er det muligt at sammenligne den selvopfattede overvægt med BMI, der som tidligere nævnt kan bruges som et objektive mål for fedme. Der viser sig at være god overensstemmelse mellem disse to mål, idet samtlige piger, der klassificeres som fede (BMI over 30), enten er på slankekur eller mener, de bør tabe sig. For drengenes vedkommende angiver 19% at deres vægt er passende, selvom de har et BMI der svarer til at de er fede. 85% af drengene og 88% af pigerne, der siger, at deres vægt er passende, klassificeres som normalvægtig. Omkring 10% klassificerer deres egen vægt som afvigende i forhold til de mere objektive mål, hvilket kan være et udtryk for at det slanke kropsideal også har vundet indpas i Grønland.

Fysisk aktivitet og inaktivitet

Fysisk aktivitet

Spørgsmål 21.

Hvor mange dage sidste uge var du fysisk aktiv mindst 1 time?

Angivelse af antal dage 0 til 7

Der er indsamlet oplysninger omkring niveauet af fysisk aktivitet i alle tre undersøgelser. På grund af ændringer i spørgsmålets formulering ved undersøgelsen i 2002 er det ikke muligt at præsentere udviklingen indenfor området omkring fysisk aktivitet. Nedenfor præsenteres resultaterne fra 2002.

Spørgsmålet var ledsaget af en forklaring på, hvad der skulle opfattes som fysisk aktivitet, at man bliver forpustet eller kommer til at svede, med eksempler som sport, leg, løb, rask gang, svømning, fodbold, løbe med hund-slæde mv.

Hver tredje elev er fysisk aktiv mindst én time hver dag

Tabel 19. Fysisk aktivitet fordelt på køn og alder (% andel).

Alder	Dreng				Piger			
	Inaktive	1-5 dage om ugen	6-7 dage om ugen	N	Inaktive	1-5 dage om ugen	1-7 dage om ugen	N
11-12	6	44	50	265	3	53	44	312
13-14	6	54	40	322	5	59	36	368
15-17	8	57	35	342	11	58	31	290

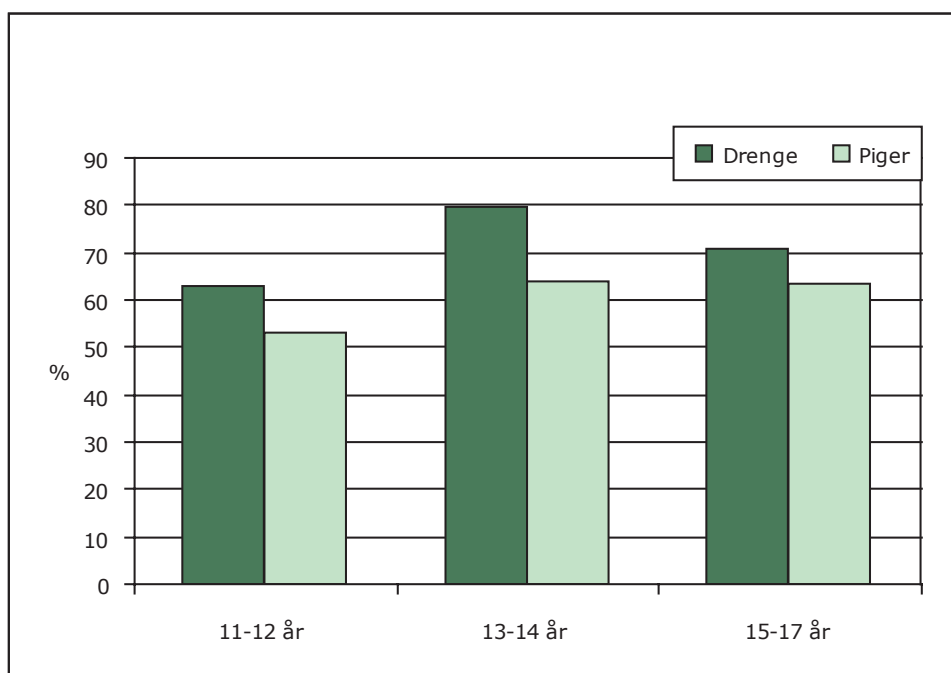
Der er sket et fald i det generelle niveau af fysisk aktivitet med stigende alder, hvilket var mest udtalt for pigernes vedkommende. Her blev der næsten fire gange så mange fysisk inaktive (fra 3% til 11%) og andelen, der var aktive næsten hver dag faldt fra 44% til 31%. For drengenes vedkommende kom der ikke markant flere inaktive, men andelen, der er fysisk aktive hver dag faldt fra 50% til 35%.

Brugen af TV og computere

Spørgsmål 22.

Hvor mange timer om dagen ser du normalt TV?

I alle tre undersøgelser er der spurgt til, hvad eleverne laver i deres fritid, blandt andet hvor mange timer man bruger på at se TV. Andelen, der har svaret at de ser TV mindst 2 timer om dagen, er illustreret i figur 20.

Figur 20. Elever der ser TV mindst 2 timer om dagen fordelt på alder og køn (% andel).

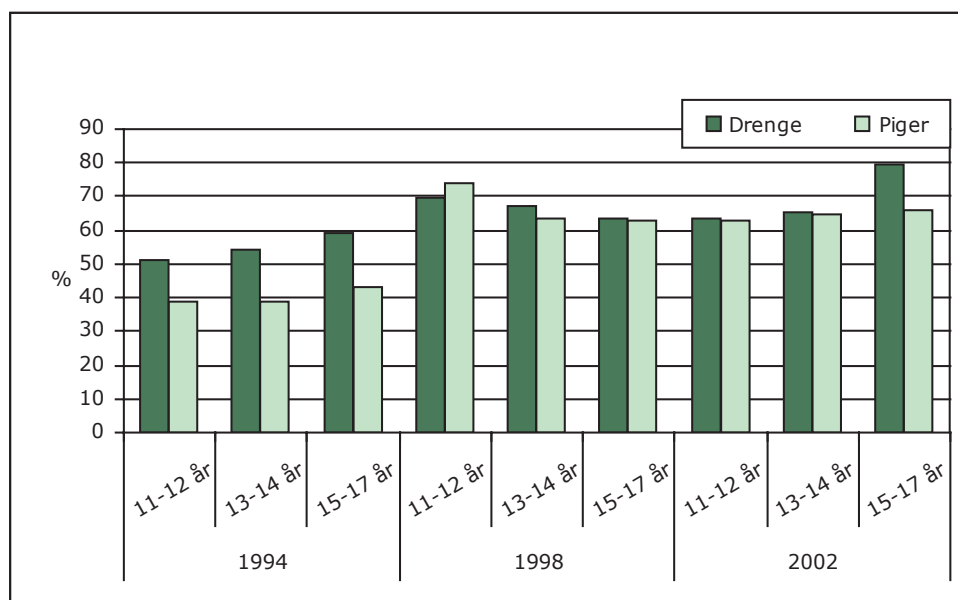
Der var flere drenge end piger, og flere af de ældste elever, der så TV mere end 2 timer dagligt, men der sås ingen ændringer i skoleelevernes TV-vaner fra 1994 til 2002.

Brugen af computere har været stigende – drengene er frontløbere

Spørgsmål 23.

Hvor mange timer om dagen plejer du at bruge en computer?

I takt med den mere udbredte brug af computere præsenteres tidsforbruget ved brugen af TV og computere ofte sammen, da de i mange henseender afløser eller supplerer hinanden og tilsammen kan bruges som en indikator for niveauet af fysisk inaktivitet.

Figur 21. Elever der spiller computer fordelt på alder, køn og år (% andel).

På grund af forskel i svarkategorierne afbildes den andel, der rapporterer brug af computere i ét eller andet omfang. Brugen blandt grønlandske skoleelever er steget fra 1994 til 2002. Som det fremgår af figur 21, er andelen af drengene, der spiller computer, større end andelen af piger, hvilket var særlig udtalt i 1994. Generelt har udviklingen siden 1994 været en videre udbredelse i brugen af computere med den største stigning fra 1994 til 1998.

Stigning i samlet inaktivitet for grønlandske elever

Stigende brug af computere ses overalt i verden og følges ofte med et fald i antal timer foran TV. Dette var dog ikke tilfældet i Grønland, hvilket betyder, at der totalt set bruges flere timer som fysisk inaktiv.

Det fremgik tydeligt, at der er flere computerbrugere i hovedstaden end i bygderne og andelen, der spillede computer hver dag, var betydeligt mindre i bygderne. Generelt var der tre gange så mange elever, der spillede computer i hovedstaden og byerne, end i bygderne, eksempelvis var der 15% i bygderne og 45% i byerne og hovedstaden, der brugte 2 timer foran computerskærmen hver dag.

Sex og prævention

Spørgsmål 24.

Har du nogensinde haft samleje? (kun i 2002)
»Ja«, »Nej«

Spørgsmål 25.

Sidste gang du havde samleje hvilken metode blev da brugt for at undgå graviditet? (kun i 2002)
»Jeg har aldrig haft samleje«, »Ingen metode blev brugt«, »P-piller«, »Kondom«, »Sæddræbende creme eller skum«, »Tilbageatrækning«, »Anden metode«

Spørgsmål omkring seksuel erfaring, debutalder for seksuel erfaring og brug af prævention indgik for elever ældre end 15 år i spørgeskemaet fra 2002. 63% af de 15-årige rapporterede at have haft samleje, 75% af de 16-årige og 92% af de 17-årige.

Samlet set rapporterer 25% at deres alder ved seksuel debut var 14 år og 21%, at det var ved 15 år. Der er ingen forskel mellem kønnene med hensyn til debutalder. Af tabellen fremgår de aldersspecifikke andele.

Tabel 20. Debutalder for samleje for 15-, 16- og 17-årige HBSC 2002 (% andel).

Aldersgruppe	Alder ved første samleje	% andel
15-årige	Jeg har ikke haft samleje	37
	11 eller yngre	2
	12	5
	13	15
	14	26
	15	15
16-årige	Jeg har ikke haft samleje	25
	11 eller yngre	1
	12	4
	13	15
	14	22
	15	26
17-årige	Jeg har ikke haft samleje	5
	11 eller yngre	4
	12	9
	13	9
	14	28
	15	22
	16	23

Som det fremgår begynder eleverne seksuel aktivitet i 13-årsalderen, hvilket kunne være et godt tidspunkt for diskussion af prævention i klassen.

44% af de seksuelt aktive 15-årige brugte kondom ved sidste samleje. For de 16-årige var denne andel 53% og for de 17-årige 62%. Kondom lader til at være den foretrukne form for prævention. I gruppen af seksuelt aktive angav 26% af de 15-årige, 22% af de 16-årige og 5% af de 17-årige ikke at have prøvet at bruge prævention. 12-20% brugte ikke prævention ved deres sidste samleje. P-piller blev brugt af 60% af de 15-årige piger (N=45), 70% af de 16-årige (N=72) og 74% af de 17-årige (N=20).

Rygning

Spørgsmål 26.

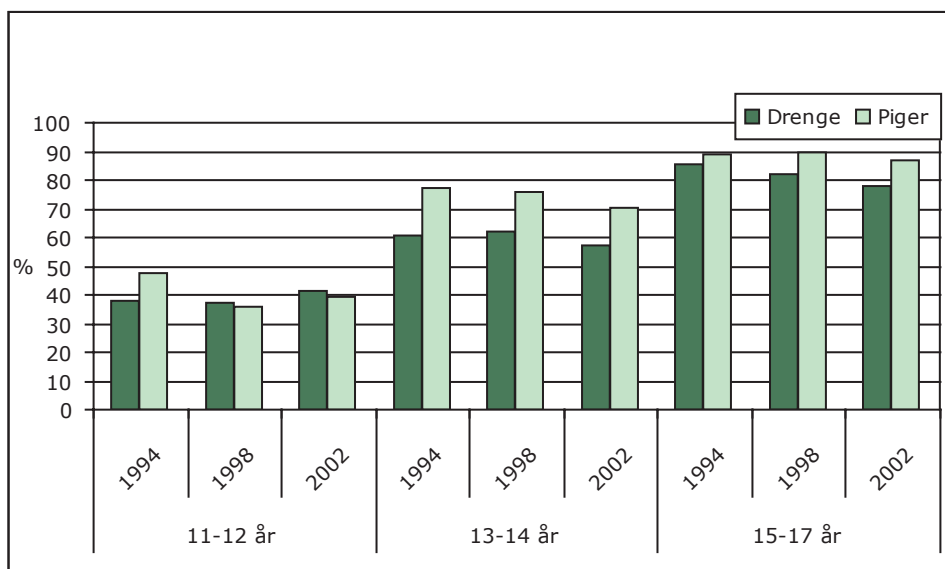
Har du nogensinde prøvet at ryge?
»Ja«, »Nej«

Adfærden omkring rygning undersøges ved to spørgsmål, hvoraf det ene vedrører, hvorvidt eleven har prøvet at ryge eller ej og det andet vedrører, hvor ofte eleven ryger.

Piger ryger mere end drenge – det gælder dog ikke for de yngste elever

Spørgsmål 27.

Hvor ofte ryger du i øjeblikket?
»Hver dag«, »Én gang om ugen«, »Mindre end én gang om ugen«, »Jeg ryger ikke«

Figur 22. Elever der har prøvet at ryge fordelt på år, aldersgrupper, køn (% andel).

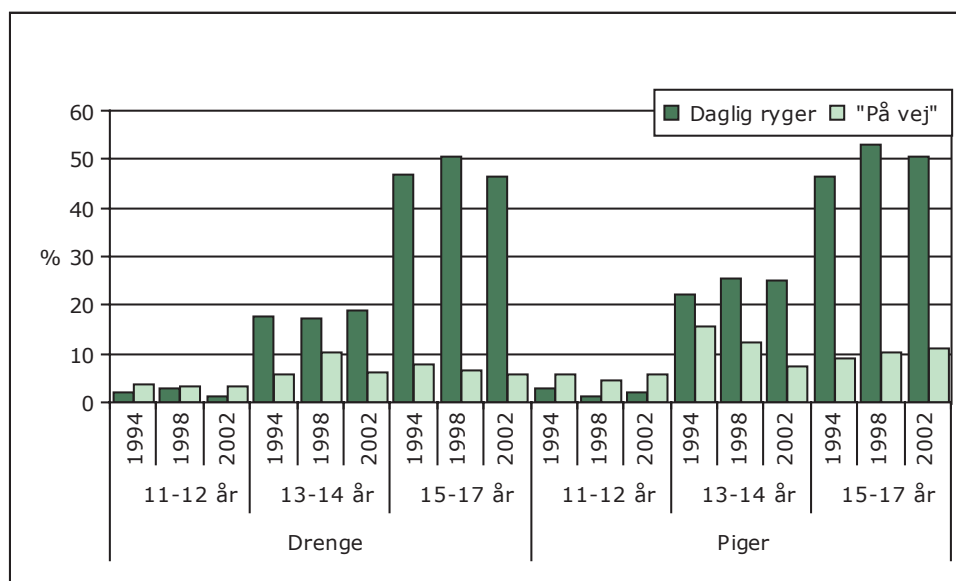
Figur 22 illustrerer andelen, der svarede »ja« til at de røg fordelt på år, køn og alder. Som det fremgår steg andelen, der havde prøvet at ryge til omtrent det dobbelte fra 40% for de 11-12-årige og til 80% for de 15-17-årige.

Pigerne angav oftere end drengene at have prøvet at ryge, en forskel der dog udlignede sig for den yngste aldersgruppe mellem den første og de to sidste undersøgelser. Dette kan både tilskrives et fald i andelen, der har prøvet at ryge, for den yngste gruppe piger og en stigning for de yngste drenge i 2002. 10% af pigerne og 20% af drengene i den ældste aldersgruppe har aldrig prøvet at ryge.

For at få et mere nuanceret billede af rygningen er besvarelsene omkring rygevanerne illustreret opdelt på køn (figur 23).

Halvdelen af de ældre elever ryger hver dag

I illustrationen af elevernes rygeadfærd opdeles i »daglig ryger«, som giver sig selv og »på vej«-rygere, som er den andel af elever, der angav at ryge mindst én gang om ugen men ikke dagligt.

Figur 23. Rygevaner fordelt på år, aldersgruppe, forbrug (% andel).

Som det fremgår, er der kun få ændringer at spore i rygevanerne siden 1994. For drengenes vedkommende har der været et fald i andelen af daglig-rygere for den yngste gruppe og der spores et fald for den ældste gruppe mellem 1998 og 2002. Som det fremgår, er »på vej« stort set uændret over tid. Noget tyder derfor på, at det ikke kun er fra denne gruppe de nye rygere kommer, da rygefrekvensen stiger markant med alderen, og langt flere begynder at ryge end der er i gruppen af »på vej-rygere«.

Der er en forskel mellem kønnene for de to ældste grupper. For de 13-14-årige gælder det, at der både er flere daglige rygere og »på vej«-rygere blandt pigerne, mens forskellen udlignes lidt for den ældste gruppe.

Alkohol

Spørgsmål 28.

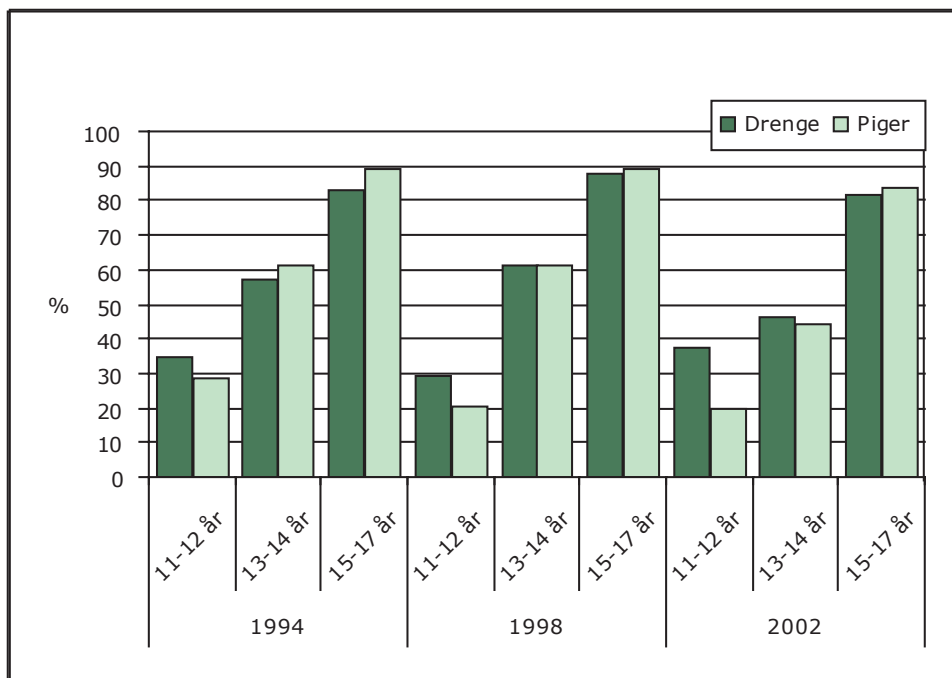
Har du nogensinde drukket alkohol?
»Ja«, »Nej«

Oplysninger om elevernes alkoholvaner indsamles ved flere spørgsmål i HBSC. Dels spørges der til, om eleven har prøvet at drikke alkohol og hvorvidt (og i bekræftende fald hvor ofte) eleven har været fuld.

Alkoholforbruget er generelt blevet mindre

Ovennævnte spørgsmål illustreres ved figur 24. Som det fremgår, rapporterer pigerne at drikke alkohol i en senere alder end drengene, men pigerne ser ud til at indhente drengene i de ældre aldersgrupper.

Generelt ses et fald i andelen, der rapporterer at have indtaget alkohol for de ældre elever og der har været en stigning at spore mellem 1998 og 2002 blandt de yngste drenge.

Figur 24. Elever der har prøvet alkohol fordelt på år, aldersgrupper, køn (% andel).

Flere og flere har aldrig drukket sig fulde

Spørgsmål 29.

Har du nogensinde drukket så meget alkohol, at du var virkelig fuld?

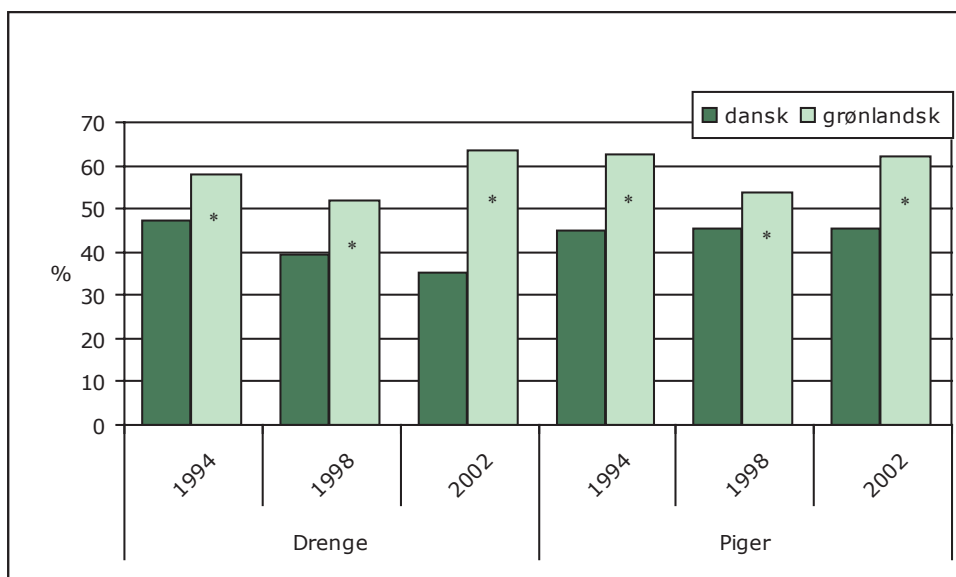
»Aldrig«, »Én gang«, »Ja, 2-3 gange«, »Ja, 4-10 gange«, »Ja, mere end 10 gange«

Andelen af elever, der aldrig har drukket sig fulde, er steget siden 1994.

Tabel 21. Andele 13- og 17-årige, der aldrig har været fulde.

		1994	1998	2002
Andel 13-årige, der aldrig har været fulde	Dreng	65	65	78
	Piger	71	69	79
Andel 17-årige, der aldrig har været fulde	Dreng	10	17	22
	Piger	10	19	21

Hvis man opdeler alkoholindtaget i forhold til sprog, findes en statistisk forskel, der illustreres af figur 25.

Figur 25. Elever der aldrig har været fulde fordelt på køn, år, sprog (% andel).

Der observeres en systematisk forskel mellem de danske og grønlandske besvarelser, idet flere dansksprogede har været fulde.

Gennemsnitligt 19% af drengene og 23% af pigerne i aldersgruppen over 15 år har aldrig været fulde, hvilket svarer til fundene i Grønland Statistiks ESPAD undersøgelse (Grønlands Statistik 2003).

Hash og snifning

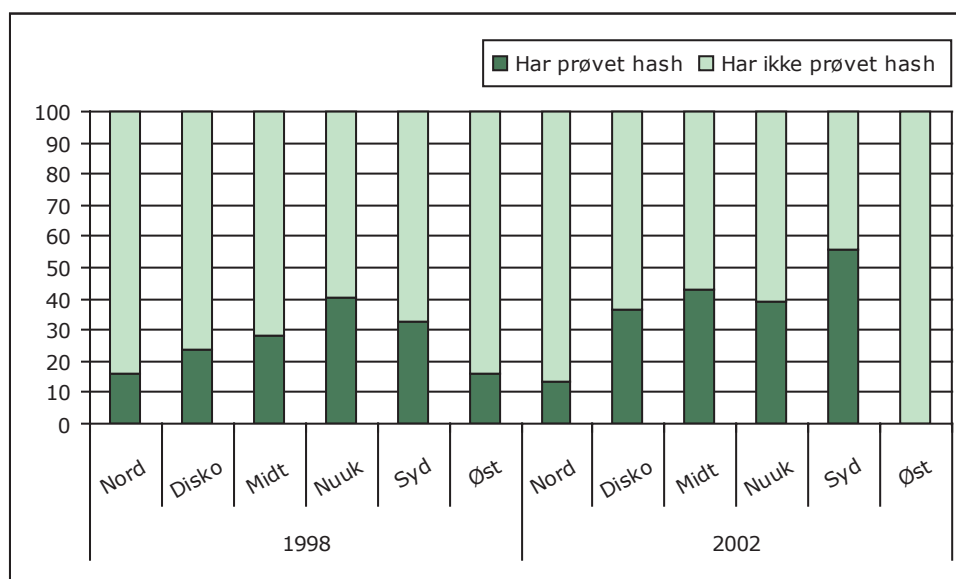
Spørgsmål 30.

Har du nogensinde prøvet at ryge hash?

»Aldrig«, »En eller to gange«, »3-5 gange«, »6-9 gange«,
»10 - 19 gange«, »20-39 gange«, »40 gange eller mere«

Narkotika generelt er ikke særlig udbredt i Grønland, hvis det vurderes ud fra den mængde der konfiskeres af politiet, men hash har en relativ stor udbredelse. Andelen, der har prøvet hash, var uændret fra 1994 til 1998, men på grund af en ændring i formuleringen af spørgsmålet er det ikke muligt at sige, hvordan udviklingen har været fra 1998 til 2002.

Der forventes at være en forskel i forbruget af hash, idet udbuddet formentlig varierer geografisk. Andelen, der har prøvet hash, er derfor opdelt på regioner, hvilket udelader 1994. Spørgsmålet er kun stillet til elever på 15 år og derover.

Figur 26. Hashforbrug fordelt på år og regioner (% andel).

Forbruget af hash er størst i Midt- og Sydgrønland

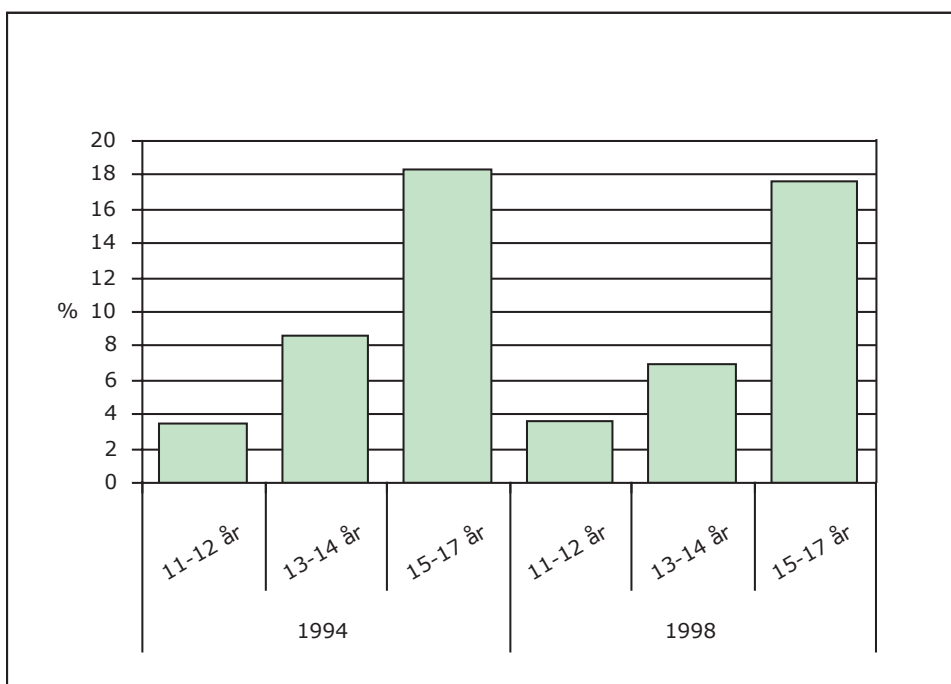
Det mindste forbrug ser ud til at være i Nord- og Østgrønland hvor ca. 15% har prøvet at ryge hash, og forbruget er højest i Midtgrønland, hvor ca. 40% har prøvet det. HBSC's andele, der har prøvet at ryge hash, og udbredelsen af hash i Grønland er som fundet i ESPAD undersøgelsen i 2003 (Grønlands Statistik 2003).

Hver femte elev har prøvet at sniffe

Spørgsmål 31.

Har du nogensinde prøvet at sniffe?
»Ja«, »Nej«

I 1994 og 1998 blev der indsamlet oplysninger omkring snifning blandt eleverne.

Figur 27. Elever der har prøvet at sniffe fordelt på år og aldersgrupper (% andel).

Resultaterne omkring snifning er illustreret ved figur 27. Til forskel fra spørgsmålet omkring hash, der var forbeholdt elever over 15 år, var dette spørgsmål stillet alle elever, hvilket gav mulighed for at følge adfærden blandt de yngre aldersklasser.

Som det fremgår har der været en stigning i andelen, der har prøvet at sniffe, med alderen og den samlede andel, der havde prøvet at sniffe, var 18% både i 1994 og 1998. Resultaterne ligner fundene i ESPAD undersøgelsen, der viser, at 21% af de 14-17-årige har prøvet at sniffe. ESPAD undersøger ikke de yngste elever, men man kan betragte den fundne forekomst blandt de helt unge skoleelever som troværdig, idet resultaterne for den ældre gruppe er ens. Snifning lader således til at være en adfærd, der tilegnes tidligt og stiger støt med alderen.

Sundhedsadfærd – analytisk del

Misbrugsadfærd og den afholdende type

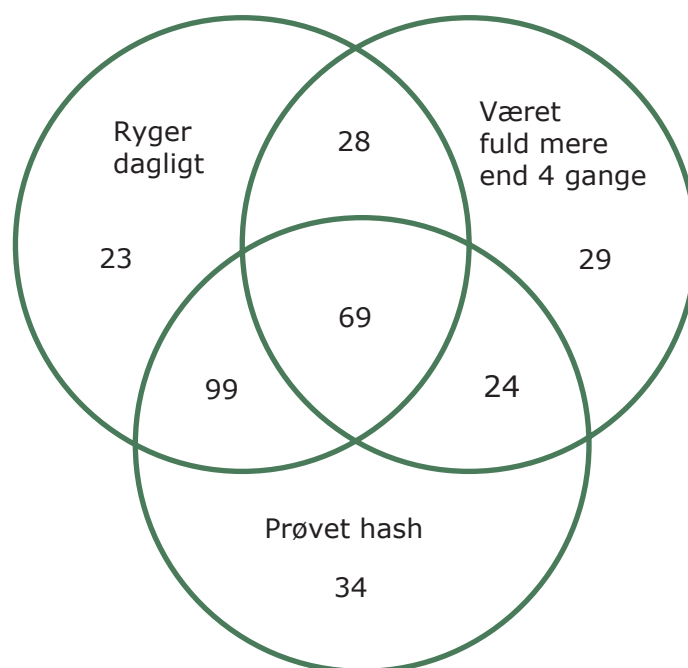
En række undersøgelser har vist, at eksperimenterende adfærd eller risikoadfærd som rygning, alkoholindtagelse og ubeskyttet samleje oftest ses hos de samme individer, ligesom positiv sundhedsadfærd eller »afholder-typen« ofte hænger sammen og dermed observeres hos de samme elever (Brener et al. 2003).

Data fra HBSC undersøgelserne kan benyttes til at analysere sammenhænge i elevernes risikoadfærd.

For at belyse dette har vi defineret to typer adfærd vi kalder »*misbrugsadfærd*« og en »*afholdsadfærd*«. »*Misbrugsadfærd*« defineres som de elever, der rapporterer både 1) at ryge dagligt og 2) have været fulde mere end fire gange samt 3) have prøvet at ryge hash. »*Afholdsadfærd*« defineres som de elever, der rapporterer både 1) aldrig at have røget og 2) aldrig at have drukket sig fuld samt 3) ikke har prøvet at ryge hash.

Diagrammet skal bruges til at identificere grupper af elever med meget eksperimenterende adfærd eller risikoadfærd, samt sige noget om hvor stor en andel, der kan betegnes som afholdende eller ikke-eksperimenterende. Dermed opnås et bredere perspektiv på unges adfærd, der kan være til hjælp

ved planlægning af sundhedsfremmende indsatser omkring brugen af rusmidler blandt skoleelever. Udregningerne er sket på grundlag af oplysninger fra de 15-17-årige, da det kun er disse, der inkluderer oplysninger om hash. Diagrammet skal tolkes som, af alle unge i gruppen som ryger ($23 + 99 + 69 + 28 = 249$), af dem har $99 + 69 = 168$ også prøvet hash, det svarer til 67% af rygerne. 226 unge har prøvet at ryge hash, heraf er det kun 34 (15%), der ikke også er rygere eller har været fulde mere end 4 gange.

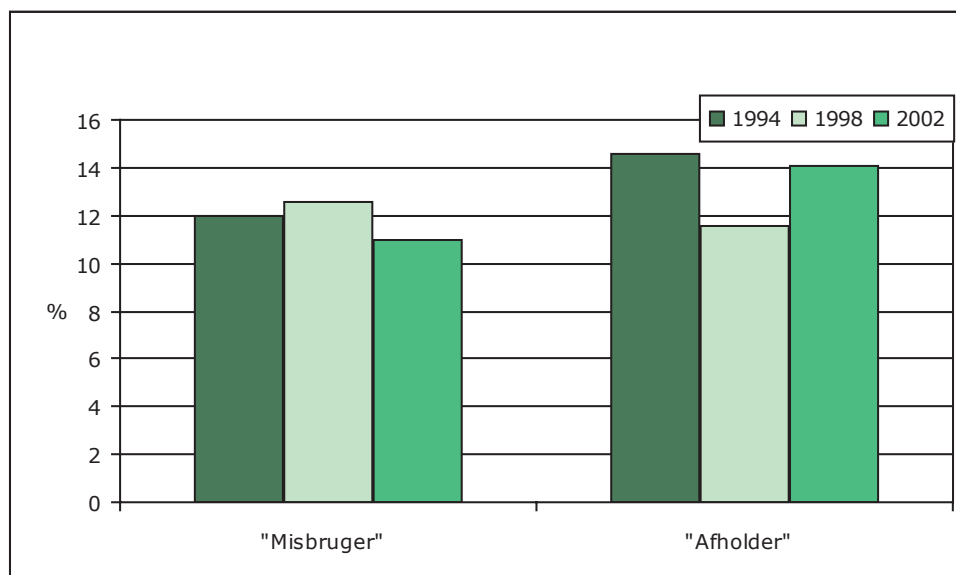
Figur 28. Cirkeldiagram med illustration af grupperne for misbrugere.

1 ud af 10 har erfaring med flere typer rusmidler, lidt flere kender intet til rusmidler

Som det fremgår af figur 29, har 12% af eleverne en adfærd, der kan betragtes som misbrugeradfærd, idet de rapporterer et relativt hyppigt indtag af flere typer rusmidler. Andelen er stort set uændret siden 1994.

Samtidig afslører figuren hvor stor en andel elever, der rapporterer at være afholdende både overfor rygning, alkohol og hash. Denne andel overstiger andelen af »misbrugere« med et par procent.

Med en formodning om at visse områder i Grønland er underrepræsenteret i ovenstående, siden hash ikke er lige udbredt i alle dele af Grønland, inddrages snifning som sidestillet med hash som indikator for »misbrugeradfærd«. Ved denne inddragelse stiger andelen af »misbrugere« med ca. 2%. De fundne resultater viser, at også i Grønland er der sammenhæng mellem de forskellige typer af adfærd og at specielt er hash meget ofte sammenkædet med anden risikoadfærd. En gruppe på mellem 10 og 20% af de ældste elever har en meget risikobetonet adfærd og denne gruppe vil formentlig ikke nås med traditionelle kampagner, der ofte kun forsøger at påvirke en enkelt risikoadfærd.

Figur 29. Fordelingen af »misbrugere« og »afholdere« på år (% andel).

Forskelle i sundhed og adfærd

Social ulighed i sundhed

Indenfor den medicinsk sociologiske forskning er det velkendt, at der findes social ulighed i sundhed; personer i lavere sociale klasser har højere sygelighed og dør gennemsnitligt tidligere end personer i højere sociale klasser.

Det er tidligere påvist i Grønland, at børn af forældre i lavere socialgrupper hyppigere bliver indlagt på sygehus (Bjerregaard & Bjerregaard 1985), men der er i Grønland en meget tæt sammenhæng mellem personers sociale forhold, deres bosted og uddannelsesgrad. Der bor flest højt uddannede i Nuuk og i de større byer, langt flere i bygderne har en lavere indkomst og en beskeden uddannelse. Mange højtuddannede er samtidig dobbeltsprogede, da det ofte er en forudsætning for at få en højere uddannelse. En del i bygderne ernærer sig ved fangst og fiskeri og har dermed oftere en mere traditionel grønlandsk livsstil, og dette øger deres risiko for tidlig død som følge af ulykker under fangst og fiskeri. Der er således betydeligt overlap mellem sprog, kultur og sociale forhold i Grønland. »Sundhedsprofilundersøgelsen« viste at voksne i bygderne vurderer deres helbred dårligere og hyppigere rapporterer begrænsning i funktionsevne og langvarig sygdom (Bjerregaard 1995).

De dårligt stillede har gode vaner ift. rusmidler og kan lide at gå i skole. Til gengæld kniber det med faste måltider

Vi har valgt at kigge nærmere på de sammenhænge, der måtte være mellem de sociale vilkår og sundhedsadfærden.

Her præsenteres sammenhængen mellem henholdsvis selv vurderet helbred, hyppige symptomer og »Velstandsindexet« for 2002. Baggrunden for at bruge »Velstandsindexet« i stedet for socialklasseinddeling er beskrevet i afsnittet om *Familiens velstand*. Andelen, der fremgår af tabellen, er hver gruppe i »Velstandsindexet«, der rapporterer det angivne (i procent). For eksempel har 63% af eleverne med lavt velstandsindex og 69% med højt velstandsindex prøvet at ryge. Når der er observeret statistisk signifikant forskel er de angivet med **fed** og *kursiv*.

Tabel 22. Sundhedsvaner, mobning og overvægt fordelt på velstandsindeks (% andel) i 2002.

Sociale forskelle i sundhedsvaner				
	Lavt	Middellavt	Middelhøjt	Højt
	Velstandsindeks			
Prøvet rygning	63	66	70	69
Daglig ryger	19	22	31	23
Prøvet hash	53	63	49	59
Prøvet alkohol	34	45	57	69
Aldrig fuld	73	65	53	43
God i skolen	66	65	67	71
Meget godt lide at gå i skole	35	32	27	18
Blevet mobbet hver uge	9	9	5	3
Har mobbet andre hver uge	1	4	5	5
Normalvægtig	83	75	79	80
Godt tilfreds med sin krop	50	50	57	56
Fysisk aktiv hver dag	29	35	28	21
Morgenmad hver skoledag	60	61	62	68
Aftensmad alle hverdage	63	69	76	88
Går aldrig sulten i seng eller i skole	56	67	67	69
Grønlandssproget	97	93	83	52

N=1.653-1.905

Der observeres en række forskelle i vaner omkring rusmidler og den største andel rygere findes i gruppen med middelhøjt indeks. En langt større andel af de mest velstillede har prøvet alkohol og færre i denne gruppe har aldrig været fulde. De dårligste vaner i forhold til rusmidler findes blandt den mest velhavende gruppe.

Den mest velhavende gruppe rapporterer i højere grad at være gode i skolen, selvom de generelt har lavere skoletrivsel end de lavere indkomstgrupper. Der ses systematiske forskelle i mønstrene omkring mobning. Kun 1% af lavindkomstgruppen mobber andre, men denne gruppe er i langt højere grad ofre for mobning. De mere velhavende grupper er dem, der mobber mest.

Der er betydelige forskel omkring daglige måltider, idet det kun er 63% af lavindkomstgruppen, der spiser aftensmad hver dag mod 88% i højindkomstgruppen. Analogt med det rapporterer 56% af lavindkomstgruppen aldrig at gå sulten i seng eller i skole mod 69% af højindkomstgruppen. 97% af eleverne med *lavt* velstandsindeks er grønlandsksprogede mod 52% med *højt*.

Perspektivering

Grønland og resten af verdenen

Som nævnt gennemføres undersøgelsen i en lang række europæiske lande samt Canada, Israel og USA. Dette giver mulighed for at sætte nogle internationale perspektiver på undersøgelsens resultater. Når man får mulighed for at sammenligne resultater på tværs af nationer, kan man belyse betydningen af de forskellige kulturelle og sociale forhold, som unge lever under i forskellige dele af verdenen.

I det nedenstående er en række områder udvalgt fra den internationale rapport, *Young People's Health in Context*, der blev udgivet af HBSC i juni 2004 (Currie et al. 2004). Denne rapport er en sammenfatning af HBSC-undersøgelsen fra 2002, hvor 35 lande¹ indgik.

I præsentationen indgår både nogle af de områder, hvor Grønland er fremhævet som afvigende eller netop har lighed med de andre lande i en – for forfatterne – interessant sammenhæng. Når det gælder udvælgelsen af elever kommenteres det i den internationale rapport fra 2004, at Grønland og Malta afviger på grund af relativt få elever i den samlede befolkning og dermed få skoleelever i stikprøven. Statistisk set betyder det at de beregninger, der foretages på baggrund af elevernes besvarelser ikke med ligeså stor sikkerhed kan bestemme hvilke grupper, der afviger fra hinanden. Da den internationale rapport kun inddrager de 11, 13 og 15-årige afviger resultaterne for Grønland enkelte steder i forhold til beskrevet i de foregående kapitler.

Sociale forhold, familie og venner

I internationale sammenligninger af de sociale forhold hos elevernes familie er »Velstandsindekset« brugt, hvor ejerskab af bil og antal gange eleverne har været på ferie også indgår. I den internationale rapport pointeres nogle forskelle med brugen af dette indeks.

¹ Østrig, Belgien, Canada, Kroatien, Tjekkiet, Danmark, England, Estland, Finland, Frankrig, Tyskland, Grækenland, Grønland, Ungarn, Irland, Israel, Italien, Litauen, Letland, Makedonien, Malta, Holland, Norge, Polen, Portugal, Rusland, Skotland, Slovakiet, Slovenien, Spanien, Sverige, Schweiz, USA, Ukraine og Wales.

Færre i Grønland har bil og færre tager på ferie

Ikke uventet falder Grønland uden for det samlede materiale ved at have en relativt stor andel uden bil. Denne afvigelse er ikke overraskende for Grønland, hvor en stor del af besvarelsene er fra elever, der bor i byer eller bygder, hvor en bil ikke er noget familien har brug for. Sammen med Ukraine, Letland og Malta er der generelt få, der tager på ferie.

Der ses dog relativt mange familier uden bil også i de velhavende lande, hvilket rapporten konkluderer skyldes så gode offentlige transportsystemer, at det får familien til at fravælge ejerskab af bil. Altså er velstandsindexet ikke optimalt, hverken i Grønland eller i andre lande, men er det mest velegnede efter forholdene. Størstedelen af eleverne har eget værelse, omkring 90% i mange lande. Dette gælder for 70% af eleverne i HBSC Grønland 2002.

Lidt flere børn i Grønland bor uden to forældre

I Grønland rapporterer en stigende andel elever at bo sammen med to forældre, og i 2002 var det tilfældet for 62% af eleverne. I et internationalt perspektiv er dette lidt under det samlede HBSC-gennemsnit. Hvor 78% af det samlede antal elever bor sammen med to forældre. I Italien, Grækenland og på Malta bor over 90% sammen med to forældre. Lande med stærke religiøse traditioner har større andele elever, der bor med to forældre, hvilket man kan tage med i sin fortolkning af resultaterne.

Grønlandske elever er meget sociale med venner

Antal venner afviger på tværs af lande. Generelt rapporteres det at eleverne har mange nære venner og andelen, der har mere end to nære venner, er mellem 60% og 90%. Unge i middelhavslandene og i Østeuropa har de laveste andele med flere nære venner, mens 80-90% har flere nære venner i England, USA, Skotland og de skandinaviske lande. I Grønland og Finland har 75% flere nære venner på tværs af aldersgrupperne. Der findes ingen sammenhæng mellem antal venner og hvor ofte man er sammen med sine venner efter skole og om aftenen. Denne adfærd lader til at være kulturelt betinget. I Grønland er omkring 60% sammen med venner hver dag efter skole i sammenligning med for eksempel Sverige, Belgien og Grækenland, hvor det er omkring 30%, der er sammen med venner hver dag efter skole. De grønlandske elever er også oftere end gennemsnittet sammen med deres venner om aftenen.

Livskvalitet, selv vurderet helbred og forekomsten af symptomer

Grønlandske elever vurderer deres helbred negativt

I HBSC undersøgelsen vurderer man elevernes sundhed ud fra selv vurderet helbred, rapportering af symptomer og livskvalitet. Den gennemsnitlige andel i HBSC med dårligt selv vurderet helbred er 13%. Grønland har den fjerdestørste andel (24%) 11-årige, der mener deres helbred er dårligt, kun overgået af Rusland, Litauen og Ukraine. Dette bliver bedre for de ældste elever, hvor Grønland ligger på en 16. plads ud af 35 lande. Generelt for alle HBSC-lande vurderer piger deres helbred dårligere end drenge og helbredet vurderes mere negativt jo ældre man bliver.

Flere af de grønlandske unge og færre af de ældre har hyppige symptomer

I den internationale rapport undersøges forekomsten af mindst to ud af otte symptomer mindst ugentligt. De ældste elever og pigerne rapporterer dette hyppigere, hvilket også blev fundet i Grønland. Der ses dog en betydelig variation landene imellem. Generelt steg andelen med hyppige symptomer fra 30% af 11-årige til 35% af 15-årige. I Grønland havde de yngste en højere andel med symptomer, mens hyppigheden for de ældste (37%) lå under gennemsnittet (44%) for HBSC.

I Grønland er lidt færre tilfredse med deres liv

I HBSC er set på andelen, der vurderede deres livskvalitet som værende over middel, det vil sige på trin 6 eller højere på Cantrils stige. I alle HBSC-lande gjaldt det, at en meget stor del af eleverne var tilfredse med deres liv, flest i Holland hvor 93% var tilfredse og lavest i Ukraine med 66% af 11-årige. Grønland lå under gennemsnittet på 88% ved at have 81%, der er tilfredse med deres liv. I alle lande falder tilfredsheden med livet med alderen. Hos de 15-årige var gennemsnitligt 81% i HBSC landene tilfredse med deres liv, hvilket gjaldt for 75% af de 15-årige i Grønland. Tilfredsheden med livet var højest hos drenge både i Grønland og de øvrige HBSC lande og faldet med alderen var generelt størst hos pigerne.

Diskussion - livskvalitet

Selvom de fleste unge i alle HBSC lande synes at deres helbred er godt eller

fremragende, ikke har hyppige symptomer og generelt er tilfredse med deres liv, findes der nogle generelle uligheder i sundhed både imellem landene og imellem kønnene. Der gives, ifølge den internationale rapport, tre potentielle grunde til dette. Den første er den biologiske modning, idet det er fundet at piger, der modnes tidligt, rapporterer flere helbredsproblemer. For det andet udsættes piger for større pres inden for områder som udseende, sociale relationer og i skolen. For det tredje lærer piger at være mere opmærksomme på, hvordan de har det og de har en tillært lavere tærskel for at finde og rapportere helbredsgener. En del af kønsforskellen formodes derfor også at skyldes en underrapportering blandt drenge. I lande med store andele unge med dårligt selvrapporteret helbred formodes økonomiske og strukturelle forhold at have en betydning.

Skoletilfredshed og mobning

Andelen af grønlandske elever, der meget godt kan lide at gå i skole falder mere med alderen

Der er meget stor forskel mellem landene omkring andelen, der meget godt kan lide skolen for alle aldersgrupperne. For eksempel kan 86% af alle 11-årige i Makedonien lide at gå i skole, mens det kun er tilfældet for 11% i Finland. HBSC gennemsnittet er 34%. Generelt er der en faldende andel med stigende alder, fra 34% til 16%, der meget godt kan lide at gå i skole. Lidt flere piger end drenge er meget glade for skolen generelt i HBSC, mens det i Grønland er omvendt idet 80% af drengene og 76% af pigerne er glade for at gå i skole. Grønland har en lidt højere andel af de yngste, der meget godt kan lide at gå i skole, men det falder til lidt under HBSC gennemsnittet når de bliver ældre.

Mobning er hyppigt i Grønland

På tværs af alle lande har 11% af eleverne oplevet at blive mobbet 2-3 gange i løbet af de sidste måneder. Andelen er dog meget forskellige mellem landene og for enkelte lande er det kun 2%, der mobbes hyppigt; mens andelen er 36% i andre lande. I alle lande er drenge hyppigere involverede i mobning end piger. Grønland har en meget stor andel, der mobbes og Grønland topper sammen med Ukraine for de 11-årige med 17%, der mobbes. Selvom Grønland rykker lidt længere ned på listen for de ældre elever, ligger vi fortsat

højt. Generelt er mobningen lavest i de lande, der har gjort en aktiv indsats for at mindske mobning.

Vaner omkring rygning, andre rusmidler og seksualitet

Grønlandske elever har rekord i rygning

Andelen, der ryger, stiger markant med alderen og i hele materialet ryger 2% af de 11-årige, 5% af de 13-årige og 18% af de 15-årige dagligt. Grønland har HBSC rekord i rygning med 2%, 23% og 53% af henholdsvis 11-, 13- og 15-årige. Det er næsten dobbelt så højt som i Tyskland, der er næsthøjest for de 15-årige med 28%. Det land, hvor færrest unge ryger, er Makedonien. Med tanke på de mange følgesygdomme ved rygning og på det faktum, at så relativt store andele af eleverne har erfaring med rygning, anbefales en systematisk indsats i skolerne. På tværs af alle lande, også Grønland, gælder det, at andelen af rygende piger er stadigt stigende og det er faktisk kun i enkelte østeuropæiske lande, at drenge generelt ryger mere end piger.

Grønlandske elever drikker sjældnere, men har oftere været fulde

Når man sammenligner andelen af elever, der drikker alkohol ugentligt, ses store variationer mellem landene. Gennemsnitligt 5% af de 11-årige, 11% af de 13-årige og 29% af de 15-årige drikker ugentligt, hvilket specielt for de yngste elever er noget højere end i Grønland. Andelen er højest for Israel og Italien, hvor 18% af de yngste drenge drikker ugentligt.

Når man kigger på andelen, der har været fuld mere end to gange, ses det på tværs af alle lande, at en større andel drenge end piger har drukket sig fulde og denne kønsforskel bliver mere udtalt, som eleverne bliver ældre. På tværs af alle aldersgrupper er det eleverne i Danmark, Grønland, England og Wales, der hyppigst drikker sig fulde. For at være mere nøjagtig i sammenligningerne af alkoholforbruget på tværs af landene, tog man de 15-årige ud og så på deres drikkemønstre. For hele gruppen gjaldt det, at 20% af drengene og 22% af pigerne aldrig havde drukket alkohol og for Grønland viste det sig, at disse andele var henholdsvis 21% for drengene og 18% for pigerne. Pigerne i Grønland lader til at ligge lidt højere end det internationale gennemsnit hvad angår at have prøvet alkohol. Tjekkiet, Østrig og Litauen er de lande, hvor eleverne tidligst prøver alkohol, mens Grønland er blandt de lande hvor eleverne først senere får erfaringer med alkohol.

Flest elever har prøvet hash i Grønland, men færre har et hyppigt forbrug

Andelen af elever, der har prøvet at ryge hash, varierer meget på tværs af landene. Grønland ligger i top med 46% og hører sammen med Schweiz, Canada og England til de lande, hvor flest af de ældste elever har prøvet at ryge hash. HBSC gennemsnit er 22%. Generelt ligger lande i Øst- og Nord-europa i den lave ende hvad angår hashrygning og generelt har flere drenge end piger prøvet hash.

Et vedvarende forbrug af hash betragtes som en risikoadfærd. I Grønland ligger andelen af hyppige brugere på omkring 3%, hvilket svarer til HBSC gennemsnit. Generelt konkluderes det i den internationale rapport, at elevers eksperimenteren med hash er langt mere udbredt end et kontinuerligt forbrug.

Grønlandske elever har mest seksuel erfaring

Der ses meget store forskelle i andelen af 15-årige, der har haft samleje. Den store forskel vidner om, at dette område er under stor indflydelse af sociale og kulturelle normer. I Polen har færrest elever haft samleje (15%), mens det i Grønland er mest udbredt (75%). Næsthøjest er England med 38%. Grønland er også blandt de lande, hvor flest piger (79%) i forhold til drenge (71%) angiver at have seksuel erfaring. I HBSC landene har gennemsnitligt 24% seksuel erfaring, 28% af drengene og 20% af pigerne.

Kost, overvægt og fedme

To ud af tre får morgenmad på alle skoledage

Andelen, der spiser morgenmad på alle skoledage, varierer ikke mærkbart mellem landene. Grønland ligger med 67% af de 11-årige og 56% af de 15-årige lidt under HBSC gennemsnittet på henholdsvis 71% og 58%. I Israel er det kun 34% af 15-årige, der spiser morgenmad dagligt (men så får de mad i skolen).

I Grønland spiser færrest frugt hver dag

Som forventet er Grønland det land, hvor der spises mindst frugt. Indtaget er generelt lavest hos de ældste elever, men i de lande, hvor flest elever spiser frugt, er det kun omkring 50%, der spiser frugt dagligt. Piger spiser generelt mere frugt end drenge både i Grønland og andre steder.

Grønlandske elever spiser relativt ofte grøntsager

I alle lande, med undtagelse af Belgien, er det under 50% af eleverne, der spiser grøntsager hver dag. Som for indtaget af frugt, er der generelt flere piger end drenge, der spiser grøntsager hyppigt. Når man sammenligner over aldersgrupperne, er der et fald i indtaget med stigende alder. Måske lidt mod forventning angiver grønlandske elever at spise grøntsager ligeså hyppigt som gennemsnitligt i HBSC-landene, måske fordi man i Grønland regner kartofler som grøntsager, hvor det andre steder betragtes som et stivelsesprodukt på linie med pasta og ris.

Grønlandske elever drikker meget sodavand

Det højeste indtag af sodavand observeres i Israel, Skotland, Holland, Slovenien og USA, hvor mere end 40% af alle eleverne drikker sodavand hver dag. Det laveste indtag ses i Danmark og Sverige. Grønlandske elever har et forbrug noget over gennemsnittet. Både i Grønland og generelt drikker flere drenge end piger sodavand og denne forskel øges med alderen. I gennemsnit for alle lande drikker 32% af drengene og 25% af pigerne sodavand dagligt. Disse andele er henholdsvis 40% for drengene og 32% for pigerne i Grønland.

Elever i Grønland spiser meget slik

En tredjedel af alle eleverne i HBSC lande spiser slik hver dag og indtaget er lavest i Finland, Danmark, Sverige og Norge. På Malta spises der mest slik idet 54% spiser slik dagligt og for Skotland og Irland gælder det for 47% af eleverne. I Grønland spiser 37% slik hver dag og Grønland ligger over gennemsnittet af HBSC lande. For indtaget af slik ses der ikke store variationer mellem køn og over aldersgrupperne.

Grønland ligger i top omkring overvægt og fedme

Overvægt er et stigende problem i hele verden. Den internationale rapport har ikke præsenteret forekomsten af overvægt blandt den yngste aldersgruppe på grund af for mange manglende oplysninger. En række lande, deriblandt Grønland, manglede oplysninger om højde og vægt på 25% af eleverne. Den internationale rapport har således kun lavet sammenligninger for de 13- og 15-årige. Her blev fundet, at grønlandske elever ligger i toppen sammen med USA og Malta, hvad angår overvægt hos både de 13- og de 15-årige.

Diskussion - kostvaner

Generelt observeres der store internationale forskelle i kostindtaget. En lang række kulturelle og sociale værdier spiller en rolle i forhold til dette, samtidig med at udbud, priser og nationale retningslinjer er forskellige i hvert af de deltagende lande. Politiske beslutninger, der forsøger at regulere tilgængeligheden i for eksempel skolerne, nævnes som effektive i kontrollen af dele af indtaget, for eksempel af slik og sodavand.

Et generelt stort forbrug af slik og sodavand er fundet blandt skoleelever verden over. Desuden fremgår det, at mange elever kun indtager frugt og grøntsager i ringe omfang og dropper at spise morgenmad. Det er kun en tredjedel af eleverne, der spiser frugt dagligt, selvom dette anbefales i mange lande som en kilde til bedre sundhed. Andelen, der spiser grøntsager dagligt, er mindre end det daglige frugtindtag.

Som det fremgår, er grønlandske elevers vaner omkring indtag af slik, sodavand, frugt og grøntsager ikke væsentligt forskelligt fra, hvad der blev fundet i de øvrige HBSC lande. Der er set de samme forskelle mellem køn og aldersgrupper i Grønland som i de øvrige HBSC lande. Men det, der er målt, er kun hyppighed af indtaget og ikke hvor store mængder.

Kostvaner beskrives i den internationale rapport, som relateret til elevernes selvbestemmelse og kontrol over deres egen adfærd. I barndommen kan forældrene kontrollere en betydelig del af de unges adfærd, også når det drejer sig om spisevaner, men et oprør mod dette ses når puberteten indtræder og eleverne i højere grad bliver forbrugere med egne penge. I denne proces ses en individualisering, hvor eleverne forsøger at gå andre veje end hvad, der netop har været normen i deres familie.

Der har ikke hidtil været fokus på at henvende sig direkte til skoleelever som forbrugergruppe, men den internationale rapport anbefaler en model, hvor unge får koordinerede sundhedsbudskaber fra flere sider i en appel til dem som forbrugere.

Bortfald og repræsentativitet

Population og svarprocent

Undersøgelsen omfatter elever i 6. til 11. klasse. Alle skoler med mere end ti elever er tilbudt at deltage i undersøgelsen, dog undtaget specialskoler og skoler uden for kommunal inddeling. Skoler med færre end ti elever er ikke medtaget for at sikre besvarelsernes anonymitet og at elevernes svar forbliver uafhængige af hinanden. Da undersøgelsen kun omfatter skoler med mere end ti elever er de små bygder underrepræsenteret ligesom skolen i Ivittuut kommune ikke er med. Skolebestyrelsen på hver enkelt skole har taget stilling til, om skolen ønsker at deltage. Ittoqqortoormiit kommune har kun ønsket at deltage i undersøgelsen i 1994.

Deltagende kommuner

Tabel 23. Oversigt over de deltagende regioner fordelt på år.

Region	1994	1998	2002
Sydgrønland	Nanortalik Qaqortoq Narsaq Paamiut	Nanortalik Qaqortoq Narsaq Paamiut	Nanortalik Qaqortoq Narsaq
Midtgrønland	Nuuk Maniitsoq Sisimiut	Nuuk Maniitsoq Sisimiut	Nuuk Maniitsoq Sisimiut
Diskobugten	Kangaatsiaq Aasiaat Qasigiannguut Ilulissat Qeqertarsuaq	Kangaatsiaq Aasiaat Qasigiannguut Ilulissat	Kangaatsiaq Aasiaat Qasigiannguut Ilulissat Qeqertarsuaq
Nordgrønland	Uummannaq Upernavik	Uummannaq Upernavik	Uummannaq Upernavik Avanersuaq
Østgrønland	Ammasalik Ittoqqortoormiit	Ammasalik	Ammasalik

Tabel 24. Oversigt over deltagelse fordelt på bosted (% andel).

	1994				1998				2002			
	Nuuk	By	Bygd	Ialt	Nuuk	By	Bygd	Ialt	Nuuk	By	Bygd	Ialt
% af potentielle deltagere	69	61	56	62	70	64	27	60	60	24	50	36
% af alle skoleelever i Grønland	69	61	54	61	70	63	26	59	60	24	47	35

Tabel 24 og 25 er lavet ud fra opgørelser af antal elever fra KIIIPs (Direktoratet for Kultur, Uddannelse, Forskning og Kirke) publikation »Folkeskolen i Grønland«.

Som det fremgår, var bygderne relativt underrepræsenteret i 1998 og byerne i 2002. Svarprocenten faldt ved den sidste undersøgelse, hvilket formentlig skyldtes at spørgeskemaet blev udsendt så sent på året, at eksamenstiden var begyndt.

I 1998 og 2002 blev det muligt at identificere besvarelsernes nøjagtige geografiske placering, hvoraf deltagerprocenten fordelt på regioner fremgår af tabel 25.

Opdelingen er valgt ud fra kendte forskelle i levevilkår i de forskellige egne i Grønland og er almindeligt brugt. Med nedenstående opdeling bliver det også muligt at sammenligne HBSC-undersøgelsens resultater med data fra ESPAD undersøgelsen (Grønlands Statistik 2003).

Tabel 25. Deltagerprocent (% af potentielle deltagere) fordelt på regioner.

Region	1998	2002
Sydgrønland	68	18
Nuuk	69	60
Midtgrønland	67	26
Diskobugten	58	38
Nordgrønland	34	39
Østgrønland	40	11

Som det fremgår er Syd-, Midt- og Østgrønland underrepræsenteret i 2002. I resultatformidlingen er der dog ikke forsøgt at vægte data efter den andel, der har deltaget fra de forskellige regioner, da data (udover hash) ikke opdeles i regioner.

Den gennemsnitlige deltagerprocent i 1994 og 1998 på 61% og 59% af alle skoleelever i 6. til 11. klasse i Grønland er tilfredsstillende til at sikre repræsentativitet for populationen af skoleelever, mens 36% i 2002 ikke er tilfredsstillende og en højere svarprocent må sikres i fremtidige undersøgelser.

Delkonklusioner i rapporten kan ikke umiddelbart overføres på de unge, der ikke går i skole, da flere undersøgelser har fundet at unge, der ikke går i skole på væsentlige områder adskiller sig fra unge i skolesystemet blandt andet i deres sundhedsvaner og risikoadfærd (Brener et al. 2003).

Figuroversigt

Figur 1. Velstandsindeks 1998 og 2002	15
Figur 2. Selvvurderet velstand fordelt på år	17
Figur 3. Antal nære venner fordelt på år	19
Figur 4. Graden af ensomhed fordelt på år	20
Figur 5. Elever, der har let ved at tale med venner, forældre og søskende	25
Figur 6. Netværkets sammensætning fordelt på aldersgrupper	26
Figur 7. Andel der »meget godt« og »godt« kan lide at gå i skole fordelt på aldersgruppe og år	28
Figur 8. Selvvurderet skolepræstation fordelt på aldersgrupper	30
Figur 9. Andel der mobbes mindst ugentligt fordelt på køn, alder og år	31
Figur 10. Andel der mobber andre mindst ugentligt fordelt på køn, alder og år	32
Figur 11. Livskvalitet fordelt på køn og alder (% andel)	41
Figur 12. Indtag af morgenmad, frokost og aftensmad fordelt på bosted	48
Figur 13. Dagligt indtag af grøntsager fordelt på aldersgrupper og år	50
Figur 14. Dagligt indtag af frugt fordelt på aldersgrupper og år	51
Figur 15. Dagligt indtag af slik fordelt på aldersgrupper og år	53
Figur 16. Dagligt indtag af sodavand fordelt på aldersgrupper og år	54
Figur 17 a og b. Fordelingen af normalvægtige, overvægtige og fede i HBSC Grønland 2002	57
Figur 18. Elever på slankekur eller mener de bør tabe sig fordelt på køn og alder	59
Figur 19. Elever der betragter sig selv som tykke fordelt på køn og alder	60

Figur 20. Elever der ser TV mindst 2 timer om dagen fordelt på alder og køn	63
Figur 21. Elever der spiller computer fordelt på alder, køn og år . .	64
Figur 22. Elever der har prøvet at ryge fordelt på år, aldersgrupper, køn	67
Figur 23. Rygevaner fordelt på år, aldersgruppe, forbrug	68
Figur 24. Elever der har prøvet alkohol fordelt på år, aldersgrupper, køn	70
Figur 25. Elever der aldrig har været fulde fordelt på køn, år, sprog	71
Figur 26. Hashforbrug fordelt på år og regioner	72
Figur 27. Elever der har prøvet at sniffe fordelt på år og aldersgrupper	73
Figur 28. Cirkeldiagram med illustration af grupperne for misbrugere	75
Figur 29. Fordelingen af »misbrugere« og »afholdere« på år	76

Tabeloversigt

Tabel 1. Spørgeskemaets indhold i de tre grønlandske undersøgelser . . .	9
Tabel 2. HBSC Grønland - besvarelser, antal elever, kønsfordeling og deltagerprocent	12
Tabel 3. Fordelingen af besvarelser på år, sprog og bosted	12
Tabel 4. Familiens sammensætning fordelt på bosted og år	14
Tabel 5. Forældrenes reaktion når eleven har gjort noget forkert . . .	23
Tabel 6. Fordelingen af »ofre« og »mobbere« i 1994 og 2002	33
Tabel 7. Tilfredshed omkring elevfællesskabet fordelt på år	35
Tabel 8. Tilfredshed omkring lærernes engagement fordelt på år . . .	35
Tabel 9. Tilfredshed omkring forældrenes engagement i skolen fordelt på år	36
Tabel 10. Tilfredshed omkring medbestemmelse fordelt på år	37
Tabel 11. Oplevelse af pres fra omgivelserne for 1994 og 1998	37
Tabel 12. Mobbegrupper fordelt på trivsel, sociale forhold og sundhedsvaner	39
Tabel 13. Hyppighed af symptomer og søvnbesvær	44
Tabel 14. Sammenhæng mellem livskvalitet og sundhedsvaner, skoletrivsel og symptomer	46
Tabel 15. Andelen med dagligt indtag af grøntsager, frugt, slik og sodavand fordelt på bosted	52
Tabel 16. Andel der spiser grøntsager og frugt dagligt fordelt på sprog	52
Tabel 17. BMI minimum (min), maximum (max) og middelværdi, antal (N) fordelt på køn og alder	57
Tabel 18. Fordelingen af overvægtige og fede på baggrund af bosted og sprog	58
Tabel 19. Fysisk aktivitet fordelt på køn og alder	62
Tabel 20. Debutalder for samleje for 15-, 16- og 17-årige HBSC 2002	66
Tabel 21. Andele 13- og 17-årige, der aldrig har været fulde	71

Tabel 22. Sundhedsvaner, mobning og overvægt fordelt på velstandsindeks	78
Tabel 23. Oversigt over de deltagende regioner fordelt på år	88
Tabel 24. Oversigt over deltagelse fordelt på bosted	89
Tabel 25. Deltagerprocent (% af potentielle deltagere) fordelt på regioner	89

Litteraturliste

Bjerregaard P & Curtis T (2002) Cultural change and mental health in Greenland: the association of childhood conditions, language, and urbanization with mental health and suicidal thoughts among the Inuit of Greenland. *Social Science and Medicine* 54, 33-48.

Bjerregaard P & Young TK (1998) *The Circumpolar Inuit – health of a population in transition*. Munksgaard, København.

Bjerregaard P, Mulvad G, Pedersen HS (1997) Cardiovascular risk factors in Inuit of Greenland. *International Journal of Epidemiology* 7, 1182-1190.

Bjerregaard P, Curtis T, Senderovitz F, Christensen U, Pars T (1995) Levevilkår, livsstil og helbred i Grønland. *DIKEs Grønlandsskrifter* nr. 4, København.

Bjerregaard P, Bjerregaard B (1985) Disease pattern in Upernavik in relation to housing conditions and social group. *Meddelelser om Grønland, Man and Society* 8, 3-18, København.

Brener ND, Billy JOG, Grady WR (2003) Assessment of factors affecting the validity of self-reported health-risk behavior among adolescents: Evidence from the scientific literature. *Journal of Adolescent Health* 33, 436-457.

Cantril H (1965) *The pattern of human concerns*. Rutgers University Press, New Brunswick, NJ.

Carlsson J (1996) Prevalence of headache in schoolchildren relation to family and school factors. *Acta Paediatrica* 85, 692-696.

Chen W, Lin C-C, Peng C-T, Li C-I, Wu H-C, Chiang J et al. (2002) Approaching healthy body mass index norms for children and adolescents from health-related physical fitness. *Obesity Reviews* 3, 225-32.

Cole TJ, Belizzi MC, Flegal KM, Dietz WH (2000) Establishing a standard definition for child overweight and obesity worldwide: international survey. *British Medical Journal* 320, 1-6.

Currie C, Roberts C, Morgan A, Smith R, Settertobulte W, Samdal O et al. (2004) *Young People's Health in Context. Health Behaviour in School-Aged Children: a WHO cross-national collaborative study (HBSC)*. World Health Organisation, Regional Office of Europe, København.

Currie C, Samdal O, Boyce W, Smith R (Eds.) (2001) *Health Behaviour in School-aged Children: a WHO Cross-National Study (HBSC), Research Protocol for the 2001/2002 Survey*. Child and Adolescent Health Research Unit (CAHRU), University of Edinburgh, Edinburgh.

Currie C, Hurrelmann K, Settertobulte W, Smith R, Todd J (2000) *Health and health behaviour among young people*. World Health Organisation, Hepca Series No. 1, Regional Office of Europe, København.

Due EP, Holstein BE, Jørgensen PS (1999) Mobning som sundhedstrussel blandt store skoleelever. *Ugeskrift for Læger* 161, 2201-2206.

Forero R, McLellan L, Rissel C, Bauman A (1999) Bullying behaviour and psychosocial health among school students in New South Wales, Australia: Cross sectional survey. *British Medical Journal* 319, 344-348.

Gill TP, Antipatis V, James W (1999) The global epidemic of obesity. *Asia Pacific Journal of Clinical Nutrition* 8, 75-81.

Griesbach D, Amos A, Currie C (2003) Adolescent smoking and family structure in Europe. *Social Science and Medicine* 56, 41-51.

Grønlands Statistik (2003) *ESPAD 2003 Brug af rusmidler blandt unge i Grønland*. The European Survey Project on Alcohol and other Drugs. Specialpublikation 2003:2 Statistics Greenland, Nuuk.

Idler EL, Benyamini Y (1997) Self-rated health and mortality: a review of twenty-seven community studies. *Journal of Health and Social Behaviour* 38, 21-37.

Loke KY (2002) Consequences of childhood and adolescent obesity. *Asia Pacific Journal of Clinical Nutrition* 11, 702-704.

Muscari ME (2002) Sticks and stones: the NP's role with bullies and victims. *Journal of Paediatric Health Care* 16, 22-28.

Niclasen B V-L, Møller SM, Christensen RB (1995) Drug prescription to children living in the arctic. An investigation from Nuuk, Greenland. *Arctic Medical Research* 54:Suppl. 1, 95-100.

Pedersen J M (1997) Sundhedsadfærd blandt grønlandske skolebørn. DIKES Grønlandsskrifter nr. 8, København.

Pedersen J M (2000) Den grønlandske folkeskole – et arbejdsmiljø for skolebørn. Inerissavik, Nuuk.

Poskitt E (1995) Defining childhood obesity: the relative body mass index. *Acta Pædiatrica* 84, 91-93.

Rasmussen M, Due EP, Holstein BE (2000) Skolebørnsundersøgelsen 1998. Sundhed, sundhedsvaner og sociale forhold. Komiteen for Sundhedsoplysning, København.

Waldie KE (2001) Childhood headache, stress in adolescence and primary headache in young adulthood: A longitudinal cohort study. *Headache* 41, 1-10.

Whitaker RC, Wright JA, Pepe MS, Seidel KD, Dietz WH (2003) Predicting obesity in young adulthood from childhood and parental obesity. *New England Journal of Medicine* 337, 869-873.

1994-imit 2002 tikillugu Kalaallit Nunaanni meeqqani atuartuni peqqinneq peqqissuserlu

Aallarniut

Nalunaarutip matuma siunertaa tassaavoq misissuinerup Health Behaviour in School-Aged Children (HBSC)-p kalaallisoortaanit inernerit pingaarnert paasissutiginnissaat. HBSC tassaavoq nunani tamalaani meeqqat inuusuttullu peqqissusaannik peqqinnerullu tungaatigut ileqqorisaannik ilisimatusarnikkut misissugarisaq. Nunani arlalinni 1984-imiilli ukiut sisamangorneri tamaasa ingerlanneqartarsimavoq, Kalaallit Nunaanni 1994-imi, 1998-imi aamma 2002-mi ingerlanneqarluni. Kalaallit Nunaanni ilisimatusarnikkut misissugarisat pingasut inernerisaat ataatsimoortillugit siusinnerusukkut saqqummiunneqarsimangillat. Ukiut ingerlaneranni misissuinermi peqataallutik ikiuisimasunut atuarfippassuarnut, kiisalu peqqissutsip siuarsarnissanut iliuusissanik pilersaarusiortunut, kommuneni pinaveersaartitsinermik siunnersortinut allanullu Kalaallit Nunaanni meeqqat inuusuttullu peqqissusaannik soqutigisaqartuusunut HBSC-mik misissuinerup inernerisaanik paasissutissiinissaq nalunaarusiortut kissaatigisaraat. Imaqarneruineq una nalunaarusiami paasisarisanik toqqakkanik naatsumik eqikkaaneruvoq. Titartakkat kisitsisillu nalunaarsuutit paasissutissatulli allatut nalunaarusiami nassaarineqarsinnaapput.

Imarisai

Aallarniut	99
Imaqarnerisiuineq	101
Tunuliaqut	101
Inuit atugarisaat	102
Attaveqarfiit angajoqqaajuppat imaluunniit ikinngutaappat?	102
Atuarfik	104
Uumisaarisarneq	104
Atugarissaarneq malunnaatillu	106
Nammineq nalilikkatut inuunerissaarneq	106
Malunnaatit	107
Peqqinnerup tungaatigut ileqqorisat	109
Kalaallit Nunaanni inuusuttuni nerisatigut ileqqorisat . . .	109
Nerisat	109
Pualassuseq, sanigorsarneq timimillu paasinnissimaneq .	110
Timip atornera atunnginneralu	112
TV-mik qarasaasianillu atuineq	112
Atoqatigiinneq naartunaveersaatillu	113
Pujortarneq	114
Imigassaq	114
Ikiaroorntoq hashi naamaarnerlu	115
Siumut pisussatut ilimanaataasunik takorluuineq	116
Kalaallit Nunaat nunarsuullu sinnera	116
Inuit akornanni pissutsit, ilaquttat ikinngutillu	116
Inuunerissuussuseq, nammineq nalilikkatut peqqissuseq malunnaatillu saqqumineri	117
Atuarfimmik iluarinnineq uumisaarisarnerlu	117

Imaqarnerisiuineq

Tunuliaqut

Peqqinnerup tungaatigut ileqqoriligarpasuit avatangiisinit sunnertinnertigut meeraanermi inuusuttuaraanermilu tunngavilerneqartarput. Inuunerup ingerlanerani peqqissusermut ileqqorilikkat aalajangeeqataasuusarput. Taamaattumik 1970-ikkunniilli meeqqat inuusuttullu peqqinnerup tungaatigut ileqqorisaannik nunami maani nunanilu tamalaani soqutiginninneq anner-tusiartorsimavoq. Soqutiginninneq tamanna peqqinnermi ileqquliussamik ataasiakkaaginnarmik misissuisoqartarneranik kingunekarajuttarsimavoq. Peqqissutsip siuarsaaviginissaanut iliuusissat nukittorsarnissaat anguniar-lugu innuttaasuni inuusuttortarisani peqqinnerup tungaatigut ileqqorisanik suliaqarnermut siamasinnerusumik attaveqarsinnaanissap pingaassusia 1980-ikkut ingerlaneranni ilisimaneqaleriartorpoq.

1980-ikkut aallartinnerini meeqqat inuusuttullu peqqinnerup tungaatigut ileqqorisaannik siamasinnerusumik misissuineq Tului Nunaanni, Finlandimi Norgemilu ilisimatuut arlariit aallarnerpaat. Nunani tamalaani peqqissutsimik suleqatigiit, WHO, suleqatigalugu tamanna apeqqarissaarnikkut misissuiner-mik Europami ingerlanneqartumik HBSC-mik, maannakkut katillugit tallima-riarluni naammassineqareersumik inerneqarpoq. Misissuinnermi siullerpaami nunat qulingiluat peqataapput, misissuinnermilu kingullermi 2002-mi pisumi nunat nunallu immikkoortortaat 35-t peqataapput. Kalaallit Nunaata sania-tigut ilaatigut nunat avannarliit tamarmik peqataapput. HBSC-mi Kalaallit Nunaata peqataanera nakorsamit MPH J. Michael Pedersenimit aallarnisar-neqarpoq.

Paasissutissat apeqqutinik akisiffissatigut, ilinniartitsisup nassuiaareerne-ratigut klassinut agguanneqartartutigit katersorneqartarput. Akisiffissat qallunaatut imaluunniit kalaallisut immersorneqartarput, kinaassuserlu iser-tuunneqarpoq. Nalunaarutip inernerisai taamaallaat inuusuttut aqqanilinnit 17-it tikillugit ukiulinnut tunngasuupput. Inernerisat tamarmik ima saqqum-miussorneqarput: aqqanilinnik aqqaneq-marlunnillu ukiullit inuusunnerpaa-tut katillugit, 13-inik 14-inillu ukiullit akulleqatigiittut angajulliillu pingasut

immikkoortinneqarlutik. 1994-imi atuartut 2.999-it peqataapput, 1998-imi 3.057-it akissuteqaqataapput, 2002-mi 2.010-iupput.

Inuit atugarisaat

1994-kingornali angajoqqaanik marluusunik inooqateqarlutik atuartut nalunaaruteqartut amerlerialaarsimapput. 1994-imi angajoqqaamik ataatsimik 20%-it inooqateqarput, 61%-it angajoqqaat marluk inooqatigalugit, kisitsisilli taakku 2002-mi 17%-inut apparlutillu 65%-inut qaffassimallutik.

Inuusuttut attaveqarfiinut soqutiginninnissamut arlalinnik patsisissaqarpoq. Patsisissat ilaat tassaavoq attaveqarfiit ingerlalluartut atugassaqarfinnut tigussaasunut misigissutsinullu atasunut attaveqartitsimmata (Rasmussen et al 2000), allalu malittarisassat ileqqorisallu ineriartortinnerinut attaveqarfiit pingaaruteqarluinnartuummata. Inuit atugarisaanni attaveqarfigisaat inuit amerlanerpaat inuunerinut, inuunerminni atugarissaassusiannut ulluinarnilu atugarisaannut sunniuteqartorujussuusoq paasineqarpoq, tamannalu suli annertunerusumik ukiunut inuusuttuuffiusunut atuutissaqoorpoq.

Atuartut ikittuaraannaat ikinnguteqanngillat

Atuartut attaveqarfiinut atatillugu apeqqutit ilagaat inuusuttut qanitaminik ikinnguteqarneri, taakkualu qanoq amerlatigineri. Misissuineri tamani 80%-iisa arlalinnik qanimut ikinnguteqarnertik nalunaarutigaat, agguaqatigiissilluguli 2-3%-it ikinnguteqavinnginnertik nalunaarutigalugu. Taamaattorli nunaqarfinni ikinnguteqavinngitsut 7%-it missaanniippot, illoqarfimmi pingaarnermi taamaallaat 1%-ip missaaniilluni, tamannalu inoqarfiunerusuni inuit akornanni attaveqarfeqalernissap oqinneruneranut takussutaasinnaavoq (Figur 3, qup. 19).

Attaveqarfiit angajoqqaajuppat imaluunniit ikinngutaappat?

Siusinnerusukkut meeqqat inuusuttullu misigissutsikkut peqqissusiannut angajoqqaanut attaveqarnerup sunniuteqarnipilussua, aammalu angajoqqaanut pitsaasumik attaveqarneq misigissutsikkut ajornartorsiuteqalernissamik annikillisaasuusoq paasisimaneqarpoq. Inersimasunut attaveqarneq attaveqarfinni inummut malittarisassiuisuusoq uppernarsineqarsimavoq, ikinngutinulli attaveqarneq inuit akornanni piginnaassutsit ineriartortinne-

rinut pitsaaqutaasinnaavoq, pitsaasumilli inersimasunut attaveqarnertulli ataavartumik pitsaasumik ineriartortitsinissamut peqataaqataasutut oqaatigineqarsinnaangilaq. Inuusuttut ilaat angajoqqaaginnarnut imaluunniit ikinngutaannarnut attaveqartuusut misissuinernit allanit ilisimaneqarpoq. Qanigisani isertuussaqaqannginneq, ajornartorsiutinik oqaluuserinninnissamut periarfissaqarneq ulluinnarnilu unammillerfiusut anigorniarnerninut tapersersorneqarfissat tassaapput inuusuttut attaveqarfiisa misigissutsikkut taper-sersuiffittut tunniussinnaasaasa pingaarutilit ilaat.

Nalinginnaasumik angajoqqaat isertugaqarani oqaluttuarfusinnaap-put

Attaveqarfimmini atuartut tapersersorneqarnermik misigisaqarnerinik erseqqinnerusumik paasinninniarluni angajoqqaani, qatanngutini imaluunniit ikinngutini kikkut isertugaqarani oqaloqatigineqartarnerinut apeqqut atornerarpoq. Atuartut ikinngutiminnik sunik aarleqqutigisaminnik oqaloqatiginnittartut 60%-iisa missaanniipput. Angajoqqaanut 70%-it oqaloqateqartarnerarput, 40%-illu qatanngutiminnik.

Attaveqarfiit ikinngutininut angajoqqaanullu naleqqiussilluni agguarneranni angajoqqaanut attaveqartartut (*»angajoqqaaginnarnut« attavillit*) aamma ikinngutininut (*»ikinngutaannarnut« attavillit*) ukioqatigiikkuutaani qanoq annertutigisumik attaveqartarnerini assigiinngissummik nassaarinnittoqarpoq. Agguaqatigiissillugit 53%-it angajoqqaaginnarnut ikinngutaannarnullu attaveqarput, 10%-it ikinngutaannavinnut 15%-illu angajoqqaaginnavinnut.

Ukioqqortussuseq ilutigalugu attaveqarfiit ilusaat allanngoriartortarpoq. Utoqqaliartornermi ikinngutit pingaaruteqarnerulersarput, angajoqqaanullu qanittuuneq utoqqaliartornermi annikilliartharluni (Figur 6, qup. 26).

Atuartunit nukarlerpaanit pingajui tamarmik saaffissaqanngillat

Nukarlerpaat 33%-ii, 13-14-inik ukiullit 21%-ii atuartunilu angajullit 11%-ii aarleqqutitik pillugit saaffissaqanngillat. Tamanna assigiinngitsutigut nas-suarneqarsinnaavoq. Nukarlerpaat immaqa qanimut saaffigisassaqaqanngillat, imaluunniit immaqa qanimut saaffigisassanik suli pisariaqartitsisimanngil-lat taamaattumillu eqqarsaatigisimanagu. Atuartunut angajulliunerusunut saaffissaqanngitsunut ernumassuteqarnissamut tunngavissaqarnerugunarpoq, meeraajunnaarnerummi nalaani timikkut tarnikkullu allannguutininik

naapitsiffiusumi attaveqarfiit pingaaruteqartuummata. Suaassutsit akornanni assigiinngitsoqarpoq, nukappiaqqat amerlanerulaartut saaffissaqanngitsuummata.

Atuarfik

Atuarnermik nuannarisallit ikiliartuaartut

1994-imiilli 10%-it missaannik appariaateqarlutik 2002-mi atuartut 80%-ii atuarnermik nuannarisaqarnerminnik nalunaarput. Ukioqatigiikkuutaani assigiinngitsoqarpoq, atuarfimmimmi nuannarisaqarnerup ukioqqortusiar-tuaarneq ilutigalugu appariaartuaarnera takuneqarsinnaammat. Nunanut tamanut HBSC-mik misissuinermi peqataasunut tamanna nalinginnaavoq.

Sumiiffigisami atuarfimmik nuannarisaqarnerup agguataarnerani nunaqarfinni atuartut atuarnerminnik nuannarisaqarnerunerat paasineqarpoq. Illoqarfimmi pingaarnermi illoqarfinnilu atuartut tamarmiusut 9%-iisa atuarnermik nuannarinngilaat (atuarnermik nuannarisaqarnerup pillugu akipput »naagga« aamma »naamivik«), nunaqarfinnilu 4%-iinnaapput. Kisitsisit agguataarneri 2002-imi misissuinermeersuupput (Figur 7, qup. 28). Nukappiaqqanissaaq agguaqatigiissillugu 24%-it (11-12-inik ukiulinni 16%-it 15-17-inillu ukiulinni 32%-it) atuartariaqanngikkaluartutut kissaateqarnertik akissutigaaq, niviarsiaqqani 13%-it taamatut akissuteqarlutik (8%-it aamma 16%-it akornanni).

Uumisaarisarneq

Misissuinerne pingasuni tamani uumisaarisarneq pillugu apeqquteqartoqarpoq. Akissutaasut arlalitsigut patsiseqarlutik pingaaruteqarput. Uumisaarisarnerup ajornartorsiutitut iliuuseqarfiusariaqartuunera annertusiartuaartutut isigineqaleriartorpoq. Uumisaarisarneq nakuusernertut, atuarunnaareernerup kinguneranut sunniuteqapilussinnaasutut isigineqarpoq. Atuartut allanik uumisaarisuusut atuarnerminnik soqutigisaqannginnerunerat allatigullu ileqqorluutaasinnaasunik iliuuseqartuunerat (soorlu pujortartarlutillu imigassartortartuunerat) misissuinerne allani paasineqarpoq. Atuartut uumisaarneqartut atuarnermik soqutigiunnaartarpaat, namminneq naleqassuserminnik isiginninnerat nakkariartarpoq timimikkullu arlalitsigut sunnertissinnaalersarlutik. Uumisaarisarneq atuariartussaarnermut takku-

tingitsoortarnermullu patsisaasarmat atuartullu atuariatorsimasut kisimik akissuteqarsimmata uumisaarisarneq pillugu saqqummiussat annikippallaartuusinnaanerit naatsorsuutigineqarsinnaavoq. Uumisaarisarneq pillugu atuartut *namminneq misiginninnertik paasinninnertillu* aallaavigalugit akissuteqarput, tamakkulu misissuinerup inernerinut nassuiaanissamat sianigineqartariaqarlutik.

Misissuinermit uumisaarisarneq pillugu marlunnik apeqquteqarpoq. Aappaani pineqarpoq nammineq uumisaarneqarsimanerluni, aappaanilu allanik uumisaagaqarsimanerluni.

Angajulliunerisut qaqtigoornerisumik uumisaarneqartut misigisimasarput

1998-ip 2002-llu akornanni uumisaarneqartut nalinginnaasumik amerleriarisimapput. Taakkununga nukappiaqqani angajullit ilaangillat. Nukappiaqqanit annertunerisumik niviarsiaqqat uumisaarneqarnerminnik nalunaaruteqartarput, utoqqaliartornermullu atatillugu uumisaarneqarnermik misigisaqartarneq appariartortarpoq (Figur 9, qup. 31). Qallunaatut oqaluttunut (10%-it) naleqqiullugu kalaallisut oqaluttut sapaatip akunnikkaarlugu uumisaarneqarnermik nalunaartuusut amerlanerupput (21%-it). Aammattaaq kalaallisuinnaq oqaluttut ikinnerisut sukkulluunniit uumisaarneqarsimannginnermik nalunaaruteqarput.

Niviarsiaqqanit nukappiaqqat uumisaarigajunnerupput

1994-imi 39%-it allanik uumisaarinngisaannarsimapput, taakkulu 1998-imi 40%-inut aamma 2002-mi 64%-inut qaffariarsimapput. Sui-aassutsit akornanni assigiinngissuteqarpoq, nukappiaqqat allanik uumisaarigajunnerummata. Ukioqatigiikkuutaani assigiinngitsuni amerlaqatigiit uumisaarisartuupput. Meeqqat kalaallisut oqaasillit 65%-ii allanik uumisaarisarsimanerminnik nalunaarput, qallunaatut oqaasilinni kisitsit 54%-iuvoq. Sapaatip akunneri tamaasa kalaallisut oqaasillit amerlanerit (17%-it) qallunaatut oqaasilinnit (10%-it) uumisaarisartuupput (Figur 10, qup. 32). 1994-imit 2002-mut assigiinngissuteqarnera tassani apeqqummiittoq nassaarineqarpoq. Allanik »uumisaarinngisaannarsimasut« amerlanerulersimapput, allalli (minnerpaamik sapaatip akunnikkaarlugit) uumisaarigajunnerisartut amerlanerulersimallutik. Atuartuni annertunerunermik sianigisaqartitsilersi-

masumik atuarfinni uumisaarisarneq pillugu annertunerusumik sammisaqarnerulersimaneq misissuinerup inernerinut sunniuteqarsinnaavoq.

Atuarfinni pissutsinut tamanut atuartuni tallimararterutit assut iluarinnittuupput

Atuarfimmut atassuteqarneq pillugu paasisanik eqikkaanerup takutippaa atuarfimmi pissutsinut tamanut atuartut 23%-ii assut iluarinnittuusut. Atuaqatiminnik, ilinniartitsisunik angajoqqaanillu tapersorsorneqarnerminnik iluarinnittuupput, imminnut naatsorsuutigisanit pisassinneqarnermillu naqisimaneqartutut misigisimanatik. Suli amerlanerusut, pingajorarterutit marlungajaat immikkut ittumik iluarinninnatillu ajorinnittuunngilat, atuarfimmili pissutsinik tamanik iluaaginnittut 1%-iinnaapput.

Amerlanerit uumisaarneqarnermik misigisimaneri sulilu amerlanerit atuarfimmik nalinginnarmik iluarinninnginnerminnik nalunaarnerat ilutigalugu atuarfimmi pissutsinik tamanik iluarinnissimaarnerup annertusinera maluginiagassaqqippoq (Figur 7, qup. 28). Uumisaarisartut, uumisaarneqartartut, uumisaarisarlutillu uumisaarneqartartut, »*nallinnartut*« uumisaarinngisaannarsimallutillu uumisaarneqarsimanngisaannartut akornanni peqqissutsikkut ileqqutigut assigiinngitsoqarfinni assigiinngissutsit paasineqarput. Tabel 12 takuuk (qup. 39).

Atugarissaarneq malunnaatillu

Nammineq nalilikkatut inuunerissaarneq

Maannakkorpiaq inuunerissaassutsip qanoq nammineq misigineranik atuartut ukiuni misissuiffiusuni tamani aperineqartarput. 2002-mi apeqqutip ilusaa allanngortinneqarpoq. Atuartup inuunerissaassutsini kisitsimmi 0-imit 10 tikillugu inississavaa. 0 tassaalluni inuunerisaq ajornerpaaq, 10-lu pitsaanerpaalluni. Taamaattumik piffissap ingerlanerani atuartut inuunerissaassutsiminnik naliliineranni allanngoriartuaartoqarsimaneramik nalilii-soqarsinnaasimanngilaq.

Maannakkorpiaq inuunertik amerlanerpaat iluaraat

Misissuinerne assigiinngitsoqarpassinngilaq, atuartunili inuunerissaassutsip ilutsit nalinginnaasut imarai. Soorlu figur 11-mi (qup. 41) takuneqarsinnaasoq atuartuni nukarlerpaani namminneq inuunerissaassuseqavinnerminnik isu-

maqartuusutut nalunaartut amerlassusiat nukappiaqqanut niviarsiaqqanullu assigiippoq. Namminneq inuunerissaassusiluttutut naliliisut amerlassusiat utoqqaliartuaarneq ilutigalugu annertusiartorpoq, tamannalu niviarsiaqqani malunnarneruvoq. Qallunaatut oqaluttunit kalaallisut oqaluttut amerlanerulaartut inuunerissaassusertik pitsaalluinnartuusutut nalilerpaat. Namminneq nalilikkatut inuunerissaassutsip aammalu ilaatigut uumisaarisarnerup ikiaroorarnerullu akornanni ataqatigiittoqarpoq. Tabel 14 takuuk (qup. 46).

Atuarfimmik iluarisaqarnerup akornanni erseqqivissumik ataqatigiittoqarpoq

Atuarfimmik iluarisaqarnerup inuunerissaassuseqarnerullu akornanni ukiuni tamani ataqatigiittoqarnera paasineqartarpoq. Atuarnermik iluarisaqarluinnartut 60-62%-ii inuunerissaassuseqarnerminnittaaq naliliipput. Atuarnermilli nuannarisaqanngilluinnartut aamma inuunerissaanngitsutut naliliisut 39-51%-iupput.

Malunnaatit

Inuusuttut akornanni nappaatit ilungersunartut qaqtigooraluartut timikkut malunnaatit inuusuttut akornannissaq ulluinnarni atugarisanut ilaapput. Malunnaatit arlallit misissuinerimi apeqqutigineqarput. Malunnaatit arlaliusinnaasut qanoq inuuneqassuseqarnermut atassuteqarsinnaapput, malunnaatillu tamakku timikkut sunnuteqartuusutut oqaatigineqarsinnaapput. Assersuutigalugu ulluinnarni piumasaqarfigineqartuarnerup nassatarisaanut – stressertermut – takussutissaasinnaavoq (Tabel 13, qup. 44). Malunnaatit saqqumisut misissoraanni sapaatip akunneranut minnerpaamik malunniutip ataatsip takkuttarnera katillugu 48%-iusoq takuneqarsinnaavoq. Taakkunani nukappiaqqat 39%-iupput, niviarsiaqqat 62%-iullutik. Minnerpaamik sapaatip akunneranut ataatsimik malunnaateqartuusuni qallunaatut oqaasillit amerlanerupput. Sapaatip akunnerani malunnaateqartartuni 66%-it qallunaatut oqaluttuusut 44%-it kalaallisut oqaluttuupput.

Sapaatip akunneranut niviarsiaqqat sisamakkaavi niaqorluttarput

Akulikitsumik niaqorluttartut 1994-imit 2002-mut amerliarsimapput. Taamaalillutik atuartut tallimararterutaat sinnerlugit sapaatip akunneranut suliluunniit akulikinnermik niaqorluttartuupput. 2002-mi ullormut niaqorluttarnerartut 8%-iupput. Ukiut tamaasa ingerlanerini assigiiartumik niaqorlukulaartuunerartut nukappiaqqanut naleqqiullutik niviarsiaqqat marlo-

riaatingajaat nalunaartuupput. 2002-mi nukappiaqqat 15%-ii niviarsiaqqallu 27%-ii sapaatip akunneri tamaasa niaqorlunnerarput. Ukioqqortusiartuaarnermi niaqorluttarneq annertusiartorpoq, niviarsiaqqani malunnarnerulluni, taamaattumillu atuartuni niaqorluttarneq malunnaatitut annertuutut oqaatigineqartariaqarpoq.

Nalinginnaasumik naarluttarnerit akuttunerupput. Ukiuni tamani minnerpaamik sapaatip akunneranut 10%-it missaat naarluttarput, nukarlerpaani amerlanerpaallutik (13-14%-it), aammattaarlu niviarsiaqqani naarlunnerit akulikinnerupput. Ukiuni tamani qitilunnerit assigiisumik takussaapput (17-19%-it), anginernilu (20-21%-ini) akulikinnerullutik, nukappiaqqani niviarsiaqqanilu assigiimmik.

Utoqqaliartornermi eqqasuutit takkuttarput

Tabel 13-imi takuneqarsinnaasututaaq atuartut amerlangaatsiartut sapaatip akunnikkaartunik persaqquteqartarput. Tamakku tassaasinnaapput sianiutilunnerit, isumatsassimaarnerit imaluunniit arrajassuseqarnerit. Sapaatip akunnikkaartumik arrajassusillit amerlanerulaarsimapput (29%-init 36%-inut). Malunnaatinut tamanut utoqqaliartornermi tamakku takkuktikulaarnerulertarnerat atuuppoq. Sapaatip akunnikkaartumik malunnaatit amerlassusiat nukarlerni 22%-init angajullerni 35%-inut qaffariaateqarnera assersuutaavoq. Malunnaatinik taakkuninnga niviarsiaqqat amerlanerusut nalunaaruteqarput. Assersuutigalugu 2002-mi sapaatip akunnerini tamani arrajassuseqarsimasut nukappiaqqani 28%-iuvoq niviarsiaqqanilu 42%-iuluni.

Sapaatip akunnikkaartumik sisamararterutit sinnarliortuupput

Nunami Kalaallit Nunaannisut ittumi ukiup nikerarnerani nal. akunnerini qaamanerup allanngorarnera annertoqaaq, taamaattumillu sinittarnerup allanngorartarneri naatsorsuutissaapput. Atuartulli sinnarliornermik nalunaaruteqaraangata sinittarnerminni akorummik ataatsimik arlalinnilluunniit misigisaqarnerat naatsorsuutigineqartariaqarpoq. Ukioqatigiikkuutaani assigiinngissuteqarpoq. Atuartut angajulliunerusut akulikinnerusumik sinnarliortarput, takuneqarsinnaasutulli amerlassutsit taamaaginnartut taamatut nalunaarsuipput.

Peqqinnerup tungaatigut ileqqorisat

Kalaallit Nunaanni inuusuttuni nerisatigut ileqqorisat

2002-mi atuartut ullaakkorsiortarnerinik, ullo'qeqqasiortarnerinik unnukkor-siutitortarnerinillu paasissutissat katersorneqarput.

Illoqarfimmut pingaarnermut naleqqiullugu nunaqarfinni nerisatigut ileqqut allaanerupput

Nunaqarfiit illoqarfiullu pingaarnerp/illoqarfiup akornanni assigiinngissutsit amerlanerit figur 12-imi (qup. 48) takuneqarsinnaapput. Nunaqarfinni atu-artut 17%-ii ullut tamaasa ullaakkorsiutitortarput. Immikkoortortani allani 41%-iupput. Nunaqarfinni atuartut 18%-iinnaat ullo'qeqqasiutitortarput, allani 40%-it missaanniillutik, nunaqarfinnilu atuartut 44%-iisa unnukkor-siutitortannginnertik nalunaarutigaat. Illoqarfimmi pingaarnermi taamaallaat 23%-it tamatuminnga nalunaaruteqarput. Takuneqarsinnaasutut nunaqar-finni amerlaqaat aalajangersimasunik nerisaqarneq ajortut imaluunniit pif-fissami aalajangersimasumi nerineq ajortut. Ullaakkorsiutitunngikkaanni akuttunngitsumik ullup sinnerani qasoqqaneq piumassuseqannginnerlu nas-satarisarpa, aammalu ullup ingerlanerani mamakujunnik tamulugaaqqanillu taarserneqaraangat nerisat tulluuttuunngitsuusutut isigineqartariaqarput.

Nerisat

Peqqissutsikkut ileqqutsinni nerisatigut ileqqorisavut pingaaruteqartuupput. Meeqqat inuusuttullu akornanni peqqinnartumik nerisatigut ileqqoqarneq peqqissutsimik, alliarturnermik ineriartornermillu siuarsaasuvoq, inersi-masunngornermilu nerisatigut ileqquliussanik peqqinnartunik tunngavissiil-luartaulluni.

Amerlanerit naatitartortalerput naatitallu nerineqartut amerliartor-put

1994-imi 11-17-inik ukiullit 28%-ii ullut tamaasa naatitartortarput, 1998-imi 29%-iullutik, 2002-milu 31%-iullutik. Tamanna ilutigalugu sapaatip akunneri-nik akuttunermik naatitartortartut 43%-init 18%-inut ikileriaateqarput (Figur 13, qup. 50). Taamaalilluni ullut tamaasa atuartut naatitartortartut amerlas-susiat qaffariarlunilu qaqutigoornerusumik naatitartortartut amerlassusiat appariarsimavoq. Atuartut nukarliunerit naatitartornerpaasut tassaapput-taaq annertunerpaamik nerisaqartuusut. Nukappiaqqanut naleqqiullutik

nalinginnaasumik niviarsiaqqat akulikinnerusumik naatitartortuupput. Naak amerlanerit naatitartortaleraluartut taamaattoq ullut tamaasa naatitartortut pingajorarterutaannaapput, taakkunanilu amerlanerpaat tassaapput atuartut nukarlerpaat.

1994-imiilli ullormut mamakujuttorneq appariarsimavoq, atuartulli kalaallit suli tungusunnitsoq mamareqaat

1994-imi minnerpaamik ullormut 11-17-inik ukiullit 44%-ii mamajukuttortarput. 2002-mi 36%-iupput. Aammali qaqutigoornerusukkut mamajukuttortut (*»sapaatip akunnerani ataatsimik annikinnerusumik«*) 25%-init 15%-inut appariarput. 13-14-inik ukiulinni ullut tamaasa mamakujuttortartut amerlanerpaajuarpot. Ullut tamaasa mamajukujuttortartuni ikileriarneq uki-oqatigiikkuutaani nukarlerni malunnarnerpaasimavoq (Figur 15, qup. 53). Nukappiaqqanut naleqqiullutik niviarsiaqqat nalinginnarmik mamakujuttortuunerupput. 1994-imiilli appariartoqaraluartoq nukarlerpaani 30%-it angajullerpaanilu 43%-it ullut tamaasa mamakujuttortartuupput. Nunaqarfinni atuartut illoqarfinni Nuummilu atuartunut naleqqiullutik akulikinnerusumik mamakujuttortarput.

Pualassuseq, sanigorsarneq timimillu paasinnissimaneq

Nunarsuarmi tamarmi pualassutsip takkussuunera annertusiartuinnaarpoq. Silarsuarmi peqqinnissamik isumaginneqatigiit WHO-p »nunarsuarmi tamarmi pualassutsip nappaatit siaruaannera« nunarsuarmi ullumikkut peqqinnissap tungaatigut ajornartorsiutit annerpaat aaqqiivigisariaqartut ilaattut isigaa. Taamatut pissutsit ilernerinut nerisatigut ileqqut allannguu-teqarnerat aammalu timip atornerata annikillinera nassuiaatigineqartunut ilaapput.

Kalaallit Nunaanni misissuineri tamani HBSC-mik misissuinerit atuartut timiminnik paasinnissimassusiannik, sanigorsarnerinik, imaluunniit sanigorsartariaqartut isiginerannik paasissutissanik katersipput.

2002-mi angissutsimik oqimaassutsimillu paasissutissat katersorneqarput. Taakku *body mass index* (BMI) tunuliaqutaralugu oqimaassuseqarपाल-larnerup akulikissusianik naatsorsuinissamut atorneqarsinnaapput: $BMI = \text{oqimaassuseq (kg)} / \text{angissuseq}^2 \text{ (m}^2\text{)}$. Nunarsuarmi tamarmi uuttuut

taanna innuttaasuni oqimaassuseqarpallaarnerup pualassutsillu nalunaar-sorneranut atornerarpoq.

2002-mi HBSC-mi inuusuttuni pualassuseqarneq

2002-mi atuartut akornanni oqimaassuseqarpallaarnerup nalilerniarnerani BMI-mi kisitsisit atugassat nunani tamalaani innersuussutaasut najoqquta-ralugit agguataarneqarput. Innersuussutinik taakkuninnga nassaarinnil-luni misissuiviusoq tassaavoq Europami, Australiami USA-milu inuusuttunit 100.000-erpiat missaanniittuni angissutsimik, oqimaassutsimik ukiunillu paasissutissiissutit tunuliaqutaralugit ingerlanneqartoq. Taamatut naatsor-sueriaaseq atorlugu 96%-inik eqquutsitsilluni meeqqat oqimaassuseqarpal-laartut amerlassusiisa aalajangersinnaaneri HBSC-p naatsorsuutigaa. Kalaallit Nunaanni suaassutsit akornanni assigiinngissuteqalaarpoq. Tassalu niviarsiaqqani taamaallaat 19%-iinnaasunut naleqqiullutik nukappiaqqat 20%-ii oqimaassuseqarpallaartut nalilerneqarmata. Nukappiaqqani amer-langaatsiartutaaq pualasuutut naliliiffigineqarput, tassa nukappiaqqani 3%-it niviarsiaqqanili 1%-it (Tabel 17 aamma Figur 17 a aamma b, qup. 57).

Niviarsiaqqani angajullerpaani qulinit ataaseq sanigorsarpoq

Misissuineri tamani atuartut sanigorsarnerminnik aperineqarput. Apeqquiti-nut angersinnaapput, aammattaarli sanigorsartariaqarnermik pisariaqartit-sinerlutik namminneq naliliinerminnik akissuteqarsinnaallutik. Anngaallutik akisisut amerlassusiisa takutippaat atuartut akornanni oqimaassuseqarpal-laarneq pillugu namminneq isuma. Namminneq timiminnik paasinninne-rannut naleqqiullugu atuartut najoqqutarisaannut anguniakkatut tamanna isigineqarsinnaavoq.

Nukappiaqqani sanigorsartut 9%-init 5%-inut appariaateqarput, sanigor-sartariaqartutullu isigisut amerlassusiat allannguuteqarani. Niviarsiaqqani sanigorsartuni amerleriaateqalaarpoq 8%-imit 10%-imut, sanigorsartari-aqartutullu isigisuni amerleriaat malunnarluinnarluni, tassa nukarlerpaani 20%-init angajullerpaani 34%-inut (Figur 18, qup. 59).

Atuartut sanigorsarnerarlutik imaluunniit sanigorsartariaqarlutik nalunaaru-teqartut allannguuteqanngitsumik amerlasuunik ataatsimut isigalugu peqar-nera misissuinerup inernerata takutippaa.

Nukappiaqqat sisamaat niviarsiaqqallu aappaat imminnut pualasu-usutut isigipput

Qanoq ukioqaraluarunik nukappiaqqani 20-25%-it imminnut pualasuusutut isigipput, niviarsiaqqanullu atatillugu assorsuaq allannguuteqartoqarpoq. Niviarsiaqqat angajullerpaat affangajaat imminnut pualasuusutut isigipput, tamannalu 1994-imiilli allannguuteqarsimangilaq (Figur 19, qup. 60).

Timip atornera atunnginneralu

Ullut tamaasa minnerpaamik nal. ak. ataatsimi atuartut pingajussa-asa timertik atortarpaat

Tabel 19. Suaaassutsimut ukioqqortussusermullu agguataarlugit timimik atuisarneq (amerlassutsit %-inngorlugit).

	Nukappiaqqat				Niviarsiaqqat			
	Suneq ajortut	Sap. ak. ullut 1-5	Sap. ak. ullut 6-7	N	Suneq ajortut	Sap. ak. ullut 1-5	Sap. ak. ullut 6-7	N
11-12	6	44	50	265	3	53	44	312
13-14	6	54	40	322	5	59	36	368
15-17	8	57	35	342	11	58	31	290

Ukioqqortusiartuaarneq ilutigalugu timip atornerata nalinginnaasumik inissisimanera appariartuaartuuvoq, tamannalu niviarsissani malunnarnerpaavoq. Angajulliusuni sisamariaatingajaanik timiminnik atuinngitsut amerleriaateqarput, 3%-imit 11%-imut. Ulluni tamani timiminnik atuisartut 44%-init 31%-inut ikileriaateqarput. Nukappiaqqani ullut tamangajaasa timiminnik atuisut 50%-init 35%-inut ikileriartuupput.

TV-mik qarasaasianillu atuineq

Atuartut sunngiffimminni sunik suliarisartagaasa ilaannut arlalinnik misissuinerne pingasuni tamani apeqqutilliisoqarpoq. Taakku ilagivaat nal. akunneri qassit TV-mik isiginnaarnermut atorneqartarneri. Akuttunngitsumik niviarsiaqqanit nukappiaqqat amerlanerit TV-mik isiginnaartarput, akissuteqartunilu minnerpaamik ullormut nal. akunnerini marlunni TV-mik isiginnaartartut niviarsiaqqanut nukarlerpaanut 53%-iupput, nukappiaqqani nukarlerpaani 63%-iullutik. Utoqqaliartornermi TV-mik isiginnaarneq annertunerulersarpoq, niviarsiaqqanilu 15-17-inik ukiulinni ullormut minnerpaamik nal. akunnerini marlunni TV-mik isiginnaartartut 63,5%-iupput, nukappiaqqani 70,8%-iul-

luni. 1994-imit 2002-mut atuartut TV-mik isiginnaartarnerini allannguuteqarneranik takussutissaqanngilaq (Figur 20, qup. 63).

Qarasaasiat atugaaleriartorput – nukappiaqqat siuttuupput

Qarasaasiat atugaaleriartornerat ilutigalugu TV-mik qarasaasianillu atuinermi piffissaq ataatsimoortikkajunneqartarpoq, timip atunnginnerata annertussusianut takussutissatut arlalitsigut imminnut tapersersortuummata.

Ukiut ingerlanerini akissuteqarfiit assigiinngissuteqarnerat pissutigalugu qarasaasianik arlaatigut atuinermik nalunaaruteqarneq takutinneqarpoq. Kalaallini atuartuni atuneq 1994-imit 2002-mut qaffassimavoq. Nivarsiaqqanut atuisunut naleqqiullutik nukappiaqqat atuinerat annertuneruvoq, tamannalu ingammik 1994-imi takussaavoq. 1994-imiilli ineriartorneq nalinginnaasumik tassaavoq qarasaasiat atorneqarnerat annertusiartorluni, 1994-imit 1998-imut annertunerpaamik qaffaffeqarluni (Figur 21, qup. 64).

Kalaallini atuartuni ataatsimoorullugu suliaqanngissuseq annertusisoq

Nunarsuarmi qarasaasiat atorneqaleriartuinnarput, TV-millu isiginnaarnermut nal. akunnerisa ikileriartornerannit malitseqartarlutik. Kalaallit Nunaanili taamaattoqanngilaq. Atuartut amerlanerit timiminnik atunnginnerminnut nal. akunnerinik amerlanernik atuinerattut takussutaasutut isigineqarsinnaavoq.

Nunaqarfinnut naleqqiullugu illoqarfimmi pingaarnermi qarasaasiat amerlanerunerat erseqqilluinnarpoq, ullullu tamaasa qarasaasiarsortut nunaqarfinni malunnartumik ikinneralaarsuupput. Nunaqarfinnit illoqarfimmi pingaarnermi illoqarfinnilu atuartut qarasaasiarsortut pingasoriaammik amerlanerunerat nalinginnaavoq. Isiginnaakkap saani ullut tamaasa nal. akunnerinik marluninik atuisuni nunaqarfinneersut 15%-iupput, 45%-it illoqarfinni illoqarfimmilu pingaarnermeersuullutik.

Atoqatigiinneq naartunaveersaatillu

2002-mi apeqqutinik akisiffissami atuartunut 15-it sinnerlugit ukiulinnut atoqatigiinnermut, atoqateqaqqaarnermi ukiorisamut naartunaveersaatinillu atuinermik apeqqutit ilanngunneqarput.

15-inik ukiullit 63%-iisa, 16-inik ukiullit 75%-iisa 17-inillu ukiullit 92%-iisa atoqateqarsimanertik nalunaarutigaa.

Katillugit 25%-it 14-inik ukioqarlutik, 21%-illu 15-inik ukioqarlutik atoqateqaaqarnertik nalunaarutigaa (Tabel 20, qup. 66). Suaassutsini atoqateqaaqaarnermi ukiorisamik nalunaartuni assigiinngissuteqanngilaq. 15-inik ukiulinni atoqateqartartuni 44%-it kingullermik atoqateqaarnerminni usuup puuanik atuisimanertik nalunaarutigaa. 16-inik ukiulinni 53%-iupput, 17-inillu ukiulinni 62%-iupput. Naartunaveersaartitsinermi usuup puuata ator-nissaa ornigineqaarnerpaarpasippoq.

Pujortarneq

Niviarsiaqqat nukappiaqqanit pujortarnerupput – atuartunili nukarlerpaajungitsuni

Pujortarnermik misiliisimasut ukioqqortusiartorneq ilutigalugu marloriaataata missaanut amerleriaateqarpoq, 11-12-inik ukiulinni 40%-imit 15-17-inik ukiulinni 80%-inut. Ukioqatigiikkuutaanili angajullerpaani niviarsiaqqani 10%-it nukappiaqqanilu 20%-it pujortanngisaannarsimapput (Figur 22, qup. 67).

Atuartut angajullit affaat ullut tamaasa pujortartarput

1994-imiilli pujortarnerup tungaatigut ileqqorisani ikittuinnarnik allannguuteqarpoq. 1994-imiit nukappiaqqani nukarlerpaani ullut tamaasa pujortartartut ikilerarsimapput, aammalu 1998-ip 2002-llu akornanni angajullerpaani ikileriarneq malugisassaavoq.

Imigassaq

Amerlanerujartortut aalakuulerlutik imigassartorsimannngisaannarput

1994-imi misissuinermiilli atuartut aalakuulerlutik imigassartorsimannngitsut amerliartuaarsimapput (Figur 24, qup. 70 aamma 25, qup. 71 aamma Tabel 21, qup. 71). Inuusuttut qallunaat kalaallillu akornanni assigiinngissuteqarpoq. Qallunaatut oqaasilinni amerlanerit imigassamik aalakuulersitsisumik atuisarsimapput. 15-it sinnerlugit ukiulinni agguaqatigiissillugu nukappiaqqani 19%-it niviarsiaqqanilu 23%-it aalakuunngisaannarsimapput.

Ikiaroorntoq hashi naamaarnerlu

Kalaallit Nunaanni ikiaroorntut sakkortuut siammarsimarpiangillat, ikiaroorntorli hashi siammangaatsiarsimavoq. Hashitortarneq naatsorsuutigisatut nunami sumiissuseq najoqqutaralugu assigiinngissuseqarpoq, pissarsiarisinnaassusiami nunami sumiissutsimi assigiinngitsuummat. Avannaani Tunumilu 15%-it missaasa hashi pujortarlugu misilissimavaat, Qeqqanilu atuineq annertunerpaavoq, tamaani 40%-it missaasa hashi misilissimallugu (Figur 26, qup. 72).

Atuartut tallimaasa tamarmik naamaarneq misilissimavaat

Atuartut akornanni naamaartarneq pillugu paasissutissat 1994-imi 1998-imilu katersorneqarput. Hashimik apeqqutinut atuartunut angajulliunerusunut sammitinneqartunut akерlerisaanik apeqqut taanna atuartunut tamanut akissiarineqarpoq, taamaalillunilu ukioqatigiikkuutaani nukarliunerusuniilli ineriartornerup malinnaaviginissaanik periarfissiivoq.

Ukioqqortusiartuaarneq ilutigalugu naamaarnermik misiliisimasut amerliartuaarput. Taamaalillutik 1994-imi 1998-imilu naamaarnermik misiliisimasut katillugit 18%-iupput. Naamaarneq tassaarpasippoq ileqqoq siusissukkat atugaalersartoq ukioqqortusiartornermilu annertusiartortartoq (Figur 27, qup. 73).

Siumut pisussatut ilimanaataasunik takorluuineq

Kalaallit Nunaat nunarsuullu sinnera

Misissuineq nunani arlalippassuarni Europamiittuni, kiisalu Canadami, Israelimi USA-milu ingerlanneqartarpoq. Taamaalilluni nunani tamalaani siumut pisussatut ilimanaataasunik takorluukkanik saqqummiussisinnaasoqalerpoq. Naalagaaffinni assigiinngitsuni paasisanik assersuussinissamut periarfissinneqarnermi nunarsuarmi najukkani allani inuusuttut inuuffigisaanni kulturikkut pissutsit inuillu akunnerminni atugarisaasa pingaarutaat ersersinneqarsinnaapput.

Ataani nunat tamalaanit nalunaarusiamit, HBSC-mit juunimi 2004-mi saqqummersinneqartumi immikkoortut arlallit saqqummiunneqarput.

Inuit akornanni pissutsit, ilaquttat ikinngutillu

Kalaallit Nunaanni meeqqat amerlanerulaartut marlunnik angajoqqaaratik inuupput

Kalaallit Nunaanni atuartut amerliartuinnartut marlunnik angajoqqaanik inooqateqarnerminnik nalunaaruteqartarput, 2002-milu atuartut 62%-ii taamatut nalunaarput. Nunarsuarmi pissutsinik isiginninnermut atatillugu HBSC-mi misissukkanit tamarmiusunit ikinnerulaarput, atuartunimi tamavinni marlunnik angajoqqaanik inooqateqartuusut 78%-iummata. Italiami, Grækenlandimi Maltamilu marlunnik angajoqqaarlutik inooqateqartut 90%-it sinneqqavaat. Nunat upperisarsornikkut sakkortuumik ileqqoqarfiusut atuartunik marlunnik angajoqqaanik inooqateqartunik amerlanerpaaffiupput.

Atuartut kalaallit ikinnguterpassuaqarput

Nunat akimorlugit ikinngutit amerlassusaat assigiinngitsuupput. Nalinginnaasumik nalunaarutaasoq tassaavoq atuartut qanimut ikinnguterpassuaqarneri, tassalu qanimut marluk sinnerlugit ikinnguteqartut amerlassusiat 60%-it 90%-illu akornanniinnerarneqarpoq. Immap Akullersuup eqqaani Europallu kangiani nunat amerlanernik qanimut ikinngutikinnerpaapput, Tuluilli Nunaanni, USA-mi, Skotlandimi Nunanilu Avannarlerni 80-90%-it amerlanerusu-

nik qanimut ikinnguteqarnerarlutik. Ukioqatigiikkuutaat akimorlugit Kalaallit Nunaanni Finlandimilu 75%-it amerlanerusunik qanimut ikinnguteqarnerarput. Ikinngutit amerlassusiisa aammalu atuareernerup kingorna unnukkullu qanoq akulikitsigisumik ikinngutinik ilaqartarnerup akornanni ataqatigiif-feqanngilaq. Ileqqoq tamanna kultureqarnermit aalajangerneqarpassippoq. Kalaallit Nunaanni ullut tamaasa atuareernerup kingorna 60%-it ikinngutitik ilagisarpaat. Assersuutigalugu Sverigemi, Belgiami Grækenlandimilu atuareernerup kingorna ikinngutinik ilaqakkajuttartut 30%-it missaanniipput. Aammattaaq atuartut kalaallit unnukkut ikinngutiminnik ilaginnittarnermik-kut agguaqatigiissitamit akulikinnerusumik ilaginnittarnerarput.

Inuunerissuussuseq, nammineq nalilikkatut peqqissuseq malunnaatillu saqqumineri

Atuartut kalaallit peqqissusertik nalilernerlunnerulaarpaat

HBSC-mik misissuinermi inuusuttut peqqissusiat namminneq peqqissutsiminnik naliliinerannit, malunnaatinik nalunaarsuinerisigut inuunerissuussusiisigullu isigineqartarpoq. Nammineq nalilikkatut peqqissuseqanngitsumik agguaqatigiissillugu HBSC-mi amerlassuseq 13%-imiippoq. Kalaallit Nunaanni amerlanerpaat sisamaanniippoq, tassalu 11-nik ukiulinni (24%-it), peqqissutsiminnik ajorneraasut, taamaallaat Ruslandimit, Litauenimit Ukrainemillu qaangersimaneqarluni. Atuartuni angajulliunerusuni namminneq nalilikkaminnik peqqissutsimik ajorneraallutik nalunaartut amerlassusiisigut pitsaarpasinneruvoq, tassani Kalaallit Nunaat (nunanit 35-nit) 16-ianni inis-sisimammatt. Nunani HBSC-mut ilaasuni tamani nivarsiaqqat nalinginnarmik nukappiaqqanut naleqqiullutik peqqissusertik nalilernerlunnerusarpaat. Utoqqaliartorneq ilutigalugu peqqissuseq nalilernerlunneqaleriartuaartarpoq, nivarsiaqqanullu qaffakkiartuaarneq annertunerusarpoq.

Atuarfimmik iluarinninneq uumisaarisarnerlu

Atuartut kalaallit atuarfimmik nuannarinnittut utoqqaliartortillutik ikiliartorput

Ukioqatigiikkuutaani tamani atuarfimmik nuannarisaqavissut amerlassusiat nunat akornanni assigiinngissuteqartupilussuuvoq. Assersuutigalugu Makedoniami 11-nik ukiullit 86%-iisa atuarnertik nuannaraat, Finlandimili 11%-iinnaallutik. HBSC-mi agguaqatigiinneq 34%-iuvoq. Ukioqqortusiartuaarnermi nalinginnarmik atuarnermik nuannarisaqartut ikiliartuaartuupput, 34%-imit

16%-imut. HBSC-mi nalinginnartut atuarnerminnik nuannarisaqavissortuni nukappiaqqanit niviarsiaqqat amerlanerulaarput, Kalaallilli Nunaanni killormoorpoq, tassani tamaani atuarnermik nuannarisalinni nukappiaqqat 80%-iummata niviarsiaqqat 76%-iullutik. Kalaallit Nunaanni nukarlersani atuarnermik nuannarisaqavissortut amerlanerulaarput, HBSC-lli agguaqatigiissinnera inulaarlugu.

Kalaallit Nunaanni uumisaarisarneq akulikitsuvoq

Nunat tamaasa akimorlugit atuartut 11%-ii qaammatit kingulliit ingerlaneranni marloriarlutik-pingasoriarlutik uumisaarneqartarsimapput. Nunalli akornanni amerlassutsit assigiinngitsupilussuupput, nunani ataasiakkaani taamaallaat 2%-it uumisaarneqartarlutik, nunanili allani 36%-iullutik. Nunani tamani niviarsiaqqanut naleqqiullutik nukappiaqqat uumisaareqataanerusarput. Kalaallit Nunaanni amerlavissortut uumisaarneqartarput, Ukrainelu peqatigalugu 11-inik ukiulinni 17%-it uumisaarneqartarnerisigut qaffasinnerpaalluni. Naallu Kalaallit Nunaat atuartuni angajulliunerusuni angajullerpaanilu amerlassutsitigut appariaallakkaluartoq sulii qaffasissupilussuuvugut. Nalinginnaasumik uumisaarisarneq nunani tamatuminnaga annikillisaanissamik iliuuseqarsimasuni akuleruttarnerilu sunniuteqarluarfiusuni appasinnerpaavoq.

